

KNEZOVİ ZRINSKI U 14. I 15. STOLJEĆU IZMEĐU STAROGA I NOVOGA TERITORIJALNOG IDENTITETA

Rad prati integraciju knezova Zrinskih u slavonsku sredinu kroz pet generacija (od sredine 14. do kraja 15. st.), i to kroz tri temeljna pitanja: izgradnju posjeda, klijentelske odnose i ženidbene strategije. Proces formiranja novog identiteta knezova Zrinskih nije značio potpuno odbacivanje staroga rodovskog identiteta vezanog uz rodovsko sjedište u Bribiru, ali se tijekom vremena težište pomiče prema Zrinu i njegovoj užoj i široj okolici.

Ključne riječi: Zrinski, Šubići, društvena povijest, klijentelski sustav, posjedovni odnosi, ženidbene strategije, srednji vijek

Prilikom samoodređivanja vlastitog identiteta za plemićke obitelji ili rodove veliku je važnost imalo njihovo sjedište. U slučajevima obitelji koje su iz nekog razloga morale to sjedište zamijeniti novim, kako je to bio slučaj s knezovima Zrinskim, moralo je doći i do promjene identiteta obitelji, izrazito u slučajevima kada je to novo središte bilo prilično udaljeno od prijašnjega rodovskog ili obiteljskog sjedišta. Potrebno je naglasiti da su u kompleksnom sustavu rodovskog funkcioniranja jednaku jačinu imali zadržavanje starog identiteta i formiranje novog, a prolaskom vremena naglasak prelazi na formiranje novog identiteta.

Kada je knez Grgur Bribirski zamijenio s kraljem Ludovikom I. Ostrovcu za Zrin, započeo je i proces formiranja novog identiteta knezova Zrinskih. Ovaj rad prati integraciju knezova Zrinskih u slavonsku sredinu te pokušaje održavanja položaja u Bribiru do njihove transformacije uvjetovane različitim društvenim, političkim i osobnim faktorima (pad Bribira pod osmanlijsku vlast, smjena na kraljevskom prijestolju i dolazak Habsburgovaca na vlast, osmanlijsko napredovanje u Slavoniji i konačni gubitak Zrina te pomicanje u druga sjedišta) u razdoblju od sredine 14. do kraja 15. stoljeća. Sam proces može se promatrati kroz tri glavne sastavnice: odnos prema sjedištima i posjedima, klijentelske odnose i ženidbene strategije.

Thallóczy, Lajos – Barabás, Samu. *A Blagay-család oklevéltára. Codex diplomaticus comitum de Blagay*, Monumenta Hungariae Historica – Diplomataria, sv. 28, Budapest 1897.

Thallóczy, Lajos – Barabás, Samu. *A Frangepán család oklevéltára. Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus*, sv. 2, Monumenta Hungariae Historica – Diplomataria, sv. 35 i 38, Budapest 1910. i 1913.

Sažetak

KNEZOVI ZRINSKI U 14. I 15. STOLJEĆU IZMEĐU STAROG I NOVOG TERITORIJALNOG IDENTITETA

Sjedišta plemićkih obitelji ili rodova igrala su važnu ulogu u određivanju njihova osobnog identiteta. U slučaju obitelji koje su, zbog određenih razloga, premjestile prvotno sjedište u neko novo, kao što je bio slučaj s knezovima Zrinskim, došlo je do promjene obiteljskog identiteta. To se osobito snažno odrazilo u slučajevima kada je novo sjedište bilo vrlo udaljeno od prvotnog sjedišta nekog roda ili obitelji. Važno je istaknuti da su, unutar složenog sustava funkcioniranja roda, jednaku važnost imali očuvanje starog i formiranje novog identiteta, ali je s vremenom ipak sve više prevladavao novi identitet.

Proces oblikovanja novog identiteta knezova Zrinskih započeo je u trenutku kada je knez Grgur Bribirski zamijenio s kraljem Ludovikom I. Anžuvinskim svoju utvrdu Ostrovicu za dvorac Zrin. No, važno je istaknuti da ovaj čin nije značio i odbacivanje staroga rodovskog identiteta koji je bio povezan s rodovskim sjedištem u Bribiru. Sam knez Grgur kasnije se vratio u Bribir, a ondje je stolovala i njegova udovica Katarina. I kasnije su knezovi Zrinski pokušavali povratiti utjecaj na prostoru kojim je upravljao rod Šubića sudjelovanjem u nekim poslovima od zajedničkog interesa te nastojanjem da povećaju svoje posjede na području Bribira.

S druge strane, knezovi Zrinski morali su izgraditi i osigurati svoj položaj kao slavonski magnati. Kako bi postigli taj cilj, oni su nužno morali postati sastavni dio tamošnje vladajuće elite. U tu svrhu morali su posezati za različitim strategijama. Iako je snaženje njihova ekonomskog položaja često uzrokovalo razmirice sa susjednim magnatskim obiteljima, što je rezultiralo i dugotrajnim sukobima, ipak su ti sukobi okončavani mirovnim dogovorima i ugovorima te su obično bili zapečaćeni ženidbenim ugovorima. Upravo to ukazuje na sve važniji položaj knezova Zrinskih unutar plemićkog društva srednjovjekovne Slavonije. Općenito su ženidbene strategije imale važnu ulogu u procesu integracije, baš kao i njihovo uključivanje u već postojeći sustav odnosa patron – klijent na lokalnoj i regionalnoj razini.

Rezümé

ZRIN GRÓFJAI A 14 – 15. SZÁZADBAN, A RÉGI ÉS AZ ÚJ LOKÁLIS IDENTITÁSTUDAT KÖZÖTT

A nemesi családok vagy nemzetségek önmeghatározásában mindig nagy jelentősége volt a lakóhelyüknek. Mikor egy családnak valamely okból ősi lakóhelyét egy újjal kellett felváltania, amint az a Zrínyiek esetében is történt, a család identitásában is változásra került sor, különösen akkor, ha ez az új lakóhely viszonylag távol esett a korábbi családi illetve nemzetségi fészektől. Lényeges, hogy a nemzetség működésének komplex mechanizmusában egyenlő jelentőséggel bírt a régi identitás megőrzése és az új kialakítása, még ha idő jártával nagyobb hangsúlyt is kapott az utóbbi aspektus.

Amikor Bribiri Gergely gróf I. Lajos királlyal elcserélte Ostrovicát Zrinért, megkezdődött az a folyamat is, melynek során Zrin grófjai kialakították új identitásukat. Fontos megemlíteni, hogy ugyanakkor ez nem jelentette a régi nemzetségi lakhelyhez, Bribirhez fűződő családi identitás feladását. Gergely gróf később maga is visszatért Bribirbe, és halála után özvegye, Katalin is ott élt. A következő Zrínyi grófok megpróbálták megőrizni befolyásukat és a Šubić nemzetséghez tartozásukat, együttműködni némely közös ügyekben, illetve megnövelni osztályrészüket a bribiri örökségben.

Másfelől viszont, mint Zrin grófjai, ki kellett építeniük és meg kellett szilárdítaniuk szlavóniai főrangú státusukat. E cél érdekében be kellett épülniük a helyi hatalmi elitbe, aminek többféle útját találták meg. Bár gazdasági pozícióik erősítése gyakran összeütközésekhez vezetett a szomszédjaikkal, amelyek azután sokszor évekig húzódozó konfliktussorozattá alakultak, a megbékélést és a viszálykodásnak véget vető tárgyalásokat gyakran házasságkötések kísérték, amelyek még inkább kiemelték a Zrínyi család fontosságát a középkori Szlavónia főrangú köreiben. A házassodási stratégia ugyanolyan fontos szerepet játszott a nemzetség társadalmi integrációjában, mint a Zrínyiek beilleszkedése a helyi és regionális klientúrahálózatba.

(Preveo Sándor Bene)

Krešimir Regan

»ORLOVO GNIJEZDO« OBITELJI ZRINSKI – PLEMIČKI GRAD OZALJ

Autor u radu razmatra višestoljetnu povijest plemićkog grada Ozlja na desnoj obali Kupe kod Karlovca od njegova prvog spomena u vrelima 1244. godine. Razmatra fortifikacijske i arhitektonske promjene grada, osobito tijekom 18. i 19. stoljeća. Donosi detaljan pregled, utemeljen na analizi vrela i relevantne literature, o plemićkim obiteljima u čijem je Ozalj bio vlasništvu od 13. do 20. stoljeća. U suvremeno doba za Ozalj brine Družba »Braća hrvatskog zmaja« uz prekid tijekom 1945–1990. kada je bio u državnom vlasništvu.

Ključne riječi: *Ozalj, plemićki grad (burg), dvorac, Zrinski, karlovačko Pokuplje*

Uvod

Obitelj Zrinski jedna je od najstarijih srednjovjekovnih plemićkih obitelji s hrvatskoga prostora, a potječe od knezova Bribirskih iz istoimene hrvatske županije. Nakon njihove vojne propasti 1322. godine u sukobu s hrvatsko-ugarskim kraljem Karlom I. Robertom i potpune političke propasti za vladavine kralja Ludovika I. Velikog, obitelj je bila prisiljena na nagodbu kojom su kralju predali plemićki grad Ostrovicu u zamjenu za plemićki grad Zrin u srednjovjekovnoj Slavoniji (1347), čime je utemeljena obitelj knezova Zrinskih. Tijekom druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća proširili su svoj posjed uz lijevu obalu rijeke Une u Banovini, da bi tijekom 16. st. kraljevskim darovnicama te ženidbenim i nasljednim ugovorima stekli, između ostalog, čitavo Međimurje (1546), gornji dio Pokuplja (1550) te Gorski kotar i Vinodol (1577).¹

Nakon što se polovicom 16. st. plemićki grad Zrin, njihovo stoljetno sjedište, našao na prvoj liniji obrane hrvatskoga kraljevstva od Osmanlija, Nikola IV. Zrinski (Sigetski) je za novo obiteljsko sjedište odabrao stari čakovečki plemićki grad. Budući da je Čakovec bio znatno udaljen od glavnine zrinskih posjeda na Banovini, karlovačkome Pokuplju, Gorskome Kotaru i Vinodolu, svojim položaj-

---

1 M. Kruhek, *Posjedi i gradovi*, 12-15.

- Strčić, Petar. *Putovima Frankopana*, Rijeka 2009., 1-10.
- Szabo, Gjuro. *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920.
- Šašel, Jaroslav – Petru, Peter. *Clavstra Alpivm Ivliarvm*, sv. 1, Ljubljana 1971.
- Šćitaroci Obad, Mladen. *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zaborja*, Zagreb 1991.
- Šenoa, August. »Ozalj-grad«, »Vienac zabavi i pouci«, god. 5, Zagreb 1873., 809-810.
- Šimek, Marina. »Utvrda Paka«, »Hrvatski arheološki godišnjak«, 4(2007), Zagreb, 161-163.
- Štefanec, Nataša. *Heretik Njegova Veličanstva/Povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovom rodu*, Zagreb 2001.
- Težak–Gregl, Tihomila. »Prapovijesno nalazište Ozalj-Stari grad«, »Opvscvla archaeologica«, br. 17, Zagreb 1993., 165-181.
- Težak-Gregl, Tihomila – Čučković, Lazo – Stergar, Branka. *Ozalj od neolita do Frankopana* (katalog izložbe), Ozalj 1994.
- Tkalčec Tatjana. *Arheološka slika obrambenog sustava srednjovjekovne Slavonije* (doktorska disertacija), Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb 2008.
- Tkalčec, Tajana – Škiljan, Ivana. *Vrijeme utvrda: Plemićki grad Vrbovec na Sutli* (katalog izložbe), Hum 2010.
- Vajdić, Martin. »Po dragome kraju. Ozaljsko područje«, »Kaj«, br. 9-11, Zagreb 1976., 63-77.
- Zloušić-Idaković, Kristina. »Zaštitni radovi na starom gradu Velikom Kalniku u 2004. god.«, »Cris«, god. 6, br. 1, Križevci 2004., 96.
- Zelić, Juraj. »Kamengrad u Kamenskom kraju«, u: *Zlatna dolina*, 1(1998), Požega 183-198.
- Žmegač Andrej. »Veliki Tabor – interpretacija arhitekture«, »Radovi instituta za povijest umjetnosti«, 16/1992., Zagreb, 65-75.
- Žmegač Andrej. »Najvažnije djelo hrvatske burgologije«, u: *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 2006.², V-XII.

Sažetak

»ORLOVO GNIJEZDO« OBITELJI ZRINSKI – PLEMIČKI GRAD OZALJ

U mjestu Ozlju nedaleko od Karlovca nalazi se plemićki grad Ozalj, koji se u dokumentima prvi put spominje 1244. Sagrađen je na mjestu starije bizantske utvrde iz 6. stoljeća na kamenoj stijeni koja se strmo uzdiže iznad desne obale rijeke Kupe. Sam grad sastoji se od dva dijela: gradske jezgre podignute na njegovome najvišem nivou te vanjskog obrambenog zida, branjenog okruglim polukulama i kvadratnim kulama, koji opasuje kamenu stijenu u obliku nepravilna ovala. Od ostalih građevina posebno se ističe dvokatna branič-kula, gotička kapela naslonjena na južno krilo dvorca te palaču Nikole Zrinskog zvan Žitnica, dok je od nekadašnje romaničke kapele, smještene južno od Žitnice, sačuvali tek temelji otkriveni nedavnim istraživačkim radovima. Današnji izgled dobio je tijekom 18. i 19. stoljeća, kada je nizom pregradnji bio pretvoren u dvorac. Njegovi gospodari bili su, među ostalim Babonići (između 1244. i

1280-1325), knezovi Krčki (1398-1550), Zrinski (1550-1671), Ugarska dvorska komora i Adam Zrinski (1671-1692), Austrijska dvorska komora (1692-1725), markiz Perlas (1725-1766), Batthyany (1766-1872), Thurn-Taxis (1872-1928), Družba »Braća hrvatskog zmaja« (1928-1945) te naposljetku ozaljska općina. Premda se veliki broj istraživača hrvatske kulturne baštine bavilo prošlošću ozaljskoga plemićkog grada, namjera nam je ovom prilikom obraditi ne samo njegovu povijesnu i arheološku topografiju, već i pokušati prikazati osebnost te fortifikacijske građevine u odnosu na druge fortifikacije i druga rješenja tadašnjega doba. Pritom će se poseban naglasak staviti na one stambene i obrambene građevine ozaljskog kompleksa koje su sagradili članovi obitelji Zrinski tijekom svoje dugogodišnje vladavine. To se posebno odnosi na renesansnu palaču iz 1556., koju je Nikola Zrinski podigao na kamenoj litici kao manji jednokatni dvorac, te na vanjski obrambeni zid s pristupnim mostom, čiji su obnovu Zrinski dovršili oko 1599. godine.

Rezümé

A ZRÍNYI CSALÁD ŐSI FÉSZKE – OZALJ NEMES VÁROSA

A Károlyvárostól nem messze fekvő Ozalj nemesi városát 1244-ben említik először az oklevelek. A város egy 6. századi bizánci erőd helyén épült, arra a sziklaszirtre, amely meredeken emelkedik a Kupa folyó jobb partja fölé, és két részből áll: a szirt legmagasabb részén elhelyezkedő városközpontból és a félköríves illetve szögletes bástyák által biztosított külső védőfalból, amely szabálytalan ovális formában öleli körül a sziklaszirtet. A többi építmény közül kiemelkedik a kétszintes őrtorony, a palota déli szárnyának támaszkodó gótikus kápolna, valamint Zrínyi Miklós Žitnicének nevezett palotája, míg a Žitnicétől délre elhelyezkedő valamikori román kori kápolnának csak a nemrégiben feltárt alapjai maradtak meg. Ozalj mai külalakját a 18-19. század során nyerte el, amikor sorozatos átépítéseknek köszönhetően kastélyformát kapott. A vár urai voltak többek között a Babonicsok (1244 és 1280/1325 között), Krk grófjai (1398–1550), a Zrínyiek (1550-1671), a magyar udvari kamara és Zrínyi Ádám (1671–1692), az osztrák udvari kamara (1692–1725), Pelas márkí (1725-1766), a Batthyányak (1766-1872), Thurn-Taxis (1872-1928), felügyeletet gyakorolt fölötté a Družba »Braća hrvatskog zmaja« ([Horvát Sárkányrend] 1928-1945), majd végül az ozalji önkormányzat. Bár Ozalj nemesi városának történetével a horvát kulturális örökség számos kutatója foglalkozott már, a jelen írásban nem csupán a város régészeti és történeti topográfiáját dolgozzuk fel, hanem megkíséreljük bemutatni, miben állt ezeknek az erődépítményeknek a különlegessége a kor más erődjeihez és építészeti megoldásaihoz viszonyítva. Emellett kitüntetett figyelmet kapnak az ozalji épületegyüttes azon lakóházai és védelmi építményei, amelyeket a Zrínyi család emelt, hosszú birtokossága idején, mindenek előtt az 1566-i reneszánsz palota, amelyet kisebb egyszintes kastélyként Zrínyi Miklós építtetett a sziklaszirtre, illetve a külső védőfal és a bejáróhíd, amelyek felújítását 1599-ben fejezték be a Zrínyiek.

(Preveo *Sándor Bene*)

Géza Pálffy

PREKOGRANIČNA POVEZANOST NIKOLE IV. I NIKOLE VII. ZRINSKOG (Hrvatsko-mađarska plemićka obitelj u aristokraciji Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva i u Habsburškoj Monarhiji¹)

Autor na početku rada razmatra dosege hrvatske i mađarske historiografije vezne uz istraživanje povijesti obitelji Zrinski. Kao ključne osobe obitelji Zrinski koje su odigrale bitnu ulogu u stvaranju nacionalnog identiteta Hrvatske i Mađarske izdvajaju se Nikola IV. (1508-1566) i Nikola VII. (1620-1664). U radu se razmatra problem mjesta koje zauzimaju ta dvojica u okviru aristokracije Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva i Habsburške Monarhije. Zahvaljujući vojnim sposobnostima i obiteljskim vezama, Zrinski u vrijeme Nikole IV. istodobno postaju jedna od ključnih obitelji monarhije i bitni pripadnici elite velikaša u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu i u Habsburškoj Monarhiji. Nikola VII. nastavio je djelovati kao i njegov pradjed pa je obnašao najviše državne funkcije istovremeno vojujući protiv Osmanlija i u Tridesetogodišnjem ratu (1618-1648). Važne dužnosti koje je obnašao, ali i izuzetno ugledne supruge, bili su čimbenici koji su utjecali na Nikolinu poziciju jednog od najistaknutijih pripadnika ugarske i hrvatske političke elite unutar Habsburške Monarhije. Autor zaključuje da su dvojica Zrinskih, u interesu svojih država i svojih obitelji, bili sposobni uspješno usuglasiti različite lojalitete, identitete i ciljeve. Znameniti junaci zajedničke ugarsko-hrvatske povijesti bili su istovremeno istaknuti članovi međunarodne i Habsburgovcima odane aristokracije cjelokupne Habsburške Monarhije, ali i utjecajni pripadnici državne i staleške elite Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.

Ključne riječi: rani novi vijek, Nikola IV. Zrinski, Nikola VII. Zrinski, hrvatska i mađarska historiografija, aristokracija, Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, Habsburška monarhija

Nasljeđe nacionalne romantičarske historiografije

Zahvaljujući hrvatskim i mađarskim istraživanjima na području povijesti te povijesti književnosti i povijesti umjetnosti, obitelj Zrinski pripada relativno dobro istraženim i poznatim srednjoeuropskim velikaškim obiteljima. U proteklih

---

1 Istraživanje ove teme omogućila je potpora istraživačkog programa OTKA K 060 618 ny. sz., kao i razmjena istraživanja između Mađarske akademije znanosti i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

- Vybíral, Zdeněk. *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005. (Monographica historica: Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis, sv. 6)
- Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe*, ur. Balázs Trencsényi – Márton Zászkaliczky, Leiden – Boston 2010. (Studies in the History of Political Thought, sv. 3)
- Winkelbauer, Thomas. *Fürst und Fürstendiener: Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien – München 1999. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung Erg.-Bd. 34)
- Winkelbauer, Thomas. »Landhaus und Hofburg: Elemente der politischen Kultur der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit am Beispiel von Österreich unter der Enns«, u: *Political Culture in Central Europe (10th-20th Century)*, sv. I, *Middle Ages and Early Modern Era*, ur. Halina Manikowska – Jaroslav Pánek – Martin Holý, Prague 2005., 305-312.
- Winkelbauer, Thomas. *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, sv. 1-2, Wien 2003. (Österreichische Geschichte 1522-1699)
- Zsilinszky, Mihály. »Gr. Zrinyi Miklós csehországi rokonairól«, *Történelmi Társulat*, Budapest 1878., 963-967.
- Zsilinszky, Mihály. »Zrinyi Miklós utolsó neje«, »Századok«, sv. 4 (Budapest 1870), 460-464.

Sažetak

PREKOGRANIČNA POVEZANOST NIKOLE IV. I NIKOLE VII. ZRINSKOG

Hrvatsko-mađarska plemićka obitelj u aristokraciji Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva i u Habsburškoj Monarhiji

Zahvaljujući hrvatskim i mađarskim istraživanjima povijesti te književne povijesti i povijesti umjetnosti vezanim uz Zrinske, ova obitelj spada u relativno dobro obrađene srednjoeuropske plemićke obitelji. U posljednjih 150 godina objavljeno je više opširnih djela o povijesti ove obitelji i njihovim posjedima, dok su u mnogobrojnim monografijama i studijama opisani događaji vezani za knjižnicu obitelji Zrinski i Petra Zrinskog, koji je sudjelovao u uroti Wesselény-Frankopan. Usto, napisani su i manji radovi vezani za književno i vojno-znanstveno djelovanje pjesnika i vojskovođe Nikole Zrinskog, te vezano za slikovna predstavljanja nekih članova obitelji. U novije vrijeme hrvatske kolege su, na suvremen historiografski način, razotkrile životni put Jurja Zrinskog, koji je živio u drugoj polovici 16. stoljeća, kao i povijest nove tvrđave Zrinskih, dok, istovremeno, češka istraživanja novijih povijesnih razdoblja nisu zaboravila razmotriti sudbinu rodbine Zrinskih koja je dospjela u Češku.

U razvijanju takve pozitivne situacije, svojim političkim i vojnim te književnim djelovanjem bitnu ulogu su prvenstveno odigrala dva člana obitelji: Nikola IV. (1508-1566), koji je herojski poginuo 1566. u obrani Sigeta, i njegov praunuk, pjesnik i vojskovođa, hrvatsko-sla-

vonski ban Nikola VII. (1620-1664), koji je imao izuzetno važnu ulogu u ratu protiv Osmanlija 1663-1664. (a dijelom i njegov brat Petar /1621-1671/). Tijekom stoljeća Nikola IV. i Nikola VII. Zrinski postali su paradigmatične ličnosti mađarske i hrvatske povijesti, odnosno nacionalne svijesti. Povijesni zapisi, književnost i povijest književnosti 19-20. stoljeća uzdigli su te nacionalne junake, za koje su kasnije hrvatska i mađarska povijesna istraživanja, međusobno se natječući, vodila ustrajnu borbu, odigravši pritom bitnu ulogu u stvaranju nacionalnog identiteta obiju država.

U povijesnim zapisima 19. i 20. stoljeća Nikola IV. i Nikola VII. Zrinski su, osim toga, postali i emblematične ličnosti nacionalne neovisnosti, osobe koje su vodile borbu za neovisnost svoje države i svog naroda ne samo protiv Osmanlija nego i protiv Habsburgovaca i Bečkoga dvora. Ukorištenost tog shvaćanja sve do današnjih dana dobro se vidi kod većine modernih pisaca sinteza koji smatraju, što je posebice izraženo u predavanjima u mađarskim srednjim školama, da se pjesnik Nikola Zrinski u vojno-znanstvenim djelima zauzimao za samostalnu mađarsku nacionalnu vojsku, tj. da je njegov slavni zimski pohod početkom 1664. bio vođen bez dozvole Vojnog savjeta Dvora, odnosno neovisno od bečkoga vojnog vodstva.

Ovaj prilog nijansira sliku izgrađivanu usred prekonceptije neovisnoga nacionalnog stajališta, a na temelju istraživanja novijih izvora. U prilogu se u prvom redu razmatra problem mjesta koje zauzimaju Nikola IV. i Nikola VII. Zrinski u okviru aristokracije Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva i Habsburške Monarhije. Za time postoji i velika potreba, jer usprkos impozantnoj stručnoj literaturi, političko-vojne karijere Nikole IV. i Nikole VII. Zrinskog čekaju novu i modernu obradu. Naime, jedan dio njihovih najbitnijih funkcija još nije točno interpretiran, a ni njihove obiteljske odnose ne poznajemo u potrebnoj mjeri. U nedostatku tih činjenica ne možemo realno sagledati ni položaj Zrinskih među ugarskom i hrvatskom elitom, kao ni razumjeti njihovo poimanje lojalnosti i identiteta, koji su mnogo složeniji nego u našem modernom društvu.

Višestruka odanost i identitet bili su istiniti kako za sigetskog junaka tako i za njegovog praunuka. Naime, Zrinski koji su bili hrvatskog podrijetla, zahvaljujući životnom putu, službama, posjedima i obiteljskim poznanstvima Nikole IV., izrasli su od uglednih hrvatskih velikaša, kakvi su bili do 1560., u najvažnije članove političke elite i međunarodne aristokracije, ne samo Ugarskog Kraljevstva već i Habsburške Monarhije. S jedne strane, nekadašnji kapetan hrvatske lake konjice od 1542., najprije postaje hrvatsko-slavonski ban, potom od jeseni 1557. sudac visokih sudova (lat. *tavernicorum regalium magister*), a od 1563. do svoje smrti istodobno je obnašao funkciju glavnog kapetana Sigeta i generala podunavskog okruga (lat. *supremus capitaneus partium regni Transdanubianarum*). Dok je na prvoj funkciji prvenstveno bio predstavnik vojnih organa bečke vlade, Vojnoga vijeća Dvora, kao general okruga osnažio je pravno ustrojstvo vojnih redova Ugarskoga Kraljevstva. To znači da je Zrinski tada istodobno bio u zajedničkoj vojnoj službi bečkoga dvora i ugarskih vlasti. Zahvaljujući tom specifičnom kompromisu, u velikoj je mjeri upravljao tada graničnom obranom između Balatona i Drave.

S druge strane, obnašajući vojne funkcije od 1560. Nikola Zrinski nije branio samo južnu Ugarsku i štajersko-austrijska područja u zaleđu nego i svoje posjede. Iako se nije odrekao svojih obiteljskih posjeda, zbog sve prisutnije osmanlijske opasnosti, Nikola Zrinski obiteljsko je sjedište premjestio na zaštićenija ugarska područja, sjeverno od rijeke Drave. Iz nove privatne rezidencije, međimurskog Čakovca u županiji Zala, koja je bila istureni vladarski obrambeni štit Kraljevskog otoka, Nikola je istovremeno mogao kontrolirati svoje slavonske i hrvatske posjede, ustrojivši i dobru povezanost sa Štajerskom. Štoviše, Zrinski su zauzimanjem Međi-

murja, uz obitelji Batthyányji, Bánffy, Nádasdy i Széchy, sredinom 16. stoljeća postali jedni od najvećih posjednika na području Ugarskoga Kraljevstva.

Istovremeno, velikaš koji je herojski poginuo za zajedničku hrvatsko-ugarsku domovinu, tijekom dva desetljeća ne samo da je postao jedan od najuglednijih aristokrata Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva nego je kao takav prepoznat i u višenacionalnoj aristokraciji Habsburške Monarhije. To je potvrđeno kupnjom palače Freyungon u Beču, sjedištu Monarhije, kao i odgojem njegova sina Jurja na habsburškome dvoru. No, to je najbolje izraženo i dokazano brakovima, kako njegovim tako i brakovima njegove djece. Naime, dok je svoj prvi brak s Katarinom, članicom drevne hrvatske obitelji Frankopan, Nikola IV. Zrinski sklopio u srpnju 1543. u blizini osmanlijsko-slavonske granice, u tvrđavi Ozalj u Zagrebačkoj županiji, drugi se puta, s Čehinjom Evom iz Rožmberka, oženio u rujnu 1564. u od Osmanlija zaštićenom susjedstvu austrijsko-ugarske granice, u tvrđavi mjesta Monyorókeréka u županiji Vas. Nekoliko godina poslije (1568), njegov je sin Juraj prvo pred oltar doveo Anu von Arco, kćer tirolskog grofa Pyrcha von Arco i ugarske plemkinje Margite Széchy, a kasnije (1577), u Štajerskoj u Radkersburgu, štajersku plemkinju Sofiju Barbaru von Stubenberg. Štoviše, Nikolin sin Ivan iz drugoga braka odgojen je u Češkoj te je oženio Čehinju, Mariju Magdalenu iz Kolovrata. Sedam Nikolinih kćeri udano je za mladiće podrijetlom iz najuglednijih mađarskih aristokratskih obitelji (Balassi, Batthyány, Bánffy, Forgách, Homonnai Drugeth, Országh, Perényi i Thurzó), koji su, duže ili kraće vrijeme, služili na bečkome dvoru da bi potom postali dostojanstvenici na raznim funkcijama unutar Ugarskoga Kraljevstva. Zahvaljujući svojim obiteljskim vezama, obitelj Zrinski je istodobno postala jedna od ključnih obitelji monarhije i pripadnik elite velikaša u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu i Habsburškoj Monarhiji.

Praunuk sigetskog junaka, pjesnik i vojskovođa Nikola VII., gotovo je u svakom pogledu nastavio obiteljsku tradiciju. Nakon školovanja u zemlji i inozemstvu, dugo vremena je paralelno bio ugarski kraljevski dvorjanik i carski komornik, a ujedno se isticao aktivnim vojnim akcijama protiv Osmanlija (kao kraljevski kapetan svojih posjeda – Međimurja i Legrada) i u bitkama tijekom Tridesetogodišnjeg rata (1618-1648).

Zahvaljujući navedenome, Nikola je već od početka 1646. postao general-bojnik (*Generalfeldwachtmeister*) stajaće vojske Habsburške Monarhije. On je, ujedno, bio i prvi poznati ugarsko-hrvatski aristokrat koji je nosio tu generalsku titulu. Od početka 1648. do svoje smrti bio je i hrvatsko-slavonski ban. Dakako, Nikola Zrinski je ne samo kao vojnik, nego i kao političar, istodobno služio interesima i Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva i Habsburške Monarhije. Osim što je obnašao funkciju ugarskoga kraljevskog savjetnika, od početka 1660. Nikola je bio i tajni savjetnik, odnosno član carskoga Tajnog savjeta – glavnoga savjetodavnog tijela Monarhije. Preko svoje supruge istodobno se vezao uz ugarsko-hrvatske staleže i uz bečki dvor. Njegova prva supruga, Marija Euzebija Drašković, bila je podrijetlom iz hrvatsko-mađarsko-štajerske obitelji, a rođena je u Grazu, dok je Nikolina druga supruga, Marija Sophia Löbl, i to nije zabuna, bila kći predsjednika dvorskoga Vojnog savjeta i zapovjednika garnizona bečkoga carskog grada, Hansa Christoph Löbla, te dvorkinja na habsburškome dvoru. Povrh svega, s drugom se suprugom nije vjenčao na ugarskom ili hrvatskom tlu, već u Bečkom Schottenkircheu, 22. travnja 1652. Tako su važne dužnosti koje je obnašao, ali i izuzetno ugledne supruge, bili čimbenici koji su podjednako utjecali na Nikolinu poziciju jednog od najistaknutijih pripadnika ugarske i hrvatske političke elite, odnosno aristokracije, unutar Habsburške Monarhije.

Imajući u vidu te činjenice, razumljivo je da Nikola Zrinski u svakodnevnoj politici nije razmišljao o stvaranju neovisnoga Ugarskog ili Hrvatskog Kraljevstva izvan sastava Habsburške Monarhije, niti podržavao ideju o stvaranju samostalne ugarske nacionalne vojske, kako su

znanstvenici tvrdili tijekom 19. i 20. stoljeća. Čak ni znamenitu tzv. Zimsku vojnu nije pro-
vodio bez znanja i dozvole središnjega dvorskog Vojnog savjeta, jer je plan te ofenzive izradio
u kolovozu 1663. general Raimundo Montecuccoli zajedno s Nikolom Zrinskim i ostalim
ugarskim velikodostojnicima, uz punomoć bečkoga vojnog vodstva. Uostalom, o rezultatima
ove vojne ban Nikola je već u veljači 1664. podnio izvještaj dvorskome Vojnom savjetu. Slično
kao i brojni aristokrati, i Nikola je nastojao učiniti sve kako bi Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo
ostalo u okviru Habsburške Monarhije. No, on je nastojao ostvariti ideju veće samostalnosti
kraljevstva, čime je, čak i u tako teškoj situaciji, trebalo održati tradiciju ugarske države. Pritom
je ugarsko-hrvatska politička elita trebala sačuvati ugled i značajan utjecaj na vođenje države,
osobito u obrani protiv Osmanlija.

Ukratko, Nikola IV. i Nikola VII. Zrinski uspješno su usuglašavali interese habsburških
vladara, koji su istovremeno nosili i naslov ugarskih i hrvatskih kraljeva, s interesima političke
elite Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, kao i sa svojim privatnim interesima, unatoč činjenici da
su u ostvarenju takve strategije često dolazili u ozbiljne sukobe. No, u interesu svojih država i
svojih obitelji, bili su sposobni uspješno usuglasiti različite lojalitete, identitete i ciljeve. Zna-
meniti junaci zajedničke ugarsko-hrvatske povijesti tako su istovremeno bili istaknuti članovi
međunarodne i Habsburgovcima odane aristokracije cjelokupne Habsburške Monarhije, ali
i utjecajni pripadnici državne i staleške elite Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Prekogranična
povezanost Nikole IV. i Nikole VII. Zrinskog ujedno dokazuje i to da su mađarski i hrvatski
aristokrati, koji su njegovali tijesnu povezanost s habsburškim dvorom i monarhijom, istovre-
meno imali odlučujuću ulogu u očuvanju i razvitku svojih domovina.

Rezümé

A KÉT ZRÍNYI MIKLÓS HATÁRON ÁTÍVELŐ KAPCSOLATAI (Egy horvát-magyar főúri család a Magyar-Horvát Királyság és a Habsburg Monarchia arisztokráciájában)

A Zrínyi/Zrinski család a horvát és a magyar történeti, irodalom- és művészettörténeti
kutatásoknak köszönhetően a viszonylag jól ismert közép-európai főúri famíliák közé tartozik.
Az elmúlt másfél évszázadban a család történetéről és birtokviszonyairól több vaskos forráski-
advány látott napvilágot, miközben számos monográfia és tanulmánykötet tárgyalta a família
könyvtárának és a Wesselényi-Frangepán-féle összeesküvésben szerepet vállalt Zrínyi Péternek
a históriáját. Emellett meghatározó összegzések születtek a költő és hadvezér Zrínyi Miklós/
Nikola Zrinski irodalmi, hadtudományi tevékenységére és az egyes családtagok képi ábrázolá-
saira vonatkozóan. Újabban horvát kollégák modern feldolgozásokban tárták fel a 16. század
második felében élt Zrínyi György/Juraj Zrinski pályáját és Új-Zrínyivár történetét, miközben
a cseh korá újkor-kutatás figyelme nem feledkezett meg a Zrínyiek Csehországba került roko-
nairól sem.

Ennek az örömteli helyzetnek a kialakulásában politikai-katonai és irodalmi tevékenység-
gével mégis elsősorban két családtag játszott elvülhetetlen szerepet: a Szigetvár védelmében
1566-ban hősi halált halt IV. Miklós (1508-1566) és dédunokája, az 1663-1664. évi török

háborúban meghatározó szerepet vállalt költő és hadvezér, VII. Miklós (1620-1664) horvát-szlavón bán (valamint részben az utóbbi fia, Péter/Petar /1621-1671/). Évszázadok alatt mindketten a magyar és a horvát történelem, illetve nemzeti emlékezet paradigmaticus alakjaivá váltak. A 19-20. századi történetírás, irodalom és irodalomtörténet a két Zrínyi Miklóst olyan nemzeti hőökké emelte, akikért utóbb a horvát és a magyar történeti kutatás egymással versengve szívós küzdelmet folytatott, és akik mindkét ország nemzeti identitásalkotásában fontos szerepet játszottak.

A 19-20. századi történetírásban a két Zrínyi – a magyar és a horvát nemzeti identitás mellett – a nemzeti függetlenség emblematicus alakjai is lettek. Olyanok, akik nem csupán az oszmánokkal, hanem a Habsburgokkal és a bécsi udvarral szemben is küzdelmet folytattak országuk és nemzetük függetlenségéért. E szemlélet napjainkig tartó hatását kiválóan jelzi például, hogy még a legújabb összefoglalók többsége is úgy véli, sőt így tanítják a magyarországi középiskolákban, hogy költő Zrínyi Miklós hadtudományi műveiben önálló magyar nemzeti hadsereg felállítását szorgalmazta, 1664 elején nevezetes téli hadjáratát pedig az Udvari Haditanács engedélye nélkül, azaz a bécsi hadvezetéstől függetlenül hajtotta végre.

Az előadás ezt a nemzeti függetlenségi szemlélet preconcepciói közepette kialakult képet újabb forráskutatások alapján árnyalja. Elsősorban azt vizsgálja, milyen helyet foglalt el a két Zrínyi Miklós a Magyar-Horvát Királyság és a Habsburg Monarchia arisztokráciájában. Erre azért is nagy szükség van, mert a tekintélyes szakirodalom ellenére mindkét Miklós politikai-katonai pályája modern feldolgozásra vár. Valójában még legfontosabb tisztségeik egy részét sem értelmezik pontosan, de családi kapcsolataikat sem ismerjük kellőképpen. Ezek hiányában viszont a Zrínyi család helyzetét sem láthatjuk reálisan a magyar és horvát rendi elitben, és nem érthetjük meg a modern világunkénál sokrétűbb lojalitásaikat és identitásaikat.

A többféle lojalitás és identitás mind a szigetvári hősré, mind dédunokájára igaz volt. A horvát származású Zrínyiek ugyanis IV. Miklós pályájának, tisztségeinek, birtokainak és családi kapcsolatainak köszönhetően az 1560-as évekre horvát előkelőkből a Magyar Királyság, sőt a Habsburg Monarchia politikai elitjének és nemzetek feletti arisztokráciájának is meghatározó tagjaivá váltak. Egyrészt az egykori horvát könnyűlovas kapitány 1542-től előbb horvát-szlavón bán, majd 1557 őszétől a Magyar Királyság másik főméltósága, tárnokmester (lat. *tavernicorum regaliū magister*) lett. Sőt 1563-tól haláláig egyszerre volt Szigetvár főkapitánya és dunántúli kerületi generális (lat. *supremus capitaneus partium regni Transdanubianarum*). Míg előbbi posztján elsősorban a bécsi hadügyi kormány szerv, az Udvari Haditanács képviselője volt, kerületi generalisként a Magyar Királyság rendjeinek hadügyi jogkörét erősítette. Azaz Zrínyi ekkor egyszerre állt a bécsi udvar és a magyar rendek közös katonai szolgálatában. E különleges kompromisszumnak köszönhetően a Balaton és Dráva közötti határvédelmet ekkor nagyrészt ő irányította.

Másrészt utóbbi katonai posztjain az 1560-as években Zrínyi már nemcsak Dél-Magyarországot és a hátszágában fekvő stájer-osztrák területeket védelmezte, hanem saját birtokait is. Noha ősi családi birtokairól sem mondott lett, az egyre növekvő oszmán-török veszély miatt politikai-katonai tevékenysége mellett családi székhelyét is védettebb magyarországi területekre, a Drávától északra tette át. Az új magánrezidenciából, a Zala megyében fekvő muraközi Csáktornyáról – amelynek a Királyi Sziget előretolt uralkodói védőpajza volt – ráadásul a szlavóniai és horvátországi birtokai is ellenőrizhetők voltak, miközben jó kapcsolatot jelentett Stájerország felé is. Sőt a Muraköz megszerzésével a Zrínyiek – a Batthyányak, Bánffyak, Nádasdyak és Széchyek mellett – a 16. század közepén már egyúttal a Magyar Királyság legnagyobb birtokosai közé is léptek.

Harmadrészt a közös horvát-magyar hazájáért hősi halált halt nagyúr két évtized alatt nemcsak a Magyar-Horvát Királyság legaulikusabb arisztokratáinak egyike lett, de még a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájába is bekerült. Ezt a monarchia székvárosában, a bécsi *Freyungon* vásárolt háza és György fia Habsburg-udvari neveltetése mellett legszemléletesebben saját maga és gyermekei házasságai bizonyították. Míg ugyanis Zrínyi első frigyét 1543 júniusában még a török-szlavón határ közelében, a Zágráb megyei Ozalj várában az ősi *horvát* Frankopan család tagjával, Katarinával kötötte, addig másodszorra 1564 szeptemberében már az osztrák-magyar határ védett szomszédságában, a Vas megyében fekvő Monyorókerék várában, a *cseh* Eva z Rožemberkát vette el. Néhány esztendő múlva (1568) György fia Anna von Arcót, a *tirol*i Pyrcho Graf von Arco és a *magyar* Széchy Margit leányát, majd másodízben (1577) a stájerországi Radkersburgban a *stájer* Sophie Barbara von Stubenbergert vezette oltár elé. Sőt, második házasságából származó János fia utóbb Csehországban nevelkedett, így neki is *cseh* felesége lett, Marie Magdaléna z Kolovrat személyében. Miklós hét leányát viszont a kor legelőkelőbb magyar arisztokrata-családjaiból (Balassi, Batthyány, Bánffy, Forgách, Homonnai Drugeth, Országh, Perényi, Thurzó) származó ifjak vették el, ráadásul olyanok, akik hosszabb-rövidebb ideig szintén szolgáltak a bécsi udvarban, majd a Magyar Királyság különböző főméltóságai lettek. E családi kapcsolatrendszernek köszönhetően tehát a Zrínyi familia egyszerre lett meghatározó tagja a Magyar-Horvát Királyság és a Habsburg Monarchia főúri elitjének.

A szigetvári hős dédunokája, a költő és hadvezér Miklós szinte minden tekintetben folytatta a családi hagyományokat. Hazai és külföldi tanulmányai után hosszú időn át egyszerre volt magyar királyi lovászmester és császári kamarás, majd ugyancsak egyszerre vállalt szerepet mind a törökök elleni hadakozásban (mint saját birtoka, a Muraköz és Légrad királyi kapitánya), mind a harmincéves háború (1618-1648) küzdelmeiben. Mindezeknek köszönhetően 1646 elejétől már a Habsburg Monarchia állandó hadseregének vezérőrnagya (*Generalfeldwachtmeister*) lett. Ő volt az eddig ismert első magyar-horvát arisztokrata, aki ezt a generálisti rangot viselhette. 1648 elejétől haláláig ugyanakkor horvát-szlavón bán is volt. Ám Zrínyi nemcsak katonaként, hanem politikusként is egyszerre szolgált a Magyar-Horvát Királyság és a Habsburg Monarchia érdekeit. Magyar királyi tanácsossága mellett 1660 elejétől titkos tanácsos is volt, azaz tagja a monarchia legfőbb tanácsadó testületének, a Titkos Tanácsnak. De felesége is egyszerre kötötték mind a magyar-horvát rendekhez, mind a bécsi Habsburg-udvarhoz. Első hitvestársa, a Grazban született Draskovics/Drašković Mária Euzébia ugyanis horvát-magyar-stájer családból származott, miközben második felesége, Maria Sophia Löbl – nem tévedés – egyenesen az Udvari Haditanács elnökének és a bécsi császárváros helyőrségparrancsnokának, Hans Christoph Löblnek a leánya és a Habsburg-udvar udvarhölgye volt. Az utóbbival ráadásul esküvőjét nem magyar vagy horvát földön, hanem 1652. április 22-én bécsi *Schottenkirchében* tartotta. Tisztségei és feleségei tehát őt is egyszerre tették a magyar és a horvát politikai elit, illetve a Habsburg Monarchiát összetartó arisztokrácia meghatározó tagjává.

Mindezek ismeretében érthető, hogy Zrínyi a Habsburg Monarchiától elszakítandó, független Magyar vagy Horvát Királyságban, vagy önálló magyar nemzeti hadseregben – amikkel a 19-20. század utólag felruházta – a napi politikában nem gondolkodott. S a nevezetes téli hadjáratot sem a Haditanács tudta és engedélye nélkül vezette, hiszen annak tervét 1663 augusztusától Zrínyivel és más magyar főméltóságokkal a bécsi hadvezetés megbízásából nem más, mint Raimundo Montecuccoli tábornok dolgozta ki, majd eredményeiről a bán 1664 februárjában azonnal be is számolt a Haditanácsnak. Sok arisztokratársához hasonlóan ugyanakkor ő is mindent megértett azért, hogy a Habsburg Monarchia keretein belül a Magyar-

-Horvát Királyság továbbra is minél nagyobb önállósággal rendelkezzen, a magyar állam hagyományai megfogyatkozott állapotában is megmaradjanak, a magyar-horvát politikai elit pedig megőrizze tekintélyes befolyását az ország irányításában és törökellenes védelmében.

Összességében tehát a két Zrínyi Miklós a magyar és a horvát királyi címet viselő Habsburg-uralkodók, valamint a Magyar és a Horvát királyság politikai elitjének érdekeit még saját privátérdekeivel is sikeresen egyeztette össze; noha mindezek gyakran komoly konfliktusokkal jártak. Különbféle lojalitásaikat, identitásaikat és érdekeiket tehát saját országaik és családjuk érdekében eredményesen voltak képesek összehangolni. A horvát-magyar közös történelem ismert hősei így egyszerre voltak a Habsburg Monarchia nemzetek feletti, *dinasztia-hű* arisztokráciájának és a Magyar-Horvát Királyság *országos és rendi* elitjeinek is jeles tagjai. A két Zrínyi Miklós határokon átívelő kapcsolatrendszere egyúttal azt is bizonyítja, hogy a Habsburg-udvarral és a monarchia arisztokráciájával legszorosabb kapcsolatokat ápoló magyar és horvát arisztokraták mennyire meghatározó szerepet játszottak pátriáik megmaradásában és fejlődésében.

(Prevela *Helena Molnar*)

Dragutin Feletar

ZNAČENJE ZRINSKOG LEGRADA I NOVOGA ZRINA U OBRANI OD OSMANLIJA

Autor u radu razmatra vojno-strateško značenje Legrada i Novog Zrina, dviju utvrda u posjedu obitelji Zrinski, u obrani Podravine i Međimurja, ali i cijele Habsburške Monarhije od osmanlijskog nadiranja. Važnost ovih utvrda osobito je povećana nakon pada Virovitice 1552. i Kaniže 1600. Dok je Legrad bio postojani vojni bedem prema Osmanlijskom Carstvu sve do Rata za oslobođenje, dotle je Novi Zrin imao kratku (1661–1664), ali legendarnu, ulogu u obrani hrvatskih i habsburških krajeva. Autor potkrepljuje tekstualni dio s nekoliko ilustracija koje ukazuju na važnost dviju utvrda u fortifikacijskom sustavu monarhije.

Ključne riječi: *Zrinski, 17. stoljeće, Podravina, Međimurje, Legrad, Novi Zrin*

I.

Sutoci velikih rijeka oduvijek su imali veliko strateško i prometno značenje, odnosno igrali su važnu ulogu pri naseljavanju stanovništva. U prošlosti je takvo značenje imao i sutok Mure u Dravu, danas slikoviti prirodni raj Velikog Pažuta s hrvatske i Kakonje i Legradske gore s mađarske strane. U tom su prostoru kroz stoljeća kontaktirale tri hrvatsko-mađarske regije: legradsko-koprivnička Podravina s juga, Međimurje sa zapada i kaniški kraj Zaladske županije sa sjevera.¹ U središtu srednjoeuropske političke scene to se područje našlo upravo u vrijeme Zrinskih i Frankopana, dakle tijekom 16. i 17. stoljeća. Taj strateški i politički položaj treba vagati i ocjenjivati u kontekstu odnosa dvaju velikih carstava – Habsburškog i Osmanskog. To je doba daljnjeg prodora Osmanlija na zapad te njihova definitivnog zaustavljanja zapadno od Kaniže, odnosno na Muri i Dravi.²

Kada je 1541. u osmanske ruke pao Budim – a potom 1566. i tvrđi Siget, koji je branio slavni hrvatski ban i kapetan ugarskih četa zapadno od Dunava Nikola

1 Z. Bartolić – D. Feletar – H. Petrić, *Donja Dubrava*, 15-17.

2 D. Feletar, *Novi Zrin – simbol*, 45.

Sažetak

ZNAČENJE ZRINSKOG LEGRADA I NOVOGA ZRINA U OBRANI OD OSMANLIJA

Međimurje i Podravina našli su se u središtu zbivanja tijekom 16. i 17. stoljeća u obrani od širenja Osmanskoga Carstva. To osobito vrijedi za razdoblje od pada Virovitice 1552. i Kaniže 1600., kada je granica dijelom tekla rijekama Murom i Dravom. Glavni nositelj organizacije obrane bila je vlastelinska obitelj Zrinski. Zato su njihove utvrde u hidrografskom čvoru Mure i Drave – Legrad i Novi Zrin – imale posebno značenje. Legrad je ulogu središnje točke obrane imao sve do oslobođanja Kaniže 1690., a utvrda Novi Zrin postojala je samo od 1661. do 1664.

Staru utvrdu Legrad počeo je obnavljati i proširivati već Nikola Šubić Zrinski odmah nakon što je kupio posjed Međimurje 1546., a izgradnju je nastavio Juraj Zrinski. Krajem 16. stoljeća Legrad postaje sjedište Međimurske ili Legradske kapetanije, koja je bila u sastavu Kaniškog generalata, a vodili su je Zrinski. Uz Muru u Međimurju izgrađen je sustav tvrđica, a isto je učinjeno i uz Dravu u Podravini. U Legradu se uz vojnu utvrdu razvilo obrtničko-trgovačko podgrađe (*suburbium*), a mjesto je proglašeno slobodnim kraljevskim trgovištem (*oppidum*). U utvrdu uz sam tok Drave uvijek se nalazila snažna vojna posada, a tu su se vodile i borbe s Osmanlijama. Legrad je igrao važnu ulogu središta obrane i nakon zatora obitelji Zrinskih (1671), sve do oslobođanja Kaniže 1690.

U jeku nastojanja da se što uspješnije organizira borba za oslobođanje kaniškoga kraja, Nikola Zrinski 1661. započinje graditi novu velebnu kasnorenesansno-ranobaroknu nizinsku fortifikaciju Novi Zrin. Ona je bila locirana s lijeve (mađarske ili tada turske) strane Mure, na utoku rječica Kanižnice (*Principalis*) i Viszafolyo u rijeku Muru – lokalitet Kakonja podno Legradske gore. Tu je izgrađena moderna tvrđava iz koje se lako komuniciralo prema kaniškom kraju, ali i prema slobodnom ugarskom džepu oko tvrđave Kiskómarom južno od Balatona. Osmanlije su stalno opsjedali Novi Zrin, ali su ovdje izgubili nekoliko većih bitaka.

Iz Novoga Zrina Zrinski je poduzeo i znamenite vojne, prodrijevši na turski teritorij sve do Budima, te početkom 1664. do Osijeka, gdje je spalio znamenit Sulejmanov most. U lipnju 1664. Osmanlije su pod Novi Zrin dovukli golemu vojnu silu od oko 70.000 vojnika. Opsada je trajala sve do početka srpnja 1664., kada su Turci barutom digli tvrđavu u zrak. Oslabljenu tursku vojsku, koja je krenula na Beč, carska je vojska pobijedila kod St. Gottharda (Mogersdorfa) 1. kolovoza 1664. U sramnom Vašvarskom miru, koji je sklopljen 10. kolovoza 1664., Osmanlije su tražili da se zabrani bilo kakva obnova utvrde Novi Zrin.

Rezümé

A ZRÍNYIEK SZEREPE A TÖRÖK ELLENI VÉDELEM SZERVEZÉSÉBEN,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL LÉGRÁDRA ÉS ÚJ-ZRÍNYIVÁRRA

A tanulmány nagyrészt a horvát szakirodalomra és levéltári anyagra támaszkodva tekinti át a Mura és a Dráva összefolyásánál emelt erődök – Légrád és Új-Zrínyivár – szerepét a török elleni védekezéző harcok eseményeinek tükrében. A feldolgozott anyag főként a 17. századra vonatkozik. Ebben a kontextusban különösen érdekes az ún. muraközi vagy légrádi

kapitányság felállítása a katonai határőrvidék kanizsai kerületének keretében. A határőrvidék e szakasza a Zrínyiek parancsnoksága alatt állt, legfőbb bázisát Légrád reneszánsz vára képezte, amely ebben az időben a Dráva folyó muraközi oldalán helyezkedett el. A Légrádtól a Mura mentén húzódó védvonal különösen az 1600-tól 1690-ig tartó időszakban tett szert igen nagy fontosságra, amikor Nagykanizsát és környékét a török erők tartották megszállva. A légrádi kapitányság ekkor nyerte el végleges szervezeti formáját, a Mura menti határt egészen Podturnig biztosító kisebb erődök felépítésével. Légrád körül ekkor jön létre a *suburbium*, vagyis az alsóváros, és a helység a maga katonai, ipari és kereskedelmi funkcióinak köszönhetően a Drávavidék ezen szakaszának legjelentősebb településévé növekszik, ami különösen a 18. század során válik szembeötlővé.

A tanulmány a török elleni védelem, valamint Zrínyi Miklós Kanizsa elfoglalására tett erőfeszítéseinek kontextusában mutatja be Új-Zrínyivár építésének, rövid fennállásának és lerombolásának történetét. Ez a későreneszánsz-korabarrokk vár Légrád vonzáskörzetében, a Mura magyarországi oldalán épült, azzal a céllal, hogy megkönnyítse a Kanizsa elleni felvonulást. Az építkezés nagyobb részt 1661 és 1662 során zajlott, Zrínyi innen indította a török elleni portyáit, némely alkalommal egészen Kanizsáig nyomulva. 1663-64 telén ugyancsak innen tört be Zrínyi a Dráva északi oldalán a török területre, s jutott el Eszékig, ahol felégette a nevezetes hidat. Új-Zrínyivár valódi szálka volt a törökök szemében, akik végül élve a lehetőséggel, amit Bécs elleni új hadjáratra felvonuló erők Kanizsa körüli összevonása biztosított, megtámadták, s 1664 nyarának elején elfoglalták és lerombolták a várat, amely ezután már soha nem épült újra, Zrínyi Miklós pedig még ugyanezen év őszén a kursaneci erdő sűrűjében lelte halálát.

(Preveo *Sándor Bene*)

NOVI ZRIN U SVJETLU IZVORA I ISTRAŽIVANJA TERENA

Autori u radu donose detaljan pregled povijesti Novog Zrina od njegove izgradnje započete tijekom proljeća i ljeta 1641. do razaranja 1664. Razmatraju ciljeve izgradnje utvrde, financijsku pozadinu gradnje koju su podupirali u prvom redu Zrinski iz svojih prihoda uz pomoć Štajerske i Mletačke Republike, ulogu Novog Zrina u međunarodnim protuosmanskim planovima, arhitektonski izgled, vojnu posadu i ostalo. Autori ističu da gradnja utvrde nije bila individualna akcija usamljenog velikaša, kako je to smatrala starija historiografija, nego se radilo o pothvatu povezanom i uklopljenom u kontekst međunarodnih borbi protiv Turaka, podupiranih (barem od 1661) od bečkog dvora, Venecije i štajerskih staleža. Osobito opsežno govore o današnjem terenskom istraživanju utvrde te iznose svoje znanstvene rezultate vezane uz arheološka iskapanja.

Ključne riječi: Nikola Zrinski, Novi Zrin, povijesni pregled, izgradnja utvrde, strateško značenje, arheološka istraživanja

Povijest Novog Zrina, izgrađenog 1661. od pjesnika-vojskovođe Nikole Zrinskog na lijevoj obali Mure, na granici između današnjih lokacija Őrtilos i Belezna, seže sve do Vestfalskog mira, sklopljenog 1648., kojim je završen Tridesetogodišnji rat, koji se bio proširio na cijelu Europu, a u njegov program uvršteno je potiskivanje europske moći Osmanskog Carstva. Političke elite Ugarskog Kraljevstva, podijeljenog na tri dijela i Hrvatske, zemalja koje su ležale u raljama osmanskog osvajača, s radošću su pozdravile sklapanje mira u kršćanskom svijetu i smatrali su da je konačno došlo vrijeme za oslobođenje zemlje. Upravo u toj godini Nikola Zrinski je postavljen za hrvatskog bana, čime je postao nositeljem jedne od najviših dužnosti u Kraljevstvu, a ujedno i za zapovjednika vojske Banske krajine, značajne po broju vojnika. Pod njegovim vodstvom i uz sudjelovanje drugih velikodostojnika Kraljevstva (Pavao Pállfy, kasnije palatin Franjo Wesselény, sudac Kraljevstva Franjo Nádasdy i ostrogonski biskup Juraj Lippay, kao i još neki drugi hrvatski i mađarski velikaši koji su im se pridružili), nastao je pokret velikog značenja, koji je smjerao ponovnoj uspostavi teritorijalnog jedinstva dvaju kraljevstva i protjerivanju turskog osvajača.

Sažetak

NOVI ZRIN U SVJETLU IZVORA I ISTRAŽIVANJA TERENA

Povijest Novog Zrina, koji je na lijevoj obali Mure, na granici između današnjih lokacija Belezna i Őrtilos, izgrađen 1661. od pjesnika i vojskovođe Nikole Zrinskoga, ide do Vestfalskog mira, kojim je završen Tridesetogodišnji rat sklopljen 1648. Izgradnja Novog Zrina povezana je s planovima o napadačkom ratu protiv Turaka koji je kanila pokrenuti međunarodna koalicija. U tome su Ugarsko Kraljevstvo i Hrvatska htjeli sudjelovati na samostalnoj državnoj razini, a u tom smislu Zrinski je sa svojim krugom razradio neovisni ratni plan, što je kasnije, 1663-1664., uz potporu Rajnskog saveza, odobreno i na regensbuškom carskom saboru. Bit ovog plana vojnih operacija sastoji se u tome da balkanski narodi i Mletačka Republika, uz papinu potporu, na području uz Dravu pokrenu napad velikih razmjera protiv Turaka. U ovu se zamisao dobro uklapala izgradnja Novog Zrina na lijevoj obali Mure, na teritoriju pod vlašću Turaka, koja je započela u proljeće i ljeto 1661. Prve obavijesti o gradnji utvrde, iz lipnja 1661., sačuvane su u materijalima bečkog Austrijskog državnog arhiva – Ratnog arhiva (Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv). Iz njih proizlazi da su u ljeto i jesen 1661. u Beču, u prolazu, boravili pristaše rata s Turcima (sredinom srpnja 1661. i Montecuccoliju su zapovijedili da u Erdelju vodi vojsku protiv Turaka), pa je stoga Zrinskom oprošteno što je bez formalnog dopuštenja započeo izgradnju utvrde na turskom teritoriju, to jest, izgradnja utvrde nije bila individualna akcija usamljenog velikaša.

Danas, na temelju pisanih i likovnih izvora, o stvarnoj snazi Novog Zrina možemo reći da nije pripadao najvećim utvrdama, ali je po veličini i broju članova posade (oko 300 vojnika) postao jednom od znatnijih utvrda među utvrđenjima graničnog područja banske Hrvatske (ili bar zemljopisno bližega graničnog područja nasuprot Kaniži). Godine 1663-1664. postala je po strateškom položaju i po kvaliteti gradnje, dovoljno dobra za preokretanje lokalne ravnoteže snaga između kršćanskih sila i Osmanlija. Stoga je utvrda za Turke predstavljala nepodnošljivu provokaciju, o čemu nedvojbeno svjedoči nekoliko turskih napada na utvrdu od prvoga trenutka izgradnje, kao i to što su na pregovorima između Habsburgovaca i Porte njezino rušenje nametali kao jedan od uvjeta za postizanje sporazuma. Već je u srpnju 1661. u okolici Pečuha sastavljena turska vojska od više od deset tisuća vojnika radi sprječavanja izgradnje utvrde. U travnju 1663. veliki vezir Ahmed Köprülü opet je ultimatumom zatražio predaju Novog Zrina, a budući da mu to nije uspjelo, utvrda je poslužila kao *casus belli* za veliki protuturski rat pokrenut 1663-1664. Tijekom ovih ratnih događanja u kolovozu 1663. bosanski i kaniški paša s otprilike 8000 vojnika napali su utvrdu koju je Zrinski uspješno obranio. Zatim su se dana 21. siječnja 1664. tu skupile pomoćne čete Rajnskog saveza predvođene Juliusom Hohenloheom i vojska Zrinskog, te su odatle, od Novog Zrina, krenule u zimski vojni pohod koji je trebao biti uvertira napadačkom ratu protiv Turaka.

Za vrijeme velikog turskog rata 1663-1664. kršćanska je vojska 1. lipnja 1664., na vijest o približavanju turske vojske koja je došla u pomoć, prekinula opsadu Kaniže. Vojska je u povlačenju 3. lipnja stigla na područje preko Mure. Manji dio nje zaposjeo je Novi Zrin, dok je veći dio zauzeo položaj na suprotnoj obali Mure. Utvrda je, s potporom glavine vojske s druge strane Mure, više od tri tjedna mogla zadržavati višestruko nadmoćne Turke. Nakon zauzeća utvrde, do kojega je došlo 30. lipnja, Turci su odlučili da će je razoriti, što su 7. srpnja i učinili.

Ostaci Novog Zrina, koji je nekada igrao važnu ulogu u međunarodnim protuturskim planovima, a 1663-1664. stajao u središtu europskog zanimanja, u 18. su stoljeću nestali. Tome

treba pripisati čestu nepouzdanost povijesne literature vezanu za njezinu lokalizaciju. Institut i Muzej za vojnu povijest iz Budimpešte, Sveučilište za nacionalnu obranu »Nikola Zrinski« (Zrínyi Nemzetvédelmi Egyetem«), kao i Direkcija za muzeje Šomočke (*Somogy*) županije te Direkcija za muzeje Zaladske županije, skupa su 2005. koncipirali program s ciljem terenskog otkrivanja tragova opsade. Bit istraživačkog plana sastojala se u tome da se – umjesto arheološkog materijala koji leži dublje (razni ostaci zgrada i šanaca, opkopi) – potragom za topovskim kuglama koje su ispaljene tijekom borbi i koje bi se mogle eventualno naći u blizini slabije razrovane površine, za mužarima, puščanim zrnima, ucrtavanjem njihove distribucije na kartu ocrta i položaj suprotstavljenih strana i smjer napada, što sve ukazuje na položaj utvrde. Rekonstrukciju rasporeda opkopa utvrde proveli smo detaljnim mjerenjem reljefa, identifikacijom karakteristika koje se mogu razaznati na suvremenim crtežima, geofizičkim mjerenjima i interpretacijom uzorka nalaza koji čuvaju tragove opsade.

Municija ispaljena tijekom opsade u potpunosti ocrta lokaciju utvrde, međutim, zbog kasnijih razrovavanja na temelju površinskih tragova nismo mogli identificirati zapadnu stranu jaraka utvrde. Za rješenje ovog problema pomoć je pružilo ispitivanje pomoću lokatora tla, što je odredilo vanjski rub jaraka. Za vrijeme ispitivanja dvorišta utvrde lokator je nacrtao temeljne zidove neke velike zgrade, kao i mrlju na istočnoj strani, promjera oko metar i pol, za što se nadamo da označava mjesto zdenca iz utvrde.

Kartografi Sveučilišta za nacionalnu obranu »Nikola Zrinski« proveli su detaljna mjerenja istraživanog područja, s prikazom u razini od pola metra, što je pružilo mogućnost da se opaze reljefne pojavnosti koje upućuju na utvrdu i da se točno registrira mjesto arheoloških pronalazaka. Mikroreljefno ispitivanje daje ozbiljne mogućnosti istraživanja strukture utvrde, ali bi s tradicionalnim topografskim mjerenjima njihovo razaznavanje predstavljalo vrlo sitničav i dug posao. Ovu bismo zadaću mogli razriješiti primjenom laserskog skenera terena (LIDAR), budući da se pomoću letećeg instrumenta brže može mjeriti veliko područje, s dosta velikom rezolucijom.

Rezultati opisanih, nedestruktivnih ispitivačkih metoda osigurali su odgovarajući temelj za arheološko otkrivanje dvorišta utvrde, što je započelo u srpnju 2010. U prvoj godini iskopavanja s ovoga su područja na površinu dospjeli ostaci pougljenjenih greda, komadi peći i crijeva i uporabni predmeti. Valja nam se nadati da ćemo u nastavku istraživanju uspjeti dokučiti mjesto zdenca iz utvrde i identificirati tragove nekadašnjih zgrada. Na temelju rezultata terenskih ispitivanja, povezanih s opsežnim arhivskim istraživanjima, članovi kluba za maketiranje Bólyai Makett Klub, koji su zaposleni na Sveučilištu za nacionalnu obranu »Nikola Zrinski«, izradili su 2010., u suradnji s istraživačkom skupinom, maketu utvrde u skladu s mjerenjima.

Rezümé

ZRÍNYI-ÚJVÁR A FORRÁSOK ÉS A TEREKUTATÁSOK TÜKRÉBEN

A költő-hadvezér Zrínyi Miklós által a Mura bal partján, a mai Belezna és Örtilos helységek határában 1661-ben felépített Zrínyi-Újvár története az egész Európára kiterjedt harmincéves háborút lezáró, 1648-ban megkötött vesztfáliai békéig nyúlik vissza, amely programjába iktatta az Oszmán Birodalom európai hatalmának visszaszorítását. Zrínyi-Újvár felépítése is a nemzetközi összefogással megindítandó török elleni támadó háború terveivel állt összefüggésben.

Ebben a Magyar Királyság és Horvátország önálló államhatalmi szinten kívánt részt venni, aminek érdekében Zrínyi és köre saját, önálló haditervet dolgozott ki, amit utóbb, 1663–64-ben a Rajnai Szövetség támogatásával a regensburgi birodalmi gyűlésen is jóváhagytak. E hadművelleti terv lényege, hogy a balkáni népek és a Velencei Köztársaság, valamint a pápaság támogatásával a Dráva mentén indítsanak nagyszabású támadást a török ellen. Ebbe az elgondolásba illett bele Zrínyi-Újvárnak a Mura bal partján, hódoltsági területen elkezdett építése 1661 tavaszán-nyarán. A vár építéséről az első híradások 1661 júniusából maradtak fenn a bécsi Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv anyagában. Ezekből kiderül, hogy 1661 nyarán és őszén Bécsben átmenetileg a török háború hívei kerekedtek felül (1661. július közepén Montecuccolit is Erdélybe vezénylik a török ellen), ezért Zrínyinek elnézték, hogy formailag engedély nélkül vár építésébe kezdett török területen, sőt, mellé küldték segítségül Ideghem von Wassenhovent, az Udvari Haditanács tapasztalt, holland származású hadmérnökét, és még másfélszáz muskétást is adtak a várba Zrínyi parancsnoksága alá, azaz a vár építése nem egy magányos főúr egyéni akciója volt.

A vár külső védelmi vonala nyugaton és északon a Mura volt, melynek korabeli medrében napjainkban a Principális-csatorna fut. A keleti oldalra Zrínyi 1662 elején – egy XVI. század végi tervet megvalósítva – széles halastavat ásott, amit a Mura vizének a visszafolyó patakba vezetésével, majd annak elzárásával töltöttek fel. Az északi oldalon, ahol a Szent Mihály-hegy platója húzódott, széles száraz árkot ásott, az őskori árok felhasználásával. Az árok védelmére utóbb egy háromszög alakú előművet telepítettek a sáncok elé.

Zrínyi-Újvár tényleges erejéről az írott és a képi források alapján ma azt mondhatjuk, hogy nem tartozott a fővárak közé, de méreténél és őrsége létszámánál (kb. 300 fő) fogva a jelentősebb várak egyike lett a horvát báni végvidék (de akár a földrajzilag hozzá közelebb eső Kanizsával szembe vetett végvidék) erősségei között. 1663–64-re mind stratégiai fekvésénél, mind kiépítettségénél fogva alkalmassá vált arra, hogy felborítsa a kereszténység és az oszmánok közötti helyi erőegyensúlyt. A vár ezért tűrhetetlen provokációt jelentett a törökök számára, amit kétségtelenül bizonyít az építés első pillanatától ellene intézett több török támadás, és az a tény, hogy a Habsburg–portai tárgyalásokon a megegyezés egyik feltételének lerombolását szabták. Az építkezés megakadályozására már 1661 júliusában több mint tízezer fős török sereget vontak össze Pécs környékén. 1663 áprilisában Köprülü Ahmed nagyvezér ismét ultimátumban követelte Zrínyi-Újvár feladását, s mivel ezt nem sikerült elérnie, a vár *casus belli*ként szolgált a meginduló 1663–64. évi nagy török háborúban. Ennek hadieseményei során 1663. augusztusban a boszniai és kanizsai pasa körülbelül 8000 emberrel megtámadta a várat, amelyet Zrínyi sikerrel megvédett. 1664. január 21-én azután itt gyülekeztek, és innen, Zrínyi-Újvár alól indultak meg a Rajnai Szövetség Julius Hohenlohe vezette segélycsapatai és Zrínyi hadai a török elleni támadó háború nyitányának szánt téli hadjáratra.

A részben éppen Zrínyi-Újvár ürügyén kirobbant 1663–64. évi nagy török háború során Zrínyi és köre haditerveinek megfelelően került sor Kanizsa ostromára 1664 április-májusában. A vár ostromát a keresztény had 1664. június 1-jén, a török felmentő sereg közeledtének hírére hagyta abba. A visszavonuló hadak június 3-án értek a Mura mögé. Kisebb részük Zrínyi-Újvárat szállta meg, nagyobb részük a Mura túlsó partján foglalt állást. A vár a Mura mögött álló fősereg támogatásával több mint 3 hétig tudta föltartóztatni a többszörös túlerőben lévő törököket, akik csak nagy élő és anyagi veszteséggel, kemény harc árán tudták elfoglalni. Az írott és képi források, valamint saját évek óta folytatott helyszíni kutatásaink (az itt talált leletek) egyöntetű tanúsága szerint a törökök a korabeli várharc teljes arzenálját bevettették Zrínyi-Újvár falai alatt: a sűrű közelítőárok-rendszerrel vették körül a várat, aknákat fúrtak, jól

kiépített, nagyméretű ágyúsáncokat emeltek, végül június 27-én és 29-én és 30-án ostromot indítottak a várak és a falak ellen.

A vár június 30-án történt elfoglalását követően a török vezetés néhány napig bizonytalanodott. Július első napjaiban még megtartásáról gondolkodtak és kijavítása is megkezdődött, de végül lerombolása mellett döntöttek, amelyet július 7-én a keresztény védők által készített aknák segítségével véghez is vittek.

A hajdan a török elleni nemzetközi tervekben fontos szerepet játszott, 1663-64-ben az európai érdeklődés középpontjában állt Zrínyi-Újvár maradványai a XVIII. századra elenyésztek. Ennek tudható be a történeti irodalom számos bizonytalansága lokalizációja körül. A budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a Zrínyi Nemzetvédelmi Egyetem, valamint a területileg illetékes Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága összefogásával 2005-ben fogalmazódott meg az ostrom nyomainak helyszíni feltárását célzó program. A kutatási terv lényege az volt, hogy mélyebben fekvő régészeti leletanyag (a különböző épület- és sánymaradványok, földművek) helyett, a harcok során kilőtt, és feltehetően a kevésbé bolygatott felszín közelében található ágyúgolyók, mozsárbombák, puska-golyók felkutatásával, eloszlásuk térképre vitelével rajzoljuk ki a szembenálló felek helyzetét és a támadás irányát, ami a vár felé mutat. A vár kutatása során olyan módszereket alkalmaztunk, melyek csak kis változásokat okoznak az eredeti állapotokhoz képest. A vár sáncrendszerének rekonstruálását a domborzat részletes felméréssel, a korabeli ábrázolásokon felismerhető jellegzetességek azonosításával, geofizikai mérésekkel és az ostrom nyomait őrző leletmintázat értelmezésével végeztük el.

A vár helyét az ostrom során kilőtt lövedékek szinte körberajzolták, azonban a várak nyugati oldalát a későbbi bolygatások miatt a felszíni nyomok alapján nem tudtuk azonosítani. Ehhez jelentett segítséget a terület talajlokátoros vizsgálata, ami jelezte az árok külső peremét. A várudvar átvizsgálása során egy nagy méretű épület alapfalait rajzolta ki a lokátor, valamint a keleti oldalon, egy kb. 1,5 méter átmérőjű foltot, ami reményeink szerint a vár kútjának helyét jelzi. (A Holst és az Esterházy-féle hadmérnöki vázlat is ide teszi ezt a fontos objektumot.)

A vár helyzetének rekonstruálásához az eddigi kutatások során fontos támpontokat sikerült azonosítani. A korabeli térkép-vázlatok szerint a jobb parti négyszögsánc és raktárépület a mai beleznai vasúti megálló környékén volt. A keleti oldal egyenes dombéle valószínűleg a kötőgát vonalvezetését követi. A várakok keleti végét az itt húzódó horhos déli oldalán azonosítottuk, mivel a lejtő oldalfalában becsapódott puska-golyókat találtunk. A várakok nyugati végét, geofizikai mérés mutatta ki. A várudvar nyugati nyúlványa az átkelőhely előtti palánk helyét jelzi. A nyugati oldal lejtőjén jól követhetők a szerpentin utak és a várba vezető bejárat a nyugati bástya tövében. A 2008-as év egyik legfontosabb eredménye az egyik török ágyúsánc helyének azonosítása a nyugati oldal dombperemén.

A kutatási területről a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem térképészei részletes felmérést készítettek, 0,5 méteres szintvonalas ábrázolással, ami lehetőséget adott a várra utaló domborzati jelenségek megfigyelésére és az előkerült leletek helyének pontos nyilvántartására. A mikrodomborzat vizsgálata még komoly lehetőségeket tartogat a vár szerkezetével kapcsolatos kutatásokban, azonban a hagyományos topográfiai mérésekkel ezek felismerése igen aprólékos és hosszadalmas munka lenne. Ezt a feladatot a lézeres terepszkenner (LIDAR) alkalmazásával tudnánk megoldani, mivel egy repülő eszközzel gyorsan, nagy terület mérhető fel, igen nagy felbontással.

A fentiekben vázolt, nem romboló vizsgálati módszerek eredményei megfelelő alapot biztosítottak a várudvar régészeti feltárásához, ami 2010 júliusában megkezdődött. Az első

ásatási évben elszenesedett gerendamaradványok, kályhaszemek és csempék, használati tárgyak kerültek felszínre erről a területről. Remélhetőleg a folytatás során sikerül kibontani a vár kútját és azonosítani az egykori épületek nyomait. A kiterjedt levéltári kutatással egybekötött helyszíni vizsgálódások eredményei alapján a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen működő Bólyai Makett Klub tagjai, a kutatócsoporttal együttműködve 2010-ben elkészítették a vár méretarányos makettjét.

(Preveo *Boris Nikšić*)

Hrvoje Petrić

PRILOZI POZNAVANJU VEZA ZAGREBA I ZRINSKIH

Članak predstavlja prilog poznavanju veza Zagreba i obitelji Zrinskih koje su ojačale u drugoj polovici 17. stoljeća. U članku se daje osvrt i na veze obitelji Zrinski i Medvedgradskog vlastelinstva te na ulogu nekih članova obitelji u razvoju grada.

Ključne riječi: *Zagreb, obitelj Zrinski, rani novi vijek*

Zrinski su tijekom ranoga novog vijeka sustavno gospodarski razvijali svoje posjede, osnivali brojna trgovišta i obnovili izvoznu trgovinu preko sjevernojadranskih luka. Prvobitno su se obogatili na trgovini ugarskom stokom koju su preko svoje luke u Bakru izvozili na talijanski prostor. Kasnije su u trgovini stoku zamijenili proizvodima i sirovinama s vlastitih posjeda. Trgovali su željezom iz svoje željezare u Čabru, solju, drvenom građom i žitaricama. Zrinski su putem svoje izvrsno organizirane trgovačke djelatnosti, kontrolom putova i ostvarivanjem velike dobiti u poslovanju postavili temelje ranom kapitalizmu na hrvatskom prostoru. Visokim prihodima mogli su održavati vlastitu vojsku. Izniman gospodarski i vojni potencijal Zrinskih u 17. stoljeću nije predstavljao opasnost samo za Osmansko Carstvo već i za Habsburgovce. Pojačana budnost Habsburgovaca na prostoru Ugarsko-hrvatskog kraljevstva oslabila je i moć župana u ugarskim županijama, koju su Zrinski tradicionalno obnašali u Zaladskoj županiji. No, kako su Nikola (VII.) i Petar (IV.) bili usmjereni prema Hrvatsko-slavonskom kraljevstvu, njima je od županske bila zanimljivija dužnost bana, koji je stolovao u Zagrebu.¹ Jačanje gospodarstva na njihovim posjedima utjecalo je na jačanje veza sa Zagrebom kao dominantnim političkim i sve brže rastućim političkim središtem Hrvatsko-slavonskog kraljevstva.

Zrinski su u slobodnom i kraljevskom gradu Zagrebu, odnosno točnije rečeno zagrebačkom Gradecu, posjedovali dvije palače. Jedna se od njih nalazila na današnjem Markovićevom (prije Kapucinskom) trgu, a druga na Markovom trgu.

---

1 N. Štefanec, »Braća Nikola i Petar«, 387-396.

- Laszowski, Emilij. *Povijesni spomenici grada Zagreba*, 17, Zagreb 1941.
- Laszowski, Emilije. »Razgrabljene stvari grofa Petra Zrinskog i Franje Krste Frankopana i njihovih pristaša g. 1670-1671«, »Starine JAZU«, 41/1948.
- Modrić, Rajka. *Povijesni spomenici obitelji Zrinskih i Frankopana*, 1, *Popis i procjena dobara (1672-1673)*, Zagreb 1974.
- Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, Arhiv Zagrebačkog kaptola, Protokol, 8, 647-649.
- Oporuka Nikole Zrinskog (prijevod Bruna Kuntić-Makvić), *Zrinski i Europa*, 1, Zagreb 2000.
- Šimić, Vasilije. *Historijski razvoj našeg rudarstva*, Beograd 1951.
- Šebečić, Berislav. »Rudarsko pravo nekad i sad u Hrvatskoj«, *Rudarsko-geološko-naftni zbornik*, 6, Zagreb 1994.
- Štefanec, Nataša. »Braća Nikola i Petar Zrinski. Velikaška obitelj u srednjoeuropskim vojno-političko-ekonomskim konstelacijama«, *Zrinski i Europa*, 1, Zagreb 2000., 387-396.

Sažetak

PRILOZI POZNAVANJU VEZA ZAGREBA I ZRINSKIH

Veza Zagreba i obitelji Zrinskih učvršćena je 1661. godine kada su Petar Zrinski i njegova supruga Katarina Frankapan kupili kuću na Markovom trgu (pokraj tadašnje kapele sv. Uršule). On je posjedovao gostionicu u podgrađu gdje je prodavao vlastito vino. Općina zagrebačkog Gradeca je u više navrata prosvjedovala protiv prodaje vina od strane Zrinskog kao i protiv dvojice domaćih trgovaca koji su u svojim trgovinama prodavali robu obitelji Zrinski. Supruga Petra Zrinskog, Katarina, u Zagrebu je osim gostionice imala i trgovinu prekomorske robe. Zrinski su i u Ilici imali još jednu trgovinu gdje su prodavali metalne proizvode sa svojih posjeda. Za svoje trgovine nisu plaćali porez i druge gradske terete. U Zagrebu su trgovali sicilijanskom solju na temelju povlastice koju im je 1668. dao kralj Leopold I. za trgovanje prekomorskom robom po cijeloj Hrvatskoj bez plaćanja ikakvih daća. Obitelj Zrinski je u dva navrata bila vlasnikom Medvedgrada i Medvedgradskog vlastelinstva (u dijelu 16. stoljeća i od 1613. do 1670). Zrinski su na Medvednici imali i svoj rudnik. U vrijeme protuhabsburškog pokreta posjed Brezovica nedaleko Zagreba bio je jedno od važnih mjesta, a s brezovičkim posjedom povezana je i sudbina kuće u jugozapadnom dijelu zagrebačkog Gradeca koja je pripadala Adamu Zrinskom, sinu bana Nikole. U zagrebačkom Gradecu je, u samostanu klarisa, od 1668. pa do smrti živjela kći Petra Zrinskog i Katarine Frankapan – Judita Petronila Zrinski. Ona je od oko 1684. do smrti bila predstojnica samostana. Sačuvan je ulomak njene nadgrobne ploče koji je nađen na mjestu samostanske crkve Presvetog Trojstva.

Rezümé

A ZRÍNYIEK ÉS ZÁGRÁB

A tanulmány a Zrínyiek Zágrábhöz fűződő viszonyának egyes elemeit vizsgálja. A Zrínyi család és Zágráb városának kapcsolatát szorosabbra fonta, amikor 1661-ben Zrínyi Péter és felesége, Frangepán Katalin házat vásároltak a Márk téren (az akkori Szent Orsolya kápolna mellett). Zrínyi vendégfogadót tartott fent az alsóvárosban, ahol saját borát árúsította. A zágrábi Gradec (a felsőváros) tanácsa több ízben is tiltakozott Zrínyi borkimérése ellen, akárcsak azon két helyi kereskedő ellen, akik boltjaikban a Zrínyiektől származó árut forgalmaztak. Zrínyi Péter felesége, Katalin Zágrábban a vendégfogadón kívül saját üzletet is fenntartott, amely tengeren túli cikkeket árúsított. A Zrínyieknek továbbá az Ilica utcában is volt egy boltjuk, ahol a birtokaikon előállított fémeszközöket árultak. Mindezekért az üzlethelyiségekért a Zrínyiek nem fizettek adót, és nem vállaltak részt egyéb városi terhekből sem. A Zrínyiek szicíliai sóval is kereskedtek, I. Lipót császár 1668-i rendelete alapján, amely egész Horvátországban kiváltságot adott számukra a tengerentúli árucikkek vámmentes behozatalára és forgalmazására. A Zrínyi família két ízben is birtokolta Medvedgradot és a medvedgradi uradalmat (a 16. század egy részében, valamint 1613-tól 1670-ig). Medvednicán saját bányájuk is volt. A Habsurg-ellenes szervezkedés során a Zágrábtól nem messze fekvő brezoviciai birtok is fontos szerepet játszott; ezzel a brezoviciai birtokkal volt összekötve a zágrábi Gradec délnyugati részén lévő ház sorsa, amelyet a bán fia, Zrínyi Ádám birtokolt. A zágrábi Gradecon, a klarisszák kolostorában élt 1668-tól haláláig Zrínyi Péter és Frangepán Katalin lánya, Zrínyi Petronilla Judit, aki 1684-től élete végéig a kolostor főnöknője is volt. Fennmaradt sírkövének egy töredéke, amelyet a rendház Szentháromságnak szentelt temploma helyén tártak fel.

(Preveo *Sándor Bene*)

István Bitskey

POGLED NA POVIJEST I SLIKA NACIJE U EPU NIKOLE ZRINSKOG¹

Autor razmatra utjecaj epa Nikole Zrinskoga Obsidio Szigetiana na formiranje mađarskog i hrvatskog pogleda na povijest i nacionalnog identiteta te ističe da je stoljetna borba protiv Osmanlija povijesno ujedinila dvije nacije. Iznosi motive u povijesti političkih ideja kroz koje Zrinski pokušava oblikovati svijest svojih suvremenika. Zrinski ističe opću potrebu za moralnim poboljšanjem, odricanjem od poroka i suradnjom među europskim narodima jer će samo uz pomoć moralno poboljšane nacije Bog osloboditi zemlju od osmanskog zauzeća i tiranije. Nikola napominje kako su se heroji obiju nacija borili za utvrdu Siget, a sudbina branitelja Sigeta i opsada utvrde podjednako služe kao primjeri. Nadahnut ovim događajima i osobnim heroizmom njegova pradjeda, Zrinski u epu postavlja primjer svojim suvremenicima. Autor ističe kako Zrinski miješa povijesne teme s fikcijom, čime utječe na formiranje svijesti i identiteta čitatelja. U epu uvedene nebeske, nadnaravne i zemaljske elemente, dinamika opisa, likovna kakvoća scena bitaka karakteristične su crte baroknog ukusa, načina razmišljanja i mentaliteta.

Ključne riječi: *Nikola Zrinski, Obsidio Szigetiana, poimanje povijesti, nacionalni identitet, Hrvati, Mađari*

Ep *Obsidio Szigetiana* (*Szigeti Veszedelem, Sigetska opsada*) Nikole Zrinskog (1620–1664) objavljen je 1651. u svesku naslovljenom *Adriai tengernek Syrenaia*, a hrvatski je prijevod objavljen kao djelo Nikole Zrinskoga (*Adrianszkoga mora Syrena*, Venecija 1660). Ovaj je ep u znatnoj mjeri oblikovao nacionalnu svijest obaju naroda, u vrijeme u kojem je opasnost od turskog osvajanja stvarala sudbinsku povezanost među njima. Znana je činjenica da su zbog geografskog smještaja i teritoriji nastanjeni Mađarima i oni nastanjeni Hrvatima stajali na putu turske ekspanzije, pa je razumljivo da se tematski krug *antiturska* paralelno i u izrazitom obliku javio u književnostima obaju naroda. Vrhunac književnog prikazivanja protuturskih borba u hrvatskoj književnosti predstavlja ep *Osman* (1626) Ivana Gundulića (1588–1638), dok u mađarskoj književnosti ovo mjesto nesumnjivo

---

1 Ova studija napravljena je uz potporu projekta OTKA K 73 139. i TÁMOP br. 4.2.1/B-09/1/KONV-2010-007.

- Setschkareff, Vsevolod. *Die Dichtungen Gundulićs und ihr poetischer Stil. Ein Beitrag zur Erforschung des literarischen Barock*, Bonn 1952.
- Štefanec, Nataša. »Braća Nikola i Petar Zrinski: Velikaška obitelj u srednjoeuropskim vojno-političko-ekonomskim konstelacijama«, u: *Zrinski i Europa*, ur. Jadranka Damjanov, Zagreb 2000., 387-399.
- Szörényi, László. »Der Fall von Sziget im historischen Kontext des europäischen Heldenepos«, u: *Militia et Litterae*, 185-197.
- Szörényi, László. »Panegyricus és eposz (Zrínyi és Cortesius)«, *Irodalomtörténeti Közlemények*, sv. XCI–XCII. (1987/88), 141-149.
- Szörényi, László. »L'Obsidio Szigetiana e la tradizione epica europea«, u: Isti. *Arcades ambo: Relazioni letterarie italo-ungheresi e cultura neolatina*, Catanzaro 1999., 145-167.
- Szörényi, László. »Il modello epico virgiliano trasformato da Girolamo Vida nella poesia Ungherese«, u: *L'eredità classica in Italia e in Ungheria dal Rinascimento al Neoclassicismo*, a cura di Péter Sárközy – Vanessa Martore, Budapest 2004., 241-254.
- Tarnai, Andor. »A consultatio Magyarországon«, *Irodalomtörténeti Közlemények*, sv. XC. (1986), 637-657.
- Tóth, Zsombor. »Serini 1664., Made in England«, u: *Militia et Litterae*, 82-97.
- Varga, Pál S. *A nemzeti költészet csarnokai: A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Budapest 2005.
- Várkonyi, Ágnes R. »Historical Personality, Crisis and Progress in 17th Century Hungary«, *Études Historiques*, 1970., 265-299 (Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, sv. 71)
- Várkonyi, Ágnes R. »Die internationale antitürkische Koalition im Zeitalter von Križanić und Zrínyi«, u: *Znanstveni skup u povodu 300. obljetnice smrti Jurja Križanića (1683–1983): Zbornik radova*, ur. Ljubo Boban, sv. 4, dio 2, Zagreb 1986., 65-71.
- Várkonyi, Ágnes R. »Reformpolitika Zrínyi mozgalmában«, *Irodalomtörténeti Közlemények*, sv. XCII. (1987/1988), 131-140.
- Várkonyi, Ágnes R. »Európa Zrínyije«, *Irodalomtörténeti Közlemények*, sv. C. (1996), 1-39.

Sažetak

POGLED NA POVIJEST I SLIKA NACIJE U EPU NIKOLE ZRINSKOGA

Ep Nikole Zrinskog nazvan *Obsidio Szigetiana* (»Sigetska pogibelj«, mađarski: *Szigeti veszedelem*) po prvi je put objavljena unutar sveska naslovljenog *Adriai tengernek szírenája (Jadranskoga mora sirena)*, godine 1651. Onda ju je, 1660., na hrvatski preveo njegov brat Petar (*Adrianszkoga mora Syrena*). Epska pjesma Zrinskog značajno je pridonijela formiranju mađarskog i hrvatskog nacionalnog identiteta i pogleda na povijest. Stoljetna borba protiv Turaka povijesno je ujedinila ove dvije nacije i stvorila njihovu zajedničku sudbinu.

U ovome članku iznio sam one motive u povijesti političkih ideja kroz koje Zrinski pokušava oblikovati svijest svojih suvremenika. Vrlo je upadljivo da većinu sadržaja njegova epa

tvore teme i stereotipi ugarske povijesti. Dobro se zna da je Nikola Zrinski, hrvatski ban, bio visoko obrazovani aristokrat i da su se sve suvremene knjige o povijesti i ratovanju mogle naći u njegovoj knjižnici. Poznajući ova djela, Zrinski primjenjuje povijesne teme humanizma i reformacije na tadašnju situaciju u kojoj se nalazilo Ugarsko Kraljevstvo. U prethodnim stoljećima je zemlja bila bogata i plodna (*fertilitas Pannoniae*), a zbog toga se i ugarska vojska pokazala snažnom. Sve europske zemlje osjetile su njezinu snagu i vojne vrline, tako da je Ugarska postala bastionom, tj. obrambenim zidom kršćanstva (*propugnaculum Christianitatis, murus et clipeus fidelium, antemurale Christianitatis, Bollwerk oder Vormauer des Christentums, bastione della cristianità*). Ali se ugarska nacija iskvarela (*vita corrupta*); Mađari su zaboravili vjeru i svoje nekadašnje vrline, a u zemlji su se zaredali nesloga i sukobi, pa se tako Bič Božji (*flagellum Dei, virga Dei*) sručio na naciju. Zrinski poistovjećuje Bič Božji s Turskim Carstvom, s muslimanima koji su razarali i razaraju njegovu zemlju i njezine stanovnike. To je razaranje odgovorno za trenutačno jedno stanje zemlje i cijela Europa odjekuje tužbalicama ranjene Ugarske (*Querela Hungariae*); pisci i pjesnici o njoj pišu, a izražava se i u umjetničkim djelima. Tako postoji opća potreba za moralnim poboljšanjem, odricanjem od poroka i suradnjom među europskim narodima (*concordia Christiana*), budući da nema druge nade za odbijanje te napasti. Uz pomoć moralno poboljšane nacije Bog će osloboditi zemlju od turske okupacije i tiranije. Mađari i Hrvati trebaju ujediniti svoje snage i junački se boriti. Heroji obiju nacija borili su se za utvrdu Siget, čime su pokazali primjer za način na koji se treba braniti cijela zemlja. Sudbina braniteljâ Sigeta i opsada utvrde podjednako služe kao primjeri. Zrinski se nadahnjuje ovim događajima i osobnim heroizmom njegova pradjeda (*athleta Christi*), i to je sredstvo kojim on u epu postavlja primjer svojim suvremenicima. Szigetvár je pao, ali njegovi su branitelji polučili moralnu pobjedu, što se ilustrira trima epizodama: sudbinom goluba pismošoš, smrću sultana Sulejmana iz ruke Nikole Zrinskog i anđeoskim podizanjem duša palih heroja u nebo.

Zrinski miješa povijesne teme s fikcijom, baš kao što to navodi u predgovoru epa: »Pomiješao sam povijest s pričama.« Upravo ova mješavina omogućuje mu formiranje svijesti i identiteta svojih čitatelja te od njegova djela čini dirljivo štivo. Njegov pogled na vlastitu naciju sadrži priličnu količinu samokritike, ali usmjeren je i na budućnost, budući da osvjetljuje nadu za bolju budućnost Mađara i Hrvata. Njegova epska poema sadrži obilje retoričkih figura i upućuje na moguća rješenja problema dok oslikava herojsku prošlost i jednu sadašnjost. Istodobno uvođenje nebeskih, nadnaravnih i zemaljskih elemenata, dinamika opisa, likovna kaskadna scena bitaka – sve su to karakteristične crte baroknog ukusa, načina razmišljanja i mentaliteta, te je tako ovaj herojski ep bio dobro prilagođen baroknom književnom smjeru u Europi.

Rezümé

TÖRTÉNETSZEMLÉLET ÉS NEMZETKÉP ZRÍNYI MIKLÓS EPOSZÁBAN

Zrínyi Miklós (1620–1664) *Szigeti veszedelem* című eposza 1651-ben jelent meg az *Adriai tengernek Syrenaia* című kötetében, majd testvérének, Péternek fordításában jelent meg horvátul 1660-ban. Mind a magyar, mind a horvát nép történelemszemléletének és nemzeti identitástudatának alakításában fontos szerepet játszott ez az eposz. A két nép történetét összekapcsolta az évszázados küzdelem a török hódítás ellen, ez pedig sorsközösséget teremtett közöttük.

Jelen tanulmányunk az eposz szerkezeti elemzése révén kísérli meg kimutatni azokat az eszmetörténeti motívumokat, amelyek révén Zrínyi Miklós kortársai tudatát kívánta alakítani. Szembetűnő, hogy az elbeszélés kulcsfontosságú pontjait a magyar történelem toposzai, sztereotípiái alkotják. A horvát bán köztudottan rendkívüli műveltséggel rendelkezett, könyvtárában megtalálhatók voltak az Európa-szerte elterjedt korszerű történelmi és hadtörténeti művek. Ezeknek ismeretében Zrínyi a humanizmus és reformáció történelmi toposzait alkalmazta a Magyar Királyság helyzetére. Eszerint a régi évszázadok során az ország gazdag és termékeny volt (*fertilitas Pannoniae*), ebből következően politikai és katonai szempontból erős országnak számított, harci erényeit (*virtus militaris*) egész Európa ismerte, így válhatott a kereszténység védőbástyájává (*propugnaculum Christianitatis, Bollwerk oder Vormauer des Christentums, bastione della christianità*). Azonban a nép bűnös útra tévedt (*vita corrupta*), elhagyta vallását és ősei erényeit, viszálykodás és széthúzás vált úrrá rajta, ezért méltán sújtja most őt az Isten ostora, büntető vesszeje (*flagellum Dei, virga Dei*). Ez az ostor, ez a büntető vessző a hódító muzulmán hatalom, az országot és lakosságát pusztító török hódítás. Emiatt siralmas az ország helyzete, a megcsonkított Hungaria panaszától (*Querela Hungariae*) hangos Európa, erről szólnak az írók és költők, de még a képzőművészeti alkotások is. Erkölcsi jobbulásra van tehát szükség, a vétek eltávolítására és a keresztény népek összefogására (*concordia Christiana*), ezek nélkül nincs remény ennek a csapásnak az elhárítására. Ha az erkölcsi javulás bekövetkezik, akkor Isten megszabadítja a keresztény lakosságot az iszlám hódítástól, a zsarnoki uralomtól. Ennek érdekében magyaroknak és horvátoknak együttes küzdelmére, összefogásra és heroikus helytállásra van szükség. Miként a két nép hősei együttes erővel védtek Szigetvárat, olyan módon kellene az egész országot védelmezni. Példázatos történet tehát az 1566-os várostrom eseménysorozata és a várvédők sorsa, a 17. századi kortársak számára ösztönző erőt kívánt adni a dédapa hősie helytállásának eposzi megjelenítése. Ő egyben az *athleta Christi* eszményének megtestesítője is. Noha Szigetvár végül is elesett, az erkölcsi győzelem az eposz szerint mégis a várvédőké. Ezt három epizód illusztrálja: az elfogott postagalamb sorsa, Szulimán szultán halála Zrínyi kezétől, valamint az angyalok kara által a hősök lelkeinek mennyekbe emelése.

A történelmi toposzokat Zrínyi fikciós elemekkel vegyítette, miként az előszóban megjegyezte: »fabulákkal kevertem a históriát«. De éppen ezáltal válhatott műve tudatot formáló, érzelmeket mozgósító, identitást formáló tényezővé. Nemzetképe önkritikus, de egyben jövőre irányuló, mert a magyar és horvát nép jobb jövőjének esélyét is felvillantja. A dicső múlt és a siralmas jelen mellé a kibontakozás útját is jelzi a retorikai alakzatok bőséges felsorakoztatásával megírt eposz. Az égi és földi szféra együttes megjelenítése, a leírások mozgalmassága, a cselekmény dinamizmusa, a csatajelenetek képszerűsége egyaránt a barokk ízlés, mentalitás, gondolkodásmód jellegzetessége, ilyen módon az eposz az európai barokk irodalom áramába illeszkedett, annak rangos kelet-közép-európai változatát képviselte. A nemzettudat markáns és tág horizontú formálóját Zrínyi személyében az 1820-as években kezdődő magyar reformkor literátorai méltatták érdemben, kettős hivatástudatát ekkor újra felfedezték, ezt követően indult meg az a folyamat, amelynek 19. századi csúcspontját Arany János tanulmánya jelentette.

(Preveo Boris Nikšić)

Sándor Bene

POVIJEST JEDNE OBITELJSKE POVIJESTI (Rađanje i žanrovska pozadina genealogije Zrinskih)

Na primjeru obitelji Zrinski autor u radu razmatra ulogu koju rodoslovlje igra u formiranju slike o samome sebi, što znači genealogiju kao funkciju građenja identiteta. Kao jedna od temeljnih crta osobnosti Nikole Zrinskog ističe se nostalgični heroizam, sklonost prema pobijedenim junacima, herojima čiji je pad ujedno i moralna pobjeda protiv ugnjetavanja i sila podzemlja. Razmatra se i utjecaj tri važna čimbenika na građenje identiteta Zrinskih: utjecaj Huna, koji su u europskoj, pa i u mađarskoj historiografiji smatrani precima Mađara, mogućnost zajedničkog podrijetla s Habsburgovcima, utjecaj ranog nacionalizma i jezično-kulturnog buđenja u Hrvatskoj na stvaranje identiteta Nikole Zrinskog. U tom je smislu od odlučnog značaja Memoria Jurja Ráttkayja iz 1652. u kojem se hrvatsko, slavonsko i dalmatinsko »kraljevstvo« definiraju kao partnerske države – regna socia. Drugo djelo od odlučnog utjecaja na građenje identiteta Zrinskih je rodoslovlje Zrinskih, autora Marka Forstalla (Stemmatographia Mavortiae familiae comitum a Zrin), koje je Forstall počeo pisati po nalogu i naputcima Nikole Zrinskog.

Ključne riječi: *Nikola Zrinski, identitet, mitologija, genealogija, žanr, Juraj Ráttkay, Marko Forstall*

Povijest obitelji i privatna mitologija

Povijest obitelji strastveni je žanr. Tko se njome bavi, čini to fanatično i ne zadovoljava se poluistinama ili relativističkim argumentima koji prenaplaćavaju nedostižnost potpune spoznaje prošlosti. Onaj tko to kritizira, također će u pravilu u jakom afektu spočitnuti onome tko se time bavi da iznimnost nije pitanje podrijetla nego rezultat individualnih dostignuća, da plemenitost ne dolazi od predaka nego, kako već kome, izvire, ako uopće izvire, iz njegove duše i njegovih sposobnosti. No ta su dva pola – istraživač i kritičar – vrlo često sjedinjena u istoj osobi; dapače, čini se da je u većini slučajeva tomu tako. Dante Alighieri je, primjerice, u pjesničkom umetku svoje filozofske rasprave *Gozba*, secirajući srednjovjekovne zablude o plemstvu, vrlo samouvjereno napisao:

*Plemenit, tvrde, ne postaje prostak,
nit prosti otac rodi
porod što bi se mogo pogospodit (...)*

Zrínyi, Miklós. *Ősszes művei*, sv. I, prir. Tibor Klaniczay; II, prir. Csaba Csapodi, Budapest 1958.

Zrínyi, Miklós. *Válogatott levelei*, prir. Sándor Bene, Gábor Hausner, Budapest 1997.

Sažetak

POVIJEST JEDNE OBITELJSKE POVIJESTI (Rađanje i žanrovska pozadina genealogije Zrinskih)

Povijest obitelji je strastveni žanr. Onaj tko se time bavi, radi to zaneseno i ne zadovoljava se poluistinama ili argumentima relativizma koji ističu nemogućnost upoznavanja prošlosti. Onaj, pak, koji kritizira s čvrstim uvjerenjem prigovara prijašnjem: istaknutost ne proizlazi iz podrijetla, nego je rezultat osobnog učinka, plemstvo ne potječe od predaka, nego je rezultat duha i sposobnosti pojedinca, ukoliko uopće od nekuda potječe. Dvije polovice, istraživač i kritičar, mnogo puta se ujedinjuju u istoj osobi; štoviše, čini se da se to dešava u većini slučajeva. Pogotovo kada je riječ o pjesniku.

Autor u svezi Nikole Zrinskog ne razmatra aspekt rodoslovlja, koji se okreće prema vanjskoj, pretpostavljenoj, očekivanoj ili stvarnoj publici, nego ulogu koju igra u formiranju slike o samome sebi, što znači genealogiju kao funkciju građenja identiteta. Pokaži mi svoje pretke i reći ću ti tko si.

Od kakvih je predaka Nikola Zrinski stvarao privatnu mitologiju, koje osobe je izabrao od milijuna mogućih predaka? Odnosno, drukčije formulirano: Koje su temeljne crte njegove osobnosti za koje nije želio pružiti razložno obrazloženje ni sebi ni drugima? Jedna od najbitnijih crta osobnosti Zrinskog je nostalgični heroizam, sklonost prema pobijeđenim junacima, prema herosima, koji su podlegli u beznadnim, gigantskim borbama, ali čiji je pad ujedno i moralna pobjeda protiv ugnjetavanja, protiv snaga slijepe sudbine i sila podzemlja. Prometej koji se usprotivio Zeusu, Enkelad koji napada Olimp, zbog ljubavi prema Heri za kotač privezani Iksion, Atlas koji je primoran držati zemlju na ramenu, Aias koji bježi u samoubojstvo, Samson koji je žrtva ljubavi, istaknute su figure pjesničke privatne mitologije Zrinskog, kao i Turnus koji se usprotivio trojanskim osvajačima, zaštitnik domovine Italije i svoje ljubavi, ali osuđen na pad od zle sudbine (zla sudbina povijesti) ili Hektor koji također prihvaća mučeništvo za svoju domovinu. Ali i sam pradjed Nikola Zrinski, opjevan u epopeji pojavljuje se u mašti praunuka Nikole Zrinskog kao »Hektor Sigeta«.

Ujedno, vezano uz narod Huna, koji su u europskoj (od vremena Šimuna de Kéze također i u mađarskoj) historiografiji smatrani precima Mađara, postavlja se i drugo bitno pitanje: složena povezanost između obitelji (*familia*), roda (*gens*) i naroda (*natio*) u slučaju Zrinskog, točnije Zrinskih. Članovi roda koji su općepoznatog hrvatskog podrijetla, nepokolebljivo su stajali na strani Habsburgovaca od vremena Mohačke bitke, odnosno od trenutka dvostrukog izbora kralja. Njihova lojalnost je bila neslomljiva a, prevedena u smisao rodoslovlja, dala je naslutiti mogućnost zajedničkog podrijetla s Habsburgovcima. S druge strane, lojalnost Zrinskih s državno-pravnog aspekta dolazi do izražaja prema ugarskoj svetoj kruni, pa je zbog toga na neki način trebalo podrijetlo roda povezati s Hunima, s Atilom; ali, tu težnju nije bilo lako usu-

glasiti s predajom unutar obitelji, s tradicijom podrijetla Šubića. Osobito ne tako da pritom ne naglasimo i odijeljenost. Razdoblje Nikole Zrinskog je vrijeme razvijanja ranog nacionalizma, jezično-kulturnog buđenja u Hrvatskoj; u slučaju Zrinskih, srodstvo (bilo Zrinski bilo Šubići, to je jedan od najistaknutijih dinastičkih rodova tih područja) bilo je od odlučujućeg značaja u pogledu stvaranja nacije, a upravo tada, sredinom 17. stoljeća, hrvatska politička elita posvetila je iznimnu snagu isticanju ravnopravnosti hrvatske države s Ugarskim Kraljevstvom.

Prva sistematska priča vezana uz Hrvatsku, *Memoria* Jurja Ráttkayja iz 1652., otvoreno postavlja pitanje državnog prava (Arpadovići nisu osvojili hrvatsko, slavonsko i dalmatinsko »kraljevstvo« oružjem, pa se ona zbog toga ne mogu smatrati *partes subiectae*, to jest teritoriji pod mađarskom krunom, već znatno više partnerskim državama – *regna socia*), te odlučno stoji uz ilirske pretke, čija je državna tvorevina bila starija od ugarske. Nije slučajno da su adresati posvete Ráttkayjeve povijesti od strane »hrvatski velikaši« Nikola i Petar Zrinski jer se radi o povijesti obitelji naručene od strane njih samih, novčano sponzorirane s njihove strane te pripremljene uz njihov nadzor, pa je nekako bilo nužno istaknuti misao o ravnopravnosti.

Studija, uzimajući u obzir navedena stajališta, razmatra rodoslovlje Zrinskih autora Marka Forstalla (*Stemmatographia Mavortiae familiae comitum a Zrin*), koje je sam Forstall počeo pisati po nalogu i naputcima Nikole Zrinskog, a dovršio ga nakon njegove smrti, dok je bio u službi Petra Zrinskog. Autor također posvećuje pozornost temeljom pitanju: kako političke namjere povezuju Forstallov »znanstveni« pristup s pjesničkom maštom Nikole Zrinskog, uzevši u obzir žanrovske tradicije genealogije.

Rezümé

EGY CSALÁDTÖRTÉNET TÖRTÉNETE (A Zrínyi-genealógia születése és műfaji háttere)

A családtörténet szenvedélyes műfaj. Aki műveli, megszállottan teszi, nem éri be féligazságokkal vagy a múlt megismerhetetlenségét hangsúlyozó relativista érvekkel. Aki pedig kritizálja, ugyancsak erős felindulással szokta az előbbi szemére hányni: a kiválóság nem a származás, hanem az egyéni teljesítmény eredménye, a nemesség nem az ősokból, hanem kinek-kinek a lelkéből és képességeiből fakad, ha fakad. A két pólus – a kutató és a kritikus – sokszor egyazon személyben egyesül; sőt, úgy tűnik, hogy az esetek többségében ez a helyzet. Különösen akkor, ha költőről van szó.

A tanulmány, Zrínyi Miklós kapcsán, a genealógiának nem a kifelé, a feltételezett, elvárt vagy valós közönség felé forduló oldalát vizsgálja, hanem azt a szerepét, amelyet az egyén önmagáról kialakított képében játszik – tehát a genealógia identitásképző funkcióját. Mutasd az ősoдет, s megmondom, ki vagy.

Milyen ősokból épített magánmitológiát Zrínyi Miklós, kiket választott ki a milliányi lehetséges felmenőből? Azaz, másképp fogalmazva: melyek személyiségének azok az alapvonásai, amelyekre nem akart okszerű magyarázatot adni sem magának, sem másnak? Zrínyi személyiségének egyik legfontosabb vonása, a nosztalgikus heroizmus, a vonzódás a vert hősközhöz, a reménytelen, gigászi küzdelemben elbukott hőroszokhoz, akiknek a bukása egyúttal mégis erkölcsi győzelem a zsarnokság, a vak végzet erői ellen, az alvilág hatalma-

ival szemben. A Zeusszal szembeszálló Prométheusz, az Olümposz ellen törő Enkeladosz, a Héra iránti szerelméért kerékhez kötözött Ixion, a Földet vállán tartani kényszerülő Atlasz, az öngyilkosságba menekülő Aiász, a szerelem áldozatává lett Sámson éppúgy kiemelt figurái Zrínyi költői költői magánmitológiájának, mint a betolakodó trójaiakkal szembeszálló, itáliai hazáját és szerelmét védelmező, de a fátum (a történelem fátuma) által bukásra ítélt Turnus, vagy az ugyancsak hazájáért mártíriumot vállaló Hektór. De maga a dédapa, az eposzban megénekelte Zrínyi is mint »Szigetnek Hektora« jelenik meg képzeletében

Ugyanakkor, az európai (és Kézai óta a magyarországi) historiográfiában a magyarság ősenek tekintett hun nép kapcsán azonban rögtön fölvetődik a másik fontos kérdés is: a család (*familia*), a nemzetség (*gens*) és a nemzet (*natio*) összetett viszonya Zrínyi, pontosabban a Zrínyiek esetében. A köztudottan horvát eredetű nemzetség tagjai a mohácsi vész, illetve a kettős királyválasztás óta rendületlenül a Habsburg oldalon álltak, lojalitásuk töretlen volt – ami a genealógia kódjára fordítva annyit tesz, hogy legalább sejtetni tanácsos volt a Habsburgokkal közös leszármazás lehetőségét. Másfelől a Zrínyiek lojalitása államjogilag a *magyar* szent korona irányában érvényesült, ezért a nemzetség leszármazását valamilyen módon kapcsolatba kellett hozni a hunokkal, Attilával; ezt a kívánalmat viszont nem volt könnyű egyeztetni a családon belül is élő tradícióval, a Subics-eredet hagyományával. Különösen nem úgy, hogy közben a különállást is hangsúlyozni illett volna. Zrínyi Miklós kora a korai nacionalizmus kibontakozásának, a nyelvi-kulturális ébredésnek az időszaka Horvátországban; a Zrínyiek esetében a nemzetség meghatározó jelentőséggel bírt a nemzet szempontjából is (akár Zrínyiek, akár Subicsok, a terület legkiemelkedőbb dinasztiáinak egyike), márpedig a horvát politikai nemzet ekkor, a 17. század közepén különösen nagy energiákat összpontosított a Magyar Királysággal való egyenjogúság hangsúlyozására.

Az első szisztematikus Horvátország-történet, Ráttkay György *Memoriája* (1652) igen nyíltan veti fel az államjogi kérdést (a horvát, szlavón és dalmát »királyságokat« nem fegyverrel hódították meg az Árpádok, nem lehetnek tehát *partes subiectae*, azaz a magyar koronának alávetett részek, sokkal inkább társországok – *regna socia*), s határozottan kiáll az illírek ősisége mellett, akiknek államai a magyarnál régebbiek voltak. Nem véletlen, hogy a Ráttkay-história ajánlásának címzettjei éppen a »horvát dinaszták«, Zrínyi Miklós és Péter – az egyenrangúság gondolatának tehát valamiképpen meg kellett jelennie az általuk rendelt, finanszírozott és felügyeletük mellett készült családtörténetben is.

A tanulmány ezen szempontok figyelembe vételével elemzi Marcus Forstall Zrínyi-genealógiáját (*Stemmatographia Mavortiae familiae comitum a Zrin*), amelyet Forstall Zrínyi Miklós megbízásából és irányítása mellett kezdett írni, majd annak halála után Zrínyi Péter szolgálatában fejezett be, és kitüntetett figyelmet szentel annak, hogyan kötik össze a politikai megfontolások Forstall »tudományos« megközelítését Zrínyi Miklós költői fantáziájával, különös tekintettel a genealógia műfaji tradícióira.

(Prevela *Xenia Detoni*)

»...I MAĐAR I HRVAT«
(Pojam domovine kod Nikole Zrinskog)

Autor u radu razmatra pitanje osjećaja nacionalne pripadnosti kod Nikole, ali i Petra Zrinskog. Stajalište djela mađarske historiografije (Tibor Klaniczay, Sándor Iván Kovács), u kojima je razmatran proces usvajanja dvojezičnosti i praktičnih okolnosti (što je prvenstveno dovelo do podjela posjeda na mađarskim i hrvatskim teritorijima), jest da je stariji brat postao mađarski, a mlađi brat hrvatski pisac, odnosno da je Nikola Zrinski bio mađarski pisac, ali po nacionalnosti i Mađar i Hrvat, dok je Petar bio hrvatski pisac, a njegova je nacionalnost također bila dvojna. Autor detaljno analizira pojam patria kod braće Zrinski, a konačni rezultat njegova istraživanja potvrđuje Klaniczayjevo mišljenje o njihovom dualističkom patriotizmu.

Ključne riječi: *Nikola Zrinski, Petar Zrinski, nacionalna pripadnost, patriotizam, mađarska historiografija*

Četrnaesto pjevanje epa *Opsidio Sigetiana* (*Opsida sigetcka*) Zrinski započinje svojevrsnom smotrom vojske, što je naučio od Ariosta, tijekom koje se on sâm, metaforički, kao kormilar svojim brodom približava obali – odnosno svojim djelom k njegovu završetku – i radosno opaža kako ga na obali čekaju prijatelji. Rukopis i tiskano djelo upravo u tom dijelu pokazuju najveće razilaženje: u rukopisu nabrojani prijatelji (ostrogonski biskup Juraj Lippay, glavni kapetan Zadunavlja Adam Batthyány, zemaljski sudac Franjo Nádasdy, Ladislav Csáky i Ladislav Esterházy, kao i Juraj Homonnay Drugeth) kasnije su se pjesniku pokazali nedoraslima u toj ulozi, stoga je on u tiskanoj verziji njihov krug radikalno smanjio: na Petra Zrinskog, Franju Wesselényja i Adama Batthyányja – pridružujući im neimenovano mnoštvo od stotinjak ljudi.¹ Usporedimo li to s Ariostovim stihovima², koji su mu poslužili kao uzor, o izrazitoj imitaciji Zrinskog govori i to što u smotru uvodi osobu s kojom je krvno vezan (više Ariostovih rođaka također ima ulogu u njegovu djelu), kao i to što upućuje na bezimenu skupinu od stotinjak ljudi.³ Naravno,

1 Vidi: M. Zrínyi, *Költői művek*, 301-302, 441-442.

2 *Orlando Furioso*, 46. i posljednje pjevanje, 1-19. strofa.

3 Usp. L. Ariosto, *Orlando Furioso*, sv. II, 541-546.

Zrínyi, Miklós. *Összes művei*, sv. I-II, ur. Tibor Klaniczay (pjesnička djela, proza) – Csaba Csapodi (prepiska), Budapest 1958.

Zrínyi, Miklós. *Válogatott levelei*, izabr., ur. i bilj. Sándor Bene – Gábor Hausner, Régi Magyar Könyvtár, Források, sv. 6, Budapest 1997.

Zrínyi, Miklós. *Összes művei*, ur. Sándor Iván Kovács (pjesnička djela) – Péter Kulcsár (prozna djela) – Gábor Hausner (pisma, memoari), Budapest 2003. (Magyar Remekírók, Új folyam)

Sažetak

»...I MAĐAR I HRVAT« (Pojam domovine kod Nikole Zrinskog)

Nikola Zrinski piše o mlađem bratu Petru Zrinskom u četvrtoj strofi 14. stiha svog epohalnog djela:

*Prepoznajem iz daljine sina viteza Marsa,
Prepoznajem ga po tome kako tjera konja;
To je moj mlađi brat vitez, i Mađar i Hrvat,
Jer uistinu voli svoju domovinu.*

Prividno je jednostavno objašnjenje trećeg retka četvrte strofe. Opće mišljenje vezano uz to sažeto je izložio Sándor Iván Kovács: »Pišući o viteškom bratu, Petru Zrinskom, pisac je istaknuo pripadnost Zrinskih dvama narodima i njihovu dvojezičnost (Petar Zrinski je kasnije preveo na hrvatski jezik bratovo djelo *Adrijanskog mora sirena*)« . Kovács se u glavnim crtama i u cijelosti oslanja na tijek misli Tibora Klaniczajja. Nikola Zrinski je dakle bio mađarski pisac, ali po nacionalnosti i Mađar i Hrvat, a Petar hrvatski pisac, a njegova je nacionalnost u načelu također bila dvojna. Hermeneutička se zadaća odmah komplicira pročitamo li i sljedeći redak. U tom je slučaju Petar Zrinski (dobar) Mađar i (dobar) Hrvat, jer voli svoju domovinu. Ali koju?

Kad je riječ o nacionalnosti brata P. Zrinskog, Tibor Klaniczay skreće pozornost na bitno pismo koje je Nikola Zrinski pisao 1658. svom bliskom prijatelju i u književnom pogledu, zagrebačkom podžupanu Ivanu Ručiću, u kojem piše o sebi kao istinskom Hrvat, povrh svega kao Zrinskom! Međutim, promotrimo li pismo detaljno, nalazimo kompleks izgrađen od izuzetno kompliciranih upućivanja i igara riječima, koje je Zrinski vrlo volio, a koje su mogli odgonetnuti samo upućeni (najvjerojatnije je među njima bio Ručić):

Togatorum illorum censorum ante Hannibalem ducem iudicium facile fero, nam sicut laudari a laudato laudis est, certe laudari a vituperoso non desiderabile. Ego mihi conscius aliter sum, etenim non degnerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio. Homo quidem sum, nec sine naevis, verum illorum iudicio illud maximum habeo, quod non sum heliotropium, nap utan jaro fü, vel pap utan jaro fü.

Autor nastoji pronaći odgovor na navedeno pitanje, sa što točnijim definiranjem pojma *patria* u braće Zrinski, te kroz temeljni pregled svih mogućih konteksta. Rezultat istraživanja potvrđuje Klaniczayjevo mišljenje o dualističkom patriotizmu braće Zrinski. Međutim, definitivan odgovor na postavljena pitanja možemo dati samo onda kada će se zajedničkim trudom mađarske i hrvatske književne povijesti te podjelom poslova, koristeći se modernim, po mogućnosti najširim komparatističkim metodama, pripremiti novo komparativno kritičko izdanje mađarske i hrvatske varijante *Zrinijade*.

Rezümé

»... MIND MAGYAR, MIND HORVÁT« (Zrínyi Miklós pátria-fogalma)

Zrínyi Miklós így ír öccséről Zrínyi Péterről eposzában 14. énekében, a 4. versszakban:

*Esmerem távulrul vitéz Marsnak fiát,
Esmerem, esmerem mint jártatja lovát;
Ez én vitéz öcsém, mind magyar, mind horvát,
Igazán szereti, mert látjuk, hazáját.*

Látszólag egyszerű a negyedik versszak harmadik sorának magyarázata; a vele kapcsolatos közvélekedést így foglalja össze Kovács Sándor Iván: »Zrínyi Péterre, vitéz öccsére célozva a költő a Zrínyiek két nemzethez tartozását és kétnyelvűségét emeli ki (Zrínyi Péter később horvatra fordította bátyja Syrena-kötetét)«. Nagyjában és egészében Klaniczay Tibor gondolatmenetére támaszkodik, aki részletesen kifejtette a horvát Zrínyi család kétnyelvű válásának történetét és azt, hogy milyen praktikus szempontok – legfőképpen a birtokok megosztása magyarországi és horvátországi területek között – döntöttek abban a kérdésben, hogy az idősebb fivér magyar, a fiatalabb horvát költővé vált. Ebből következik, hogy végül Zrínyi Miklós magyar író volt, de magyar és horvát nemzetiségű egyszerre; Péter pedig horvát író, ám nemzetiségi hovatartozása – elvileg – szintén kettős.

Rögtön bonyolódik a hermeneutikai feladat, ha a következő sort is hozzáolvassuk; ebben az esetben ugyanis azért (jó) magyar és (jó) horvát Zrínyi Péter, mert szereti hazáját. De melyiket?!

Klaniczay Tibor a Zrínyi-testvérek nemzeti hovatartozása kapcsán felhívja a figyelmet egy fontos levélre, amelyet Zrínyi Miklós írt 1658-ban a vele közeli és irodalminak is nevezhető barátságban álló Ruchich János (Ivan Ručić) zágrábi alispánhoz, amelyben igaz horvátnak nevezi magát, ráadásul Zrínyinek! Közelebről megvizsgálva azonban az adott levél-helyet, rendkívül bonyolult és Zrínyi által egyébként is rendkívül kedvelt, csak a beavatottak számára megfejthető – Ruchich nyilván ezek közé számított – utalásokból és szójátékokból felépített komplexumot találunk: *Togatorum illorum censorum ante Hannibalem ducem iudicium facile fero, nam sicut laudari a laudato laudis est, certe laudari a vituperoso non desiderabile. Ego mihi conscius aliter sum, etenim non degenerem me Croatam et quidem Zriniium esse scio. Homo quidem sum, nec sine naevis, verum illorum iudicio illud maximum habeo, quod non sum heliotropium, nap után jaro fű, vel pap után jaro fű.*

A tanulmány a fenti kérdésre keresi a választ, a Zrínyi testvérek patria-fogalmának minél pontosabb meghatározásával, az összes lehetséges kontextus alapos átvizsgálásával. A kutatás eredménye megerősíti Klaniczay Tibor véleményét a Zrínyi-fivérek duális patriotizmusáról. Végző következtetése szerint azonban a jelenleg adhatónál pontosabb választ csak akkor remélhetünk, hogy ha a magyar és a horvát irodalomtörténet-írás összefogásával és munkamegosztásával elkészül a Zrínyiasz magyar és horvát változatának modern, a lehető legszélesebb komparatiztikai módszerrel megalkotott és kommentált új kritikai kiadása.

(Prevela Kristina Katalinić)

Ágnes R. Várkonyi

OČEVI I SINOVI¹ (Naraštaji i vrijednosni sustavi u obitelji Zrinski)

Autorica analizira zajedničke vladajuće forme unutar promjenjivih odnosa Ugarske i Hrvatske u 16. i 17. stoljeću, a koje se mogu zapaziti i u pojedinim generacijama obitelji Zrinski osobito na području politike, kulture i vođenja ratova. Izvanredni doprinosi vladajućih oblika i sustava vrijednosti promatranih u razdoblju od 150 godina pružaju mogućnosti jedinstvenih istraživanja povezanosti dviju država, dva jezika, dvije nacionalne kulture na području zajedničkih vrijednosti i mogućnosti ostvarenja općenitih iskustava te teorijskog zaključivanja. U tom smislu autorica razmatra osobu Nikole Zrinskog (oko 1508-1566), slijedi prikaz povijesnih okolnosti u razdoblju od 1648. do 1664., razmatra pojam političke kulture s obzirom na europski utjecaj. Na koncu rada autorica se bavi pitanjem generacijskih odnosa i vrijednosne kategorije europskog priznanja politike Nikole Zrinskog (1648-1664).

Ključne riječi: *obitelj Zrinski, 16. i 17. stoljeće, vladajući sustavi vrijednosti, generacijske osobitosti*

Hrvatski ban Nikola Zrinski (1620-1664) o pokladama 1651. posjetio je zagrebačku Isusovačku gimnaziju, a đaci su tada njemu u čast izveli školsku dramu *Sveti Galikan, mučenik i vojnik* (*S. Gallicanus Martyr et miles*). Borili su se odjeveni u ratničke odore, a pobjednici su nagrade preuzimali iz grofove ruke.²

Što li je tada pjesnik, vojnik i državnik mogao poručiti učeničkom mnoštvu zažarenom ratničkom igrom? Dokument o tome još uvijek nije otkriven, premda od njega ne bismo očekivali drugo, nego da je buduće naraštaje poticao na slijeđenje junačkog primjera njegova pradjeda Nikole Zrinskog Sigetskog. Tomu je zacijelo bilo tako već i zato jer su upravo tu poruku njegova književnog djela isticali takoreći svi autori koji su ga istraživali tijekom proteklih stoljeća. A i prigoda je krila u sebi osobitu aktualnost; naime, posjet Zrinskoga zagrebačkoj gimnaziji zbio se iste godine kada je objavljena i *Obsidio Szigetiana* (*Opsada sigetska / Szigeti veszedelem*). Nakon što je kao pjesnik na stranicama te knjige opisao žestoki

1 Ova studija izrađena je uz financijsku potporu projekta OTKA br. NK 81948.

2 BEK Mt, Me. 33/a-b, 166; usp. *A magyar irodalom története 1600-1772.*, 216.

- Várkonyi, Ágnes R. »Az egység jelképei a megosztottság másfél évszázadában«, u: *Kard és koshorú: Ezer év magyar uralmi és katonai jelképei*, ur. Gábor Hausner – Katalin Mária Kincses – László Veszprémy, Budapest 2001., 59-76. (A Hadtörténeti Múzeum Értesítője, sv. 4)
- Várkonyi, Ágnes R. »A 'Királyi Cédruš': Zrínyi Miklós beszéde Szent Lászlóról«, *Arrabona*, 2008., 93-121.
- Várkonyi, Ágnes R. *Európa Zrínyije: Válogatott tanulmányok*, Budapest 2010.
- Várkonyi, Ágnes R. »Szimuláció, etika és törvényesség 1660-1711«, u: *Színlelés és rejtőzködés*, 235-270.
- Vincze, Hanna Orsolya. »Ajándékot viszonzni«, »Korunk«, sv. III (2010), br. 3, 40-46.
- Zrínyi, Miklós. *Prózai munkái*, prir. Péter Kulcsár, Budapest 2004. (Zrínyi Miklós Összes Művei)
- Zrínyi, Miklós. »Mátyás király életéről való elmélgedések«, u: Zrínyi, *Prózai munkái*, 168-201.
- Zrínyi, Miklós. »Oratio«, u: Zrínyi, *Prózai munkái*, 248-259.
- Zrínyi, Miklós. »Vitéz hadnagy«, u: Zrínyi, *Prózai munkái*, 61-167.
- Zrínyi, Miklós. »Válogatott levelei«, prir. Sándor Bene – Gábor Hausner, Budapest 1997.
- Zrínyi-szótár: Zrínyi Miklós életművének magyar szókészlete*, ur. József Beke József, Budapest 2004.
- Zrinski, Petar. »Obsida sigecka«, u: *Adrijanskog mora sirena*, prir. Tomo Matić, Zagreb 1957. (Stari pisci hrvatski, knj. 32)

Sažetak

OČEVI I SINOVI

(Naraštaji i vrijednosni sustavi u obitelji Zrinski)

U studiji se razmatraju zajedničke vladajuće forme unutar promjenljivih odnosa Ugarske i Hrvatske u 16. i 17. stoljeću, koje se mogu zapaziti i u pojedinim generacijama obitelji Zrinski. Autor naglašava da su međugeneracijski odnosi u proteklim stoljećima, zajedničke vrijednosti koje su povezivale roditelje, djecu i unuke, tek u posljednjih nekoliko desetljeća dospjeli u vidokrug historiografije koja istražuje procese duga trajanja, ali različito od sadašnjih pitanja generacijskih odnosa, koji su uzajamno povezani zbog primjetnih promjena svjetskih razmjera i to s nastojanjima koja su u potrazi za ravnotežom između posljedica globalizacije i nacionalnih identiteta.

Istaknuta povijesna uloga obitelji Zrinski, njezino odlučujuće djelovanje tijekom više generacija te posebna obdarenost pojedinih njezinih članova, pruža iznimne mogućnosti u takvim istraživanjima na području politike, vođenja ratova i kulture u povijesti Hrvatske i Mađarske. Izvanredni doprinosi vladajućih oblika i sustava vrijednosti promatranih u razdoblju od 150 godina, od Nikole Zrinskog Sigetskog (1566) do Jelene Zrinski (1643-1703), pružaju mogućnosti jedinstvenih istraživanja povezanosti dviju država, dva jezika, dvije nacionalne

kulture na području zajedničkih vrijednosti i mogućnosti ostvarenja općenitih iskustava te teorijskog zaključivanja. Postoje relativno dobre izravne, ali i neizravne informacije, osobito u pismima i dopisima članova obitelji Nikole i Petra Zrinskog, ali i u mišljenjima o njima pripadnika njihove generacije. Povijesna znanost već raspolaže i takvim metodama kojima je moguće filtrirati definicije općenito karakteristične za to razdoblje, otkloniti anakronizme, iskoristiti kreativne odgovore, individualne osjetljivosti te metode kojima se mogu rješavati sukobi nastali iz obilježja životnoga doba.

S obzirom da su pojedine generacije obitelji reagirale i davale odgovore koji su pobudili pozornost Europe, na promjenjive izazove povijesnih situacija, studija je usmjerena na prikaz odlučujućih okolnosti u postojećim povijesnim situacijama. Nakon što se u studiji autor ukratko osvrće na osobu Nikole Zrinskog (oko 1508-1566), sigetskog kapetana, slijedi prikaz povijesnih okolnosti u razdoblju od 1648. do 1664., razmatra se pojam političke kulture i uključenosti Europe toga vremena. Konačno, autorica razmatra pitanja generacijskih odnosa i vrijednosne kategorije europskog priznanja politike Nikole Zrinskog (1648-1664). S posebnom pozornošću autorica se osvrće na osobu Petra Zrinskog, koji je u mađarskoj historiografiji dugo bio zanemarivan ili krivo interpretiran. No, u novije vrijeme mađarska historiografija više ne prešućuje ni priznanje pape i Mletačke Republike, ali ni ostala inozemna priznanja upućena Petru Zrinskom, pa autorica nastoji ukazati na njegovo pozitivno mjesto u mađarskoj povijesti. U studiji se, uz doticanje problematike nakon 1664., prikazuje i položaj Jelene Zrinske u drukčijim povijesnim okolnostima, naglašava se njezin položaj u povijesnoj situaciji s izrazito zamršenim proturječnostima, koji je bio vrlo različit u odnosu na jednostavne povijesne prilike i odnose njezinih predaka.

Analizirajući nekoliko izvora, autorica ukazuje na zajedničke čimbenike, značenje vremena, doživljaj prostora, sposobnost inicijative i prilagodljivost, odgovornost, svijest zajednice, oblike otpora, pozitivne programe te vjerovanje u moć kulture. S posebnom pozornošću autorica razmatra kojim se metodama može razmatrati stanje nove generacije u obitelji koja je prošla mnoga iskušenja. Autorica na kraju, u obliku sažetka, predstavlja teoretske aspekte povezanosti u odnosu pojedinih generacija i kulture.

Rezümé

APÁK ÉS FIÚK

(Generációk és értékrendek a Zrínyi családban)

A tanulmány a Zrínyi család több generációjában megfigyelhető közös magatartás formákat tekinti át Magyarország és Horvátország változó viszonyai között a XVI–XVII. században. Hangsúlyozza, hogy az utóbbi évtizedekben kerültek a hosszú távú folyamatokat vizsgáló történetírás látókörébe a generációk kapcsolatai, a szülőket, gyermekeket, unokákat összekötő közös értékrendek az elmúlt századok során át, nem függetlenül a mai generációs kérdésektől, amelyek szerves összefüggésben vannak az érzékelhető világméretű változásokkal, a globalizációs következmények és a nemzeti identitások között egyensúlyt kereső igyekezetekkel.

Horvátország és Magyarország történetében a Zrínyi család kimagasló történelmi szerepe, több generáción át meghatározó működése, tagjainak különleges tehetsége a politika, a hadviselés és a kultúra területein különleges lehetőséget ad ilyen vizsgálatokra. A szigetvári Zrínyi

Miklóstól (1566) Zrínyi Ilonáig (1643-1703) csaknem másfél évszázadon megfigyelhető magartásformák, értékrendek rendkívüli hozadéka pedig abban áll, hogy két ország, két nyelv, két nemzeti kultúra összefüggéséről, közös értékeiről nyújt páratlan vizsgálati lehetőséget általánosabb tapasztalatokra és elméleti következtetések levonására is. Viszonylag jó közvetlen és közvetett forrásadottságokkal rendelkezünk, különösen Zrínyi Miklós írásai és Zrínyi Péter családjának levelei, írásai és a róluk alkotott kortársi vélemények révén. A történettudomány már rendelkezik azokkal a módszerekkel is, amelyekkel kiszűrhetők a korra általában jellemző meghatározók, elháríthatók az anakronizmusok, megragadhatók a kreatív válaszok, egyéni érzékenységek, és az életkori sajátosságokból adódó konfliktusok kezelésének módszerei.

Mivel a család generációi gyorsan változó történelmi szituációk kihívásaira adtak Európa figyelmét felkeltő válaszokat, a tanulmány hangsúlyosan ismerteti az adott történelmi helyzetek meghatározó körülményeit. Miután a tanulmány röviden utal Zrínyi Miklós (1508k.-1566) szigetvári kapitányra, az 1648-1664-évek követelményeit ismerteti, jelezve a politikai kultúra és az európai jelenlét korabeli fogalmát is. Vázolja Zrínyi Miklós (1648-1664) politikájában a generációs kérdéseket és az európai elismerés értékkategóriáit. Külön figyelemmel szeretne szólni Zrínyi Péterről, akit a magyar történetírás sokáig mellőzött, vagy félreismert, újabban azonban már nem hallgatja el a pápa, Velence és más külföldi elismeréseket és igyekszik kijelölni pozitív helyét a magyar történelemben is. Az 1664 után bekövetkezett változásokat érintve a merőben más körülmények közé, merőben más szituációba került Zrínyi Ilona helyzetéről szólva, az elődök egyértelmű viszonyaival szemben a bonyolult ellentmondásokkal teljes körülményeket hangsúlyozza.

Néhány forrást elemezve kimutatja a közös tényezőket, az időtudatot, térélményt, a kezdeményező és alkalmazkodó képességet, felelősséget, közösségi tudatot, az ellenállás formáit, a pozitív programokat, és a kultúra megtartó erejébe vetett meggyőződést. Külön figyelemmel tekinti át, hogy a sok megpróbáltatáson átesett családban milyen módszerek figyelhetőek meg az új generáció helyzetbehozására. Végül összefoglalásként vázolja a generációk kapcsolata és a kultúra működése között kimutatható összefüggések elméleti kérdéseit.

(Prevela *Xenia Detoni*)

Margarita Šimat Sveštarov

DIOSKURSKA IKONOGRAFIJA BRAĆE NIKOLE I PETRA ZRINSKI U 17. STOLJEĆU (Zrinska *concordia* u metafori i alegoriji)

Tema ikonografije braće Nikole i Petra Zrinski u portretnoj metafori i alegoriji razmatra se na način kako su sami sebe predstavljali i u svjetlu njihova zajedništva kroz koncept obiteljske concordije, magnatskog nasljeđa i kulta pretka koji je bio uzor, koji ih je obvezivao i koji je na memoriji obiteljskog imena Mavortiae – ratničke i Marsu posvećene familiae de Zrin – odredio kontinuitet njihove ikonografije u 17. st. Prati se nekoliko ikonografskih uzoraka od njihove inicijacije u punoljetnost 1636. godine do smrti Nikole Zrinskog kroz posvetu Urbana VIII. dvije naslovnice/antiporte Adrianskoga mora Sirene iz (1651. i 1660), bakrorez s dvojnim portretom Davida Manassera (1663), portret Nikole Zrinskog Jana Thomasa, dva bakroreza Nikole Zrinskog Gerharda Bouttatsa (1664) te portret Adama Zrinskog.

Ključne riječi: *zrinsko ime, ikonografija, Mavortia familia, Dioskuri, sirenska politika*

Dulce virtute, comite Fortuna

Oko velike i zajedničke hrvatske i mađarske teme Zrinskih u 17. st. ocrtavamo sažeti obris njihova ikonografskog predstavljanja. Na način na koji je ono emitirano iz njihove vlastite sredine i od njih samih. Tiče se braće Nikole (1620-1664) i Petra (1621-1671) Zrinski i teških vremena u kojima su živjeli projicirajući vlastitu sudbinu kao sudbinu zemlje kojoj su bili magnatski, vojni i politički prvaci. To polje se nalazi između suvremenih baroknih likovnih klišeja, ustrajavanja na tradicionalnom predstavljanju kao razlikovnom nacionalnom elementu te posebnosti načina na koji su braća Zrinski sama sebe predstavljala. U tim parametrima izlagali su *projekciju sebe samih*, njenu *likovnu idealizaciju*, *svoju pragmatičnost*, *svoju kulturnu samosvijest* i *pretenzije*. Riječ je – *baudrillardovski* – o ikonografskom *simulacrumu* kakav su nam ponudili sami Zrinski. O predstavljanju vlastita značenja kao stvarnosti koja je anticipirana u mogućnostima i okolnostima po kojima moraju djelovati i pritom učiniti sve kako bi ona bila i realizirana – kao uvjet opstanka (imena, obitelji i teritorija). Govorimo o braći od kojih je Nikola Zrinski bio prvak po obiteljskom nasljeđu, političkoj i vojnoj ulozi, a Petar, slijedeći ga

- Šimat Sveštarov, Margareta. »Primjer likovnog i ikonografskog preoblikovanja grafičkog predloška u 17. stoljeću: naslovnica venecijanskog bakroresca Jacopa Piccinija i naslovnice spjeva braće Zrinski«, u: *Klovićev zbornik: minijatura-crtež-grafika 1450.-1700. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa povodom petstote obljetnice rođenja Jurja Julija Klovića*, Zagreb, 22-24. listopada 1998., ur. Milan Pelc, HAZU i Institut za povijest umjetnosti, Zagreb 2001., 187-205.
- Šimat Sveštarov, Margareta. »Zajednički prijam braće Zrinski u europskoj grafici«, u: *Zbornik Hrvatska/Mađarska/Europa*, ur. J. Damjanov, Zagreb 2000., 112-126.
- Šimat Sveštarov, Margareta. »Zašto je poginuo Nikola Zrinski 18. studenoga 1664? Sunčani aspekt i vepar osvetnik«, »Vijenac«, br. 176, Zagreb 2000.
- Šimat Sveštarov, Margareta. »Portreti Nikole i Petra Zrinskih, ikonografska emisija značaja i pretenzija«, u: *Zbornik Zrinski i Europa* (2003), 59-111.
- Šimat Sveštarov, Margareta. »Ikonografske referencije europskoga prijama Nikole Zrinskog u engleskome životopisu iz 1664.«, u: Zoran Ladić-Đuro Vidmarović (ur), *Zbornik Povijest obitelji Zrinski*, Matica hrvatska, Zagreb 2007., 313-314.
- Štefanec, Nataša. »Zrinski Family in the Croatian Historiographic Discourse. A Case-Study in the Construction of National Identity«, u: *Militia et Litterae: Die beiden Nikolaus Zrinyi und Europa*, hrsg. v. Wilhelm Kühlmann, Gábor Tüskés, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 2009., 391-411.
- Várkonyi, Ágnes R. »The mediators: Zrinyi and Johann Philip von Schönborn«, u: Kühlmann, Wilhelm – Tüskés, Gábor – Bene, Sándor (ed), *Die beiden Nikolaus Zrinyi und Europa*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 2009., 72-82.
- Zbornik Zrinski i Europa*, ur. J. Damjanov, Društvo mađarskih umjetnika i znanstvenika u Hrvatskoj, Zagreb 2000.
- Zbornik Zrinski i Europa 2*, ur. J. Damjanov, Društvo mađarskih umjetnika i znanstvenika u Hrvatskoj, Zagreb 2003.
- Zrinski, Petar. *Adrijanskoj mora sirena*, prir. Tomo Matić, JAZU, Zagreb 1957.

Sažetak

DIOSKURSKA IKONOGRAFIJA BRAĆE NIKOLE I PETRA ZRINSKIH U 17. STOLJEĆU (Zrinska *concordia* u metafori i alegoriji)

Oko zajedničke hrvatsko mađarske teme Zrinskih u 17. st. – za nas od velike kulturalne važnosti – ocrtana je sažeta parabola njihove portretne ikonografije tumačena iz rakursa kojim su sami sebe predstavljali hrvatsko-mađarskoj javnosti i Europi. Tumačenje je preneseno u *dioskursku* (zrinsku) metaforu *concordije* (»sloge«) koja se temelji na konceptu obrane teritorija, kultu predaka, zrinskog imena, podjele uloga, pretenzija i vizija. Bavimo se simbolikom koja upućuje na njihov vlastiti koncept zajedništva nerijetko u historiografiji opisivane kao kompetitivan i čak konfliktan. No, na razini ikonografije, koja je svojevrsna idealizacija i namijenjena

je reprezentacijskoj i povijesnoj projekciji te projekciji budućnosti, ona je iznad bilo kakvih efemernih sukoba interesa.

Razmatramo *dioskursku paradigmu* na primjeru braće među kojima je Nikola Zrinski bio prvak po nasljeđu i ulozi, a Petar, slijedeći ga, bio je njegov pandan u usklađenom djelovanju koje se u Europi reflektiralo u tisku, efemeridama u ilustracijama na letcima, i grafičkim portretima. Tumačimo njihovu *fortunu* i *fatum* naslijedene po herojskom pretku Nikoli IV. heroju Sigeta u svjetlu sintagme *isrcpljene geografije*, u čijem se središtu nagriženih rubova nalaze heroji, Nikola i njegov brat Petar, koji su sudbinom i naslijeđem, vlastitom etičkom i moralnom odgovornošću vezani uz taj teritorij kao svojom propašću ili slavom. U tome kontekstu ikonografija se pojavljuje kao *alegorija*, kao *afekt* i *izričajna gesta*, a njezinim se dekodiranjem orječuje poruka.

Kao uvodni motiv teksta predstavljen je portret Nikole Zrinskog kojega je Flamanac Jan Thomas, dvorski slikar na habsburškom dvoru, 1660-ih godina slikao *ad vivum* (prema živom modelu). Razmatra se način predstavljanja, kontekst nastanka portreta i način emisije karaktera Nikole Zrinskoga u svjetlu njegove samosvijesti, njegovih htjenja i vrhunca vlastite nacionalne (hrvatskougarske) i magnatske projekcije. Kako je svaka portretna ikonografija tijesno povezana s kronologijom protagonista te je stoga i biografska, sljedeći motiv razmatranja je retrospektivan i vraća na trenutak inicijacije braće 1636. godine kada Nikola, na audijenciji kod poglavara rimokatoličke crkve Pape Urbana VIII., dobiva knjigu s Horacijevim stihovima u posveti. Čitamo ih kao metaforičku *inicijaciju* u očekivanja kršćanskoga svijeta da Zrinski preuzmu ulogu herojskih branitelja protiv *hostis naturalis totius Christianitatis*. Središnji motiv zrinske ikonografije, najveći hermeneutički izazov tumačenja ove teme potekao je iz dvije kancelarije *Mavortiae* – ratničke i Marsu posvećene – *familiae de Zrin* one stolne, Nikoline u Čakovcu i Petrove u Ozlju. Radi se o *antiportama* spjeva Nikole Zrinskog *Adrianskoga mora Sirena* na mađarskom jeziku (1651) i njena prepjeva na hrvatskom jeziku njegova brata Petra (1660). Ikonografsku *condordiju* nalazimo nadalje u jednom grafičkom otisku s dvojnim portretima braće bakroresca Davida Manassera objavljenom u Grazu, za koji predmnijevamo da je potekao iz krugova veoma bliskih Zrinskim ili od njih samih. Ovo ikonografsko razmatranje vodimo zaključku s dva bakroreza Gerharda Bouttatsa (1664) prema portretu Nikole Zrinskog Jana Thomasa, gdje uz analizu odnosa prema predlošku prvenstveno upozoravamo na natpise ispod njih u svjetlu njihove naracije, stematografske važnosti te dioskurske metafore. Na kraju pridružujemo portret Nikolina sina Adama Zrinskog nastao u odrazima vanajkovske tipologije dječjih portreta u kontekstu njegovih nasljednih zrinskih atributa i ikonografije obiteljskog nasljedovanja.

Rezümé

A ZRÍNYI-TESTVÉREK, MIKLÓS ÉS PÉTER DIOSZKUROSZ- IKONOGRÁFIÁJA A 17. SZÁZADBAN: (A Zrínyi-*concordia* metaforái és allegóriái)

A számunkra oly nagy kulturális jelentőségű 17. századi horvát-magyar téma, a Zrínyiek története köré a tanulmány rövid parabolát vázol a testvérek portréinak ikonográfiája alapján, abból kiindulva, ahogyan ők maguk mutatkoztak be a horvát-magyar és az európai nyilvánosság-

gnak. Értelmezésünk kerete az egyetértés (*concordia*) metaforája, amely a terület védelmét, az ősök és a Zrínyi név kultuszát, valamint a szerepek, a törekvések és a látomások megosztását öleli magába. Vizsgálódásunk tárgya a Zrínyiek saját egység-konceptiójára utaló szimbolika. Ezt az egységet a történetírás nem ritkán versengéssel és konfliktusok sorával terheltek írja le, ám az ikonográfia szintjén, amely sajátos idealizációként a történelmi valamint a jövőbeli önreprezentációra irányul, felette áll bármely mulandó érdekellentétnek.

A Dioszkuros-paradigmát azon testvérpár példáján vesszük szemügyre, amelyben születése és szerepe jogán Miklós volt az első, Péter pedig őt követte az összehangolt fellépésben: ez tükröződött Európa szerzte a nyomtatványokban, a periodikákban, a rölap-illusztrációkon és a grafikus portrékon. Vitéz ősíket a szigetvári hős IV. Miklóst idéző *fortunájukat* és *fátumukat* a *meggyőtört térben* helyezük el: e megszaggatott szélű térkép közepén látjuk a Zrínyieket, akiket sorsuk és örökségük, erkölcsük és morális felelősségérzetük köt e vidékhez, mint saját bukásuk vagy dicsőségük színteréhez. Ebben az összefüggésben az ikonográfia mint allegória, érzelem és kifejező gesztus jelenik meg: a képi nyelv dekódolása tárja fel az üzenetet.

A tanulmány kiindulópontja a flamand származású Habsburg udvari festő, Jan Thomas által az 1660-as években *ad vivum* (modell alapján) festett Zrínyi Miklós-portré. Zrínyi Miklós bemutatása, karakterének kifejezése, a kép születésének kontextusa Zrínyi önértelmezésének, szándékainak, nemzeti és arisztokrata önkifejezési törekvéseinek fényében kerül vizsgálatra. Miként minden képi ábrázolás szoros összefüggésben áll az ábrázolt élettörténetével, a jelen vizsgálódás is retrospektív nézőpontot választ, és visszatér a fivérek beavatására, 1636-ra, amikor Miklós a római egyházfő, VIII. Orbán pápa audienciáján könyvet kap ajándékba, Horatius sorait idéző ajánlással. Ez utóbbiakat úgy olvashatjuk, mint metaforikus beavatást a keresztény világ várákoszásába, hogy Zrínyiek vállalják fel a védelmező hősök szerepét a *hostis naturalis totius Christianitatis* ellenében. A Zrínyi-ikonográfia kutatásának központi motívuma, a téma értelmezésének legnagyobb hermeneutikai kihívása a »hősi és harcos Zrínyi család« (*Mavortia familia de Zrin*) két titkárságáról származik: Miklós székhelyéről, Csáktornyról, illetve Péter ozalji kancelláriájáról. Azokról a címlapképekről van szó, amelyek közül az egyik Zrínyi Miklós magyar nyelvű eposzát, az *Adriai tengernek Syrenáját* (1651), a másik a testvértől, Pétertől származó horvát nyelvű feldolgozást (*Adrianskoga mora Sirena*, 1660) díszíti. A képi *concordia*-motívumot megtaláljuk továbbá a testvérek kettős portréján, David Manasser rézmetsző Grácban kiadott metszlet alapján, amelyről feltételezhető, hogy mintája a Zrínyiekhez nagyon közeli körből – ha nem éppen tőlük maguktól – származhatott. Ikonográfiai szemlénket Gerhard Bouttats két metszetével zárjuk, amelyek a Jan Thomas-féle Zrínyi Miklós-portré alapján készültek 1664-ben. Az eredeti előképhez való viszonyuk elemzésén túl felhívjuk a figyelmet a rajtuk olvasható feliratokra, az elbeszélte eseményekre, a képek címertani jelentőségére és Dioszkuros-metaforikájára. Végül bevonjuk a körbe Miklós fiának, Ádámnak a Van Dyck-i gyermekábrázolás-tipológiába illeszkedő portréját, az ősi Zrínyi-attribútumok és a családi mintakövetés ikonográfiájának kontextusában.

(Preveo Sándor Bene)

Ivan Golub

ZRINSKI, KRIŽANIĆ I LIPPAYI. TRAGOVİ DODIRA

Invitabar enim ad aulas a domino comite Petro Zrinio

Juraj Križanić u pismu Rafaelu Levakoviću 1647.

*Giorgio Crisanio humilmente prega licenza, per andare a ritrovare il Mons.
Arcivescovo di Strigonia suo benevolo.*

Juraj Križanić u molbi Kongregaciji za širenje vjere 1658.

Autor na početku rada prikazuje biografiju Jurja Križanića, a zatim razmatra njegov odnos s pojedinim članovima obitelji Zrinski i Lippay (Ivanom i Franjom). Jedno vrijeme Križanić je bio i župnik na posjedu Zrinskih u Nedelišću. Autor ističe da je Križaniću sa Zrinskima zajednička svijest da treba domovinu osloboditi i od Turaka i od Nijemaca. Opisuje njegov boravak u Moskvi 1646., te boravak kod ostrogonskoga nadbiskupa i primasa Madarske Jurja Lippaya 1647. Godine 1656. u Rimu tiska djelo Asserta musicalia posvećeno Ivanu Lippayu, velikom županu Barske županije. Ukazuje i na političku povezanost između Nikole Zrinskog i nadbiskupa Jurja Lippaya, a njihove ideje protivljenja bečkom centralizmu dijeli i Križanić. Tražeći potpru Moskve protiv Osmanlija, Križanić boravi u Moskvi 1659., pogiba 1683. u bitci protiv Osmanlija koji su opsjedali Beč.

Ključne riječi: 17. stoljeće, Juraj Križanić, životopis, obitelj Zrinski, obitelj Lippay

Zrinski. To su Zrinski sami i krug oko njih. U tom se krugu na svoj način i u svoje vrijeme nalazio i Juraj Križanić. O tome svjedoče tragovi dodira. Križanić je u domovini proveo dječastvo i župnikovanje. U oba ta doba bio je u dodiru sa Zrinskima. Drugdje i u drugo doba bio je u dodiru i s Lippayima.

Obrh

Zahvaljujući generalijama koja je putnik Križanić trebao počesće davati, može se iz njih sazdati vrlo podrobno određenje Križanićeva rodnog kraja. Za Križanića

Šematizam Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1966.

Šprajla, Izak. »'Asserta musicalia' i 'Nova inventa musica' J. Križanića«, u: *Križanićev doprinos teoriji glazbe. Znanstveni skup u povodu 300. obljetnice smrti Jurja Križanića (1683-1983)*, Zbornik radova, IV. dio, Muzikološki radovi, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1992.

Težak, Stjepko. »Hrvatske riječi u Križanićevim tekstovima i današnji ribnički govor«, u: Rudolf Filipović (ur), *Križanićev doprinos slavenskoj filologiji. Znanstveni skup u povodu 300. obljetnice smrti Jurja Križanića (1683-1983)*. Zbornik radova. III. dio. Radovi o životu i djelu Jurja Križanića, sv. 5, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1990.

Težak, Stjepko. »Naglasci Jurja Križanića i današnji naglasni odnosi na području Ribnika, Ozlja i Dubovca«, »Filologija«, knj. 26, Zagreb 1996.

Várkonyi, Ágnes R. »Die internationale antitürkische Koalition im Zeitalter von Križanić und Zrinyi«, u: *Znanstveni skup u povodu 300. godišnjice smrti Jurja Križanića*, Zbornik radova, II. dio, ur. Ljubo Boban, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1986.

Vidaković, Albe. »'Asserta musicalia' (1656) Jurja Križanića i njegovi ostali radovi s područja glazbe«, »Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti«, knj. 337, Zagreb 1965.

Vončina, Josip. »Juraj Križanić i jezik Ozaljskoga kruga«, u: Rudolf Filipović (ur), *Križanićev doprinos slavenskoj filologiji. Znanstveni skup u povodu 300. obljetnice smrti Jurja Križanića (1683-1983)*. Zbornik radova. III. dio. Radovi o životu i djelu Jurja Križanića, sv. 5, ur. Rudolf Filipović, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1990.

Zaključci Hrvatskoga sabora, sv. I, 1631-1693., pripremili Josip Buturac – Mirko Stanisavljević – Ranko Sučić – Vesna Šoj – Bartol Zmajić, Zagreb 1958.

Sažetak

ZRINSKI, KRIŽANIĆ I LIPPAYI. TRAGOVI DODIRA

Zrinski. To su Zrinski sami i krug oko njih. U tom se krugu na svoj način i u svoje vrijeme nalazio i Juraj Križanić. O tome svjedoče tragovi dodira. Križanić je u domovini proveo dječastvo i župnikovanje. U to doba bio je u dodiru sa Zrinskima. Drugdje i u drugo doba bio je u dodiru i s Lippayima.

Zahvaljujući generalijama koja je putnik Križanić trebao počesće davati, može se iz njih sazdati vrlo podrobno određenje Križanićeva rodnoga kraja. Za Križanića je zapisano da je rođen u Kraljevstvu Hrvatskom, u biskupiji Zagrebačkoj, a u arhidakonatu Goričkom, u župi sv. Ilije u Lipniku, u mjestu Obrhu. Obrh je imanje s dvorom i pripadnim kmetskim gospodarstvima, tzv. selištima. Nalazio se u sklopu posjeda Zrinskoga grada Ribnika kao jedno od sela. Juraj Križanić je rođen u Obrhu na posjedu Zrinskih. »F Knigi piše da je Bog čoveka od zemle napravil / Je, ali od one zemle na kojoj se čovek rodi.« S tom je rodnom zemljom Križanić u sebe ugradio iskustvo jezika, iskustvo Nijemaca i turske prijetnje i iskustvo pravoslavlja. I to će – produbljeno i povećano kasnijim saznanjima – izrasti u njegovu životu kao gorušičino zrno u stablo nazora i djelovanja.

Značajno je Križanićevo zavičajno iskustvo jezika. U Križanićevu zavičaju u krugu Zrinskih, pjesnika Petra i književnice njegove supruge Katarine rođene Frankopan, leksikografa Ivana Belostenca, pavlinskog priora u nedalekim Sveticama, stapao se kajkavski, čakavski i štokavski govor. Taj interdijalektalni govor zavičaja kojemu se pridružuje i iskustvo staroslavenskoga jezika u bogoslužju rodne župe Lipnik, prvi je temelj Križanićeve kasnijeg nastojanja da piše jednim svojim za sve Slavene razumljivim jezikom. A drugi temelj bit će saznanje stečeno u školama o grčkom zajedničkom narječju, koje je uz pojedine zasebne govore grčkoga jezika postojalo kao zajednički govor. Pa će i Križanić pisati, kako će sam reći, kao jednim zajedničkim (slavenskim) narječjem, *koine dialektos*. Jezik svoga zavičaja će Križanić u svojoj *Gramatici* nazvati najčišćim, a hrvatski najljepšim među slavenskim jezicima. Značajno je zavičajno Križanićevo iskustvo o Turcima kao prijatelji na granicama ali i kao poraženima u slavnim bitkama, opjevanima u narodnim pjesmama. Znakovito je Križanićevo zavičajno iskustvo o Nijemcima. Nijemce je upoznao na najgori mogući način: kao tuđinsku vojsku u svojoj zemlji. Oni su k tome bili i širitelji protestantizma, osporavatelji ili bar izrugivatelji hrvatske banske vlasti i časti. Križanić je mogao upoznati i nedaleke pravoslavne Vlahe koji su se otimali banskoj svjetovnoj vlasti i crkvenoj zagrebačkoj biskupskoj jurisdikciji. Križanić je nazreo zacijelo ne samo vjerske nego i nacionalne teškoće koje proizlaze iz razlike vjeroispovijesti. Sjemenke Križanićevih misli vodilja i korijene njegovih djelovanja treba tražiti i u zavičaju i u krugu Zrinskih, na čijem se posjedu nalazio njegov rodni kraj.

Juraj Križanić, student u Rimu kao konviktor Grčkoga zavoda a kao pitomac Kongregacije za širenje vjere, podastire tajniku Kongregacije za širenje vjere Francescu Ingoliju 1641. svoju »moskovsku namisao«. Ne kani ići u crkve propovijedati, već na carski dvor savjetovati. Na dvoru ruskoga cara ponuditi će caru usluge – rad na prevodenju Biblije, sastavljanje i prevodenje knjiga iz područja povijesti, umjetnosti, duhovnosti. Političkih djela neće prevoditi. Iz političkih djela će uzimati savjete za vladara, i u zgodan čas ih caru prenositi. Kad zadobije carevu naklonost, poradić će oko toga da se ruski car založi za oslobađanje Slavena od Turaka i nastojat će privoljeti cara da potakne raspravu o sjedinjenju Ruske crkve s Rimom. Križanićevo djelo u Moskoviji – tadanji naziv za Rusiju – ima biti djelo prosvjetitelja i time preteča crkvenog sjedinjenja. Križanić nastupa kao prorok mesijanizma kulture.

Ovjenčan doktoratom teologije, Juraj Križanić 1642. dolazi u domovinu gdje se uvježbavao u radu s Vlasima u Žumberku. Kad ponešto odmakne u dobi namjera mu je bila da pođe u Rusiju. Mladog rimskog doktora Jurja Križanića – bilo mu je 24 ili 25 godina – htjeli su imati uza se svjetovni velikaši. U pismu Rafaelu Levakoviću, zemljaku, Križanić će pisati: »Pozivahu (*invitabar*) me u dvorove gospoda grof Petar Zrinski i gospodin grof Frankopan, Karlovački general, i gospodin Ivan Drašković...«. Križanić je jednostavno otklonio zamamne pozive u velikaške dvore. Iz straha da zapusti i napusti svoj naum o djelatnosti u Moskoviji.

Nakon što je sve unosne ponude odbio Križanić 1643. odlazi u tada već blizu 420 godina postojeću župu Nedelišće za župnika. Nedelišće je bilo trgovište vlastelinstva Zrinskih. Postojalo je patronatsko pravo Zrinskih nad svim crkvama i crkvenim ustanovama koje su se nalazile na području njihovih posjeda. Tim su pravom ostvarivali utjecaj na postavljanje župnika na vlastelinstvu. Nedelišće pripada Čakovcu. A Čakovec Nikoli Zrinskom. Dakle Nedelišće pripada Nikoli Zrinskom. Tako je Križanić rođen na dobru Zrinskih došao kao župnik u vlastelinstvo Zrinskih. Križanić nije otišao k Petru Zrinskom, koji ga je u svoje dvore zvao nego k Nikoli, Petrovu bratu, koji ga je zacijelo izabrao za župnika u Nedelišću. Zašto je Križanić odabrao odnosno prihvatio župu Nedelišće? – Zacijelo radi biblioteke Zrinskih u obližnjem Čakovcu i biblioteke pavlina u Sv. Jeleni nedaleko Čakovca. Čuvena je bila biblioteka Zrinski

u Čakovcu. Nizozemski učenjak Jakob Tollius koji je 1660. posjetio Čakovec pisat će Nikoli Witsenu da je zadivljen Nikolinom ratnom oružanom i bogatom bibliotekom. Očito nije očekivao u jednoj osobi hrabrog ratnika i strastvenog ljubitelja knjige. Za svojega boravka u Međimurju, župnikovanja, naime, u Nedelišću, Križanić je zacijelo dolazio u čuvenu biblioteku Nikole Zrinskog. Bila je ona bogata djelima koja su Križanića zanimala, nadasve povijesnim, vojnim i političkim. Začeci Križanićevog jezika, poznavanja turske opasnosti, Nijemaca i pravoslavlja nalaze se u zrinsko-frankopanskom krugu njegova zavičaja. Začeci temeljnih djela Križanićeve *Politike* naime *Razgovora o vladateljstvu* mogli bi se nalaziti u biblioteci Zrinski u Čakovcu, gdje je Križanić mogao upoznati Philipea de Cominesa, Paola Parutu, Justusa Lipsiusa, tri temeljna pisca njegove *Politike* i načiniti si izvatke iz njihovih djela. Križanić je, naime, u svojoj predstavi Ingoliju pisao kako politička djela ne kani prevoditi nego se samo njima služiti i usmeno ih caru kazivati. Tek kad je bio udaljen iz Moskve, stao je ono što nije mogao činiti usmeno ostvarivati pismeno, pisati za cara »Razgovore o vladateljstvu«. I moguće je da je u njih ugradio i ispiske iz Biblioteke Zrinski. Riječju, možda imaju Križanićeve misli i djela više korijena u domovini nego se to moglo i slutiti.

Dok je Biblioteka Zrinski u Čakovcu pružala Križaniću djela iz područja svjetovnih znanosti, biblioteka pavlinskog samostana sv. Jelena nedaleko Čakovca obilovala je djelima iz područja duhovnih znanosti. Tu su kontroverzije istočne i zapadne crkve, florilegiji biblijskih, otačkih i drugih izabраниh mjesta, tu je i Bellarminovo djelo *De arte bene moriendi* iz 1620. U Križanićevoj se književnoj ostavštini, rasutoj po Rusiji, nalazi vlastoručni prijepis tog Bellarminovoga djela o umijeću sretne smrti. Možda ga je Križanić načinio već u Međimurju, u samostanu pavlina u Sv. Jelenu. I nosio sa sobom kao putni priručnik. Juraj Križanić traži biblioteku kao mornar more.

Juraj Križanić odlazi 1644. iz Nedelišća u Zagreb. Stanovao je u dvoru prepošta Prvostolnog Kaptola zagrebačkoga Kaptol 7. Juraj Križanić dolazi za župnika u Varaždin 1645. godine. Za vrijeme Križanićevoga župnikovanja u Varaždinu, drugom glavnom gradu Hrvatske, održana su zasjedanja Hrvatskoga sabora. Pribivali su visoki plemići, zacijelo i Zrinski. Sabor podiže glas protiv njemačkih krajiških časnika i traži da se odvede *miles germanicus*. Ovim ili onim kanalom do Križanića su zacijelo doprle trpke molbe i prigrušeni prosvjedi što su ih okupljeni hrvatski odličnici upućivali caru u Beč, koji je kralj hrvatski, tražeći da se njegovo Veličanstvo udostoji uspostaviti banski ugled i podložiti krajiške njemačke oficire zakonima hrvatskoga kraljevstva, narediti da se odvedu njemački vojnici, da se ne vojače domaći ljudi za Ugarsku jer da su neophodno potrebni za borbu protiv navala Turaka. Zacijelo je varaždinski župnik razgovarao s dva brata, Nikolom i Petrom Zrinskim, sudionicima sabora o tim pitanjima.

Križanić 1646. dobiva iz Rima poslanje za Rusiju. I ne oprostivši se od majke, smjesta je krenuo, kako je sam rekao, spominjući Božji poziv upućen Abrahamu, u zemlju nepoznatu u koju ga Bog zove iz zemlje svoje znane.

Križanić odlazi u Moskvu 1646., gdje boravi od 25. listopada 1647. do 19. prosinca 1647. Kao povratnik, bolujući godinu dana (*infirmitas annua*), boravi najvjerojatnije kod ostrogonškoga nadbiskupa i primasa Mađarske Jurja Lippaya (Požun 1600 – Trnava 1666) u Trnavi, gdje je boravište ostrogonških nadbiskupa.

Iz Beča Križanić ide u Carigrad kao kapelan carskog poslanstva i kao osobni »talijanski tajnik«¹ poslanika Johanna Rudolfa Schmida zum Schwarzenhorna, vrsnog znalca turskog jezika, turske kulture i turske politike. U Carigradu boravi od 18. siječnja 1651. do 13. ožujka 1651. Križanić tu srece tumača (prevoditelja) Bečkog poslanika na Otomanskoj Porti pravoslavnoga Grka Nikusiosa Panajotisa, diplomatu, astronoma i teologa, koji mu povjerala svoje

predviđanje o skoroj propasti turskoga carstva. Jedan drugi Panajotis, Atanazije, tumač (prevoditelj) kod velikoga vezira, izdat će Bečkom carskom rezidentu Ivanu Casanovi u Carigradu, pregovore poslanika Petra Zrinskoga s Otomanskom Portom o zrinsko-frankopanskoj uroti protiv Bečkog dvora, a ovaj će ubrzo obavijestiti o tome vladu u Beču, odnosno cara Leopolda.

Nakon boravka u »Drugom Rimu«, Carigradu, Križanić dolazi u drevni, prvi, papinski Rim (1652), gdje se bavio pisanjem teoloških sporenja, kontroverzija između Katoličke i Pravoslavne Crkve, sudjelovao u sporu oko Ilirske zemlje u hrvatskim/ilirskim ustanovama sv. Jeronima u Rimu, bavio se glazbenom teorijom. Juraj Križanić u Rimu 1656. tiska, jedino svoje za života objavljeno djelo, *Asserta musicalia nova prorsus omnia et a nullo antehac prodita. In Academico congressu propugnanda A Georgio Crisano. Romae 1656. Requirentes modos musicos, et narrantes carmina scripturarum. Ecclesiastici 44,5. Apud Angelum Bernabo dal Verme. Superiorum permisso*. Djelce je posvećeno Ivanu Lippayu, velikom županu Barške županije »Comitatus Barsiensis Supremo Comiti«. U posveti Križanić baroknom kičenošću veliča Ivana Lippaya, njegove pretke, no nadasve njegovoga strica Jurja Lippaya, nadbiskupa ostrogonskoga i primasa Mađarske.

Juraj Križanić radi u Rimu oko sume sporenja/kontroverzija između katoličke i pravoslavne crkve pod naslovom »Sveukupna knjižnica raskolnika« (*Bibliotheca Schismaticorum Universa*). Tu prevodi sve značajne bogoslovne pravoslavne pisce počam od Fotija do svoga vremena, s grčkog i ruskog na latinski u cjelini, a onda će im opet u zasebnoj cjelini odgovoriti. Time se pokazuje pretečom ekumenizma i dijaloga, jer daje drugačijem mišljeniku da izreče cijelu svoju riječ, a tek onda on na nju odgovara. Prvi svezak Križanić završava 31. srpnja 1656.

Sred toga posla, sred baroknog Rima, došla je Križaniću ruku knjiga (puto)pisca Adama Oleariusa (krštenog 16. VIII. 1603. u Ascherslevenu, umrog u Gottorpu 23. II. 1671), putopis naime po Rusiji *Vermehrte Neue Beschreibung der Muscovitischen vnd Persischen Reyse* (Schleswig 1656). Iz nje zacijelo – a možda ne samo iz nje – Križanić saznaje da se u Moskvi otvaraju škole filozofije. Križanić je procijenio da je došao njegov čas. Njegova je naime osnova, što ju je 1641. bio iznio u predstavi Francescu Ingoliju, tajniku Propagande, bila prosvjetnim radom u Rusiji pripremiti put ostvarenju svojih namisli o jedinstvu crkava, povezanosti Slave-na osobito putem jezika i o oslobađanju od Turaka.

Pismenom molbom od 21. ožujka 1658. Križanić moli Kongregaciju za širenje vjere (*de propaganda fide*) da mu dopusti da ode iz Rima k Ostrogonskom nadbiskupu, koji mu je dobrohotan (*suo benevolo*), u čijoj bi biblioteci nastavio i završio svoj rad oko teoloških kontroverzija. Juraj Križanić i Juraj Lippay bili su istomišljenici na razini Crkve. Obojica su bili promicatelji jedinstva Crkava. Bili su istomišljenici i na državnoj razini. Obojica su naime bili protivnici njemačkog centralizma u zajednici država pod Habzburzima. Na narodnoj i međunarodnoj razini bili su istomišljenici. Bili su pobornici iznalaženja načina kako skinuti turski jaram ne samo sa svojih zemalja nego i kao prijatnju Evropi. I glede načina kako ostvariti oslobođenje od Turaka Križanić i Lippay bili su istomišljenici: treba stvoriti međunarodni savez, protutursku ligu. U nju treba uključiti i Rusiju. Jasno je da se rat protiv Turaka ne može uspješno voditi, ako Rusija na neki način ne obuzda Krimске Tatare. Juraj Lippay i Juraj Križanić imali su i zajedničkoga načelnoga sumišljenika Nikolu Zrinskoga. Nikola Zrinski je prisno prijatelj s primasom ugarskim, nadbiskupom Jurjem Lippayem i slaže se s Lippayem da treba stvoriti protutursku ligu (savez), no protiv je uključenja Rusije (Moskovije) u ligu. S ovim zajedničkim nazorima, možda potpomognut novčano od Jurja Lippaya, Križanić nastavlja put u Rusiju.

U Moskvu stiže Juraj Križanić iz Putivlja sa skorotečom Vasilijem Bezobrazovym 17. rujna 1659. A već deset dana potom upućuje caru Alekseju predstavku kojom mu se stavlja na

službu. Spreman je opovrgnuti klevete Adama Olearius, biti carskim ljetopiscem, knjižničarom, slagati knjige i preporučati caru povijesno i političko štivo. Nudi se i da napiše gramatiku i rječnik. Od svega što je Križanić caru ponudio prihvaćen je rad na jeziku i izradi gramatike. Sred povjerenog mu rada oko jezika i gramatike Juraj Križanić je iz nerazjašnjenih razloga prognan u Sibiriju. U Tobolsk, mjesto izgnanstva, stiže 8. ožujka 1661. godine. U zatočeništvu Križanić ne proklinje zemlju koja ga je zatočila već radi za njeno dobro. Neslomljivi Križanić točno pet mjeseci kako je kao izgnanik došao u Tobolsk, 8. VIII. 1661. završava pravopisno djelo *Objasnĕnĕje vĭvĕdno o pĭsmĕ slovĕnskomb.* Juraj Križanić dovršava 6. listopada 1665. gramatiku *Gramatično izkazĕnĕje ob rĭskom jeziku*, Gramatički prikaz. Kod Križanićeve *Gramatike* treba razlikovati jezik kojega *Gramatiku* Križanić piše, to jest o kojem piše *Gramatiku* i jezik na kojem piše *Gramatiku*. Jezik čiju *Gramatiku* piše jest ustvari korpus svih slavenskih pojedinačnih jezika u prvom redu staroslavenskoga, potrebnih ispravljanja koja Križanić u *Gramatici* predlaže, možda i nalaže. Križanićeve *Gramatika* je korektivna/ispravljačka gramatika. A jezik kojim piše *Gramatiku* je njegov vlastiti zajednički slavenski jezik, kojim je napisao gotovo sva svoja djela.

Kao uznik Križanić dana 15. travnja 1663. počinje pisati u Tobolsku u Sibiriji svoje veledjelo *Razgovori ob vladatelystvu*, zvano *Politika*, koje ne će biti završeno prije 1666., trilogiju naime ekonomike, vojne vještine i političke mudrosti, u kojoj savjetuje caru, kako izgraditi moćnu Rusiju koja će pomoći porobljenim Slavenima da se oslobode tuđinskih vladara i zadbiju svoje narodne vladare. Križanić nije ni za kakvu sveslavensku državu na čelu s Rusijom već samo za slavensku slogu, suradnju. Rusija se pak sama tada nalazi na raskršću da li stupiti među narode Evrope ili se zatvoriti u se. Križanić joj savjetuje ulazak u Evropu s time da stane uz Latine a ne uz Germane. U spletu ruske vanjske politike Križanić zastupa mišljenja koja su mu bila zajednička s nadbiskupom Ostrogonskim Jurjem Lippayem s obzirom na željkovani poraz Turaka. Križanić naime tvrdi da se Rusija treba širiti prema Jugu a ne prema Sjeveru, da mora biti u savezu s istočnim, zapadnim i sjevernim narodima, a sve snage usmjeriti na borbu s Turskom i njezinim vazalima – Krimskim Kanatom. U godinama kada Križanić piše *Politiku* tursko pitanje nije bilo središnje pitanje ruske vanjske politike. Križanić je bio glas vapijućega u pustinji, Sibirskoj pustinji, jer je njegov glas ostao perom i crnilom pribijen uz papir i nije dopirao do onih koji su donosili odluke.

Koja podudarnost, negdje 1666. Križanić završava djelo *Razgovori o vladateljstvu*, a u siječnju 1666. završava svoj život u Požunu nadbiskup Ostrogonski Juraj Lippay.

Ostario i oslabio, nakon petnaest godina uzništva, očekujući skorou smrt Križanić 1675. piše svoju duhovnu oporuku *Smertnyj razrjad*. U Oporuci nema ni Zrinskih, ni Lippaya ni inih osoba iz Križanićevoga života. Smrt koju je Križanić očekivao pišući svoju *Oporuku* nije pokucala na njegova uznička vrata, već na vrata cara Alekseja koji ga je zatočio. Aleksej umire 30. siječnja 1676. Aleksejev sin car Fedor, zacijelo na poticaj baroknog ruskog pjesnika, svojega učitelja, redovnika Simeona Polockoga, kriptokatolika, oslobađa Križanića. Juraj Križanić ostavlja Tobolsk 5. ožujka 1676., u koji je kao izgnanik bio došao 8. ožujka 1661. A 9. listopada 1677. Križanić odlazi iz Moskve. Početkom 1678. u Vilniusu stupa u samostan dominikana uzevši si ime Augustin, ime voljenog učitelja sv. Augustina. Želeći stići do Rima Križanić se pridružuje vojsci Jana III. Sobieskoga – kojemu je posvetio svoje latinski pisano djelo *Historia de Siberia* – što ide u pomoć od Turaka opsjednutom Beču. Braća Zrinski pogibaju: Nikola Zrinski strada razderan od vepra 1664., a njegov brat Petar Zrinski pogubljen je u Bečkom Novom mjestu 1671. od cara Leopolda, a da nisu vidjeli ostvarenje svojih protuturskih i protugermskih zamisli. Juraj Križanić, svećenik, učenjak, književnik, teolog, filozof, jezikoslovac,

glazbeni teoretik, politički pisac i djelatnik, pobornik jedinstva Crkava i sloge Slavena pogiba, zacijelo kao svećenik u sklopu poljske vojske Jana III Sobieskoga, saveznika protuturske lige, pogiba 12. rujna 1683. u bitci protiv Turaka koji su opsjedali Beč. Zapis o njemu, o Križanićevoj pogibiji, duguje se upravo onomu Nikoli Witsenu, kojemu je ono Jakov Tollius gost Nikole Zrinskog iz Čakovca bio pisao o nevidenoj oružani i bogatoj knjižnici Nikole Zrinskog. Juraj Križanić pogiba kao i Petar Zrinski u zemlji njemačkoj. Je li Juraj Križanić dočekaio trenutak kad je kardinal Leopold Kollonich (Komorn, 26. listopada 1631 – Beč, 20. siječnja 1707), hrvatskog porijekla, ostrogonski nadbiskup i primas Ugarske, daljnji nasljednik nadbiskupa Ostrogonskoga Jurja Lippaya, zapjevao u bečkoj katedrali sv. Stjepana prije zalaska sunca onog 12. rujna 1683. *Te Deum* – zahvalu Bogu za izvojevanu pobjedu nad Turcima?

Rezümé

ZRÍNYI, KRÍŽANIC ÉS LIPPAY. AZ ÉRINTKEZÉS NYOMAI

Juraj Križanić (Obrh, 1617/1618 – Bécs, 1683) és a Zrínyiek érintkezésben álltak egymással. Križanić Zrínyi-birtokon, az obrhi udvarházban, közel a ribniki kastélyhoz született. Apja, Gáspár, a Zrínyieknek tett katonai szolgálata jutalmaként élvezte az obrhi udvarház tulajdonjogát. Juraj Križanić azonban apja katonai karrierjének követése helyett egyházi pályára lép. Ha korábban nem, a gráci főiskolán végzett filozófiai tanulmányai idején (1635. december 1. – 1638. augusztus 5.) Križanićnak alkalma nyílt megismerni Zrínyi Miklóst (Csáktornya, 1620. május 1. – Kursanec-Csáktornya, 1664. november 18.) és annak egy évvel fiatalabb testvérét, Pétert (Vrbovec, 1621. június 6. – Bécsújhely, 1671. április 30), akik 1630 és 1636 között Grácban és Nagyszombaton folytatták tanulmányaikat. Gráci iskolaévei alatt megismerkedhetett a főrangú magyar Lippay család tagjaival (Jánossal és Ferencsel), akik ugyancsak itt tanultak. A Rómából 1643. október 1-jén hazatért, időközben pappá szentelt és teológiai doktorátust szerzett Križanićot Zrínyi Péter hívja szolgálatába udvari papként. Križanić azonban elhárítja a megtiszteltetést, nehogy az udvari élet kényelme eltérítse »moszkvai szándékától« (*intentio Moscovitiva*): azaz hogy Oroszországba utazzon, és rábírra a cárt a török elleni szövetségbe való belépésre és a pravoszlávok egyesítésére a római egyházal. Közben azonban nedelišcei plébánosként kezdi pályáját – a hivatalra Zrínyi Miklós, Nedelišce kegyura választotta ki – kizárólag azért, hogy közel lehessen a híres csáktornyai Zrínyi-könyvtárhoz és a pálosok Csáktornyához közeli szentilonai bibliotékájához. Amint kutatásom eredményei megerősítették, a Križanić kései írásaiban hivatkozott művek közül több is a csáktornyai Bibliotheca Zrinianában található: a Križanić által idézett egyes szövegrészek a Zrínyi-könyvtár példányában alá vannak húzva, talán éppen Križanić kezétől. Križanić olyan jól tudott törökül, hogy verset is írt és adott ki e nyelven. Amint Zrínyi Miklós is ismerte a legfőbb ellenség nyelvét, lehetséges, hogy Križanić az ő környezetében, a közeli Nedelišcén plébánoskodva tanult meg törökül. Križanić, Zrínyi Péterhez hasonlóan, ahhoz az »ozalji körhöz« tartozik, ahol a három horvát dialektusból, a kajkavból, a čakavból és a štokavból összeolvasztott nyelven beszélnek és írnak; éppen ez ad majd ösztönzést neki, hogy egyes elő szláv nyelvekből valamint az óslávból megalkosson egy egységes szláv nyelvváltozatot. Križanićnak a Zrínyiekkel közös ideája, hogy a hazát fel kell szabadítani a török és a német hatalom alól. Am mindegyikük más módon és máshol keresi ehhez a segítséget. Križanić Moszkvába indul 1646-ban, ahol 1647.

október 25-től 1647. december 19-ig tartózkodik. Visszatérte után, egy egész évet betegeskedve (*infirmitas annua*), minden valószínűség szerint az esztergomi érseknél és hercegprímásnál, Lippay Györgynél (Pozsony, 1600 – Nagyszombat, 1666) időzik Nagyszombatban, az érseki palotában (Esztergom török megszállás alatt lévén), és az érseki könyvtár anyagát használja teológiai, politikai és gazdaságtani munkáihoz. Bécsből egy követség tagjaként utazik Konstantinápolyba, ahol 1651. január 18-tól 1651. március 13-ig időzik. Itt találkozik a Portára akkreditált bécsi követ tolmácsával, a diplomatával és teológussal, a görög származású pravoszláv Nikusziosz Panajotisszal, aki megosztja vele látomását a török birodalom közeli bukásáról. Egy szintén tolmácsi hivatalt betöltő másik Panajotisz lesz majd az, aki elárulja Giovanni Casanovának, Bécs konstantinápolyi követének, hogy Zrínyi Péter megbízottja tárgyalásokat folytat a Portán, az összeesküvést előkészítendő; a követ aztán azonnal továbbította a hírt a bécsi kormánzatnak, illetve Lipót császárnak. A »második Rómában«, Konstantinápolyban töltött idő után Križanić megérkezik az ősi, első, pápai Rómába (1652), ahol a római és a pravoszláv egyházak közötti ellentéteket taglaló kontroverz teológiai művek írásával, valamint zeneelmélettel foglalkozik. Itt adja ki a Lippay Jánosnak, mint barsi főispánnak (*Comitatus Barsiensis supremo comiti*) dedikált *Asserta musicaliát* (Róma, 1656; Križanić egyetlen, élete során nyomtatásban megjelent műve), amelyben a címzett nagybátyját, Lippay György esztergomi érseket és prímást dicsőíti, főként az egyházzsakadás orvoslására tett korábbi erőfeszítéseieért. Križanić 1658. március 21-én írásban kéri a Hitterjesztési Kongregációt (*Congregatio de Propaganda Fide*), hogy bocsássák el Rómából az esztergomi érsekhez, »jótévőjéhez« (*suo benevolo*), akinek könyvtárában folytathatná és be is fejezhetné teológiai vitaművét. Zrínyi Miklós viszont igencsak ellenséges viszonyban volt a magyar prímással, Lippay György érsekkel. Lippay nem ért egyet a bécsi centralizáló törekvéseket ellenzőkkel sem. Zrínyi ugyan azonos véleményen van vele abban, hogy szövetséget kell létrehozni a török ellen, de ellenzi, hogy e szövetségbe Oroszországot is bevegyék. Lippay éppen ellenkezőleg, úgy véli, a szövetségnek Oroszország is tagja kell, hogy legyen. E kérdésben azonosan gondolkodik Križanićsal, aki végül pápai jóváhagyás nélkül hagyja el Rómát 1658 őszén, meglehet, éppen Lippay anyagi támogatásával indulva útnak, aki éppen ebben az időben (1658–1660) energikusan ügyködik a török elleni liga szervezésén. Križanić 1659. szeptember 17-én érkezik Moszkvába, hogy felvilágosító tevékenységével előmozdítsa az egyházzsakadás felszámolását, Oroszország bevételét a török elleni szövetségbe és a szláv népek egyetértését. Križanić messianisztikus kulturális vízókkal, prófétai hevülettel lép fel. Törekvése azonban meghiúsul: a cár 1661. január 8-án Szibériába száműzi, ahonnan csak tizenöt év múltán szabadul. A Zrínyi testvérek közben meghalnak: Zrínyi Miklóst vadkan sebzí halálra 1664-ben, öccsét, Pétert kivégezteti Lipót császár Bécsújhelyen 1671-ben; egyikük sem érthette meg török- és németellenes elképzeléseik megvalósulását. Križanić viszont a törökellenes szövetség tagjaként harcoló III. Sobieski János lengyel hadseregének papjaként leli halálát 1683. szeptember 12-én, a Bécset ostromló török sereg elleni ütközetben. Amint Zrínyi Péter, ő is német földön hal meg. Ki tudja, hogyan élte volna meg a pillanatot, amikor a horvát származású Kollonich Lipót kardinális (Komorn, 1631. október 26. – Bécs, 1707. január 20), esztergomi érsek és Magyarország prímása, naplemente előtt *Tē Deumot* énekelt a bécsi Szent István dómban, hálából a török elleni győzelemért?

(Preveo Sándor Bene)

Gábor Hausner

POSLJEDNJI JUNAK OBITELJI ZRINSKI: GROF ADAM ZRINSKI (1662-1691)

Autor u radu na temelju opsežne literature objavljenih i neobjavljenih vrela detaljno razmatra raznolike aspekte iz života Adama Zrinskog, posljednjeg muškog pripadnika ove velikaške obitelji. Kronološkim redosljedom donosi podatke vezane uz njegovo rođenje, djetinjstvo, školovanje i život u Beču, Bruxellesu i Leuvenu, život u Čakovcu, zanimanje za znanost, odnos sa središnjim bečkim vlastima, sudjelovanje u diplomatskim putovanjima te stalno vojevanje protiv Turaka sve do Adamove smrti u bitki kod Slankamena 1691.

Mađarska i hrvatska historiografija na lik Adama Zrinskog, jedinoga sina pješnika i vojskovođe Nikole Zrinskog koji je doživio odraslu dob, pažnju je usmjerila krajem 19. stoljeća. U petodijelnoj monografiji o obitelji Zrinski objavljenoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće Károly Széchy ga je nazvao »nesretnim potomkom« junaka Nikole Zrinskog i okarakterizirao ga kao vojnika koji se pretvorio u Austrijanca.¹ Ovu negativnu sliku korigirao je Sándor Takács u studiji napisanoj 1922.,² da bi zatim 1937. život grofa Adama, služeći se bogatom bečkom i zagrebačkom arhivskom građom, prikazao Emil Laszowski.³ Njegov su portret upotpunili podaci pronađeni za vrijeme obrade knjižnice obitelji Zrinski čuvane u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu,⁴ kao i istraživanja u bečkom arhivu te rezultati istraživanja objavljeni u najnovijoj stručnoj literaturi. Sve to pokazuje da je Adam bio dostojan potomak i posljednji junak obitelji Zrinski.

* * *

Dugo iščekivani muški nasljednik Nikole Zrinskog rodio se u Beču 24. studenoga 1662. te je na krštenju dobio ime Adam Josip Sigismund. Njegov otac, hrvatski ban, nositelj jedne od najvećih počasti Ugarskog kraljevstva, gospodar

---

1 K. Széchy, *Gróf Zrínyi Miklós*, V, 213.

2 S. Takács, *Gróf Zrínyi Adám*, 344-377.

3 E. Laszowski, *Adam grof Zrinski*.

4 Vidi: *A Bibliotheca Zriniana története*.

- Florilegium sive virtutes sacratissimarum majestatum Leopoldi et Claudiae*, ed., Marcellinus Bautschner, Wien 1674.
- Iványi, Emma. »'Esterházy Pál' nádor és a magyar rendek tervezete az ország új berendezkedésével kapcsolatban«, »Levéltári Közlemények«, XLII. (1971), 135-163.
- Karácsony, János. *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*, sv. I-II, Budapest 1924.
- Kisbán, Emil. *A magyar pálosrend története (1225-1711)*, sv. I-II, Budapest 1938.
- Laszowski, Emil. »Adam grof Zrinski 1662-1691. Biografska studija«, *Vjesnik kr. državnog arhiva*, N. S., sv. VII (1937.), 79-101.
- Margalits, Ede. *Horvát történelmi repertorium*, sv. I-II, Budapest 1902.
- Matricule de l'université de Louvain*, sv. VI, 1651-1653., ed. A. Schillings, Bruxelles 1963.
- Pauler, Gyula. *Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése*, sv. I-II, Budapest 1876.
- Schneider, Marijana. »Zrinski i Frankopani u likovnoj umjetnosti«, »Historijski zbornik«, sv. XXIV-XXV. (1972), 251-271.
- Széchy, Károly. *Gróf Zrínyi Miklós*, sv. I-V, Budapest 1896-1902.
- Takáts, Sándor. »Gróf Zrínyi Ádám«, u: *Isti. Régi magyar kapitányok és generálisok*, Budapest [1922], 344-377.
- Thaly, Kálmán. *Az 1683-iki táborozás történetéhez*, Budapest 1884 (Értekezések a történelmi tudományok köréből, sv. XI).
- Török-magyarokori történelmi emlékek*, sv. IX, Budapest 1873.
- Zrinski i Europa*, ur. Jadranka Damjanov, Zagreb 2000.
- Zrínyi, Ádám. *Disputatio juridica seu assertiones de tutela et cura*, Wien 1679.
- [Gróf] Zrínyi, Miklós. »Költői művek«, u: *Isti. Művei*, sv. I, ur. László Négyesy, Budapest 1914. (Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtára, sv. XIV/I.).
- [Gróf] Zrínyi, Miklós. *Válogatott levelei*, izabr., ur. i bilj. Sándor Bene – Gábor Hausner, Budapest 1997. (Régi Magyar Könyvtár, Források, sv. 6.).

Sažetak

POSLJEDNJI JUNAK OBITELJI ZRINSKI: GROF ADAM ZRINSKI (1662-1691)

Mađarski i hrvatski povjesničari tek su koncem 19. stoljeća otkrili lik Adama Zrinskog, sina vojskovođe i pjesnika – pisca Nikole Zrinskog (1620-1664), rođenog u Beču 24. studenoga 1662., a koji je jedini od njegovih sinova doživio zrelu dob. Károly Széchy ga je, u petosveščanoj monografiji o Zrinskima objelodanjenom na prijelomu iz 19. u 20. stoljeće, nazvao »nesretnim potomkom« junaka Nikole Zrinskog te ga okarakterizirao kao odnarođenog vojnika koji je postao Austrijanac. Ovu, negativnu sliku, korigirao je Sándor Takáts u studiji napisanoj 1922., te Emil Laszowski koji je, koristeći vrela iz zagrebačkih arhiva, ocrtao životni put grofa Adama. Podatci pronađeni tijekom analize knjižnice Zrinskog u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u

Zagrebu, rezultati ponovljenih arhivskih istraživanja u Beču, te analiza najnovije stručne literature, omogućili su upotpunjavanje njegova portreta. Nova istraživanja i analize – suprotno od spomenutog Széchyjevog mišljenja – prikazuju ga kao dostojnog potomka obitelji Zrinski.

Sin hrvatsko-slavonskog bana Nikole Zrinskog i njegove »njemačke supruge« Marie Sophie Lübl nastavio je prekograničnu karijeru svoga oca. Tako je već 1666., posredstvom majke koja je imala ugledno austrijsko aristokratsko dvorsko podrijetlo, imenovan ugarskim kraljevskim konjanikom (*agazonum regalium magister*). Između 1673. i 1679. učio je u Beču kod Isusovaca, a imao je i pristup carskom dvoru. Na završetku školovanja, 1680-1681., otišao je na veliko europsko putovanje (*Kavalierstour*), tijekom kojega je duže vrijeme boravio u Leuvenu. Tamo je upisao Pravni fakultet na Isusovačkom sveučilištu te studirao vojno inženjerstvo i sustav gradnje utvrda. Nakon povratka kući, svoje je znanje uspješno koristio u županijском i općem hrvatskom javnom životu i to kao doživotni načelnik Policijske uprave Legrada i Međimurja, a od 1684. kao plaćeni načelnik Legrada u borbi protiv Osmanlija.

Slično kao i njegov otac i Adam Zrinski je izabrao »njemačku suprugu« pa je u veljači 1684. doveo pred oltar groficu Mariju Katarinu von Lamberg koja je podrijetlom bila iz jedne od najuglednijih gornjoaustrijskih plemićkih obitelji. Kralj Leopold I. istodobno ga je imenovao dvorskim komornikom i savjetnikom, te mu je dodijelio naslov župana županija Zala i Somogy čime je Adam Zrinski, unatoč teškim iskušenjima nakon urote Wesselényja, ojačao mjesto svoje obitelji unutar međunarodne aristokracije Habsburške Monarhije.

Adam Zrinski je nastavio i vojnu tradiciju svoje obitelji. Nakon 1683., početkom borbe protiv Osmanlija za povrat teritorija, ostvario se veliki san Nikole Zrinskog, u kojemu je njegov sin od prvog trenutka sudjelovao s potpunom odanošću, u početku sa stanovništvom Legrada, Međimurja i Kotora na čelu svoje banderije, a kasnije u formaciji regularnog konjaničkog puka (Caprara daragonjski puk.) Njegova je pukovnija gotovo svake godine sudjelovala u vojnim pohodima u južnim krajevima (područje Bosne i Srbije). Adam Zrinski borio se kao potpukovnik tog regimenta, između ostalog prilikom zauzimanja Beograda 1688. godine, u grabovačko-batočinskim borbama dana 29. i 30. kolovoza 1689. te u mjesecu rujnu kod Niša. Godine 1690. bio je stacioniran na bojištu u Transilvaniji pod vodstvom generala Donata Keisslera, koji je bio poslan protiv pobunjenog Thökölyja. Adamov snažni vojni uspon zaustavljen je u bitci kod Slankamena 19. kolovoza 1691., kad je herojski poginuo, zakoračivši i nastavivši slavnu vojnu tradiciju obitelji Zrinski, počevši od njegova šukundjeda Nikole Zrinskog Sigetskog.

Kao kolekcionar knjiga, obogaćivanjem glasovite knjižnice u Čakovcu te kao mecena, nastavljao je ostavštinu i trud Nikole Zrinskog. Nakon smrti svoga oca naslijedio je spomenutu knjižnicu koju je obogatio stotinama svezaka. Sačuvani rukopisi i njegove zabilješke u knjigama iz ove knjižnice svjedoče o Adamovim vojnim, znanstvenim i političkim interesima. U nekoliko knjiga dao je priljepiti ex libris s portretom Nikole Zrinskog uz geslo *Nemo me impune lacesset* iz 1646. i *Sors bona nihil aliud* iz 1652.

Reprezentativnim sredstvima likovne umjetnosti i jezičnim izričajem ostalih umjetnosti, kao mecena, Adam Zrinski dokumentirao je svoju privrženost obiteljskim tradicijama. Knjige, knjižnica i obiteljska tradicija isprepliću se na bakrorezu bečkog umjetnika Tobiasa Sadelera izrađenom između 1676. i 1679. koji prikazuje Adama Zrinskog u unutrašnjosti knjižnice, okruženog knjigama i borbenim trofejima i to ispod naslova *Arte et Marte*.

Godine 1684. Adam Zrinski je financijski potpomogao tiskanje djela reprezentativnih pjesama pod nazivom *Oddilyenje Sigetsko* iz pera hrvatskog književnika Pavla Rittera Vitezovića, u kojem je Vitezović opisao junaštvo Zrinskih podsjećajući na njihovu borbu protiv Osmanlija, a samo djelo je posvetio Adamu.

Rezümé

A ZRÍNYI CSALÁD UTOLSÓ HŐSE: ZRÍNYI ÁDÁM (1662-1691)

A költő-író, hadvezér Zrínyi Miklós (1620-1664) egyetlen felnőttkort megért fiúgyermekének, az 1662. november 24-én Bécsben született Zrínyi Ádámnak az alakjára a 19. század végén figyelt fel a magyar és a horvát történetírás. Széchy Károly a századfordulón megjelent ötkötetes Zrínyi-monográfiájában a hős Zrínyi Miklós »szerencsétlen sarjá«-nak nevezte, és elnemetietlenedett, osztrákká lett katonaként jellemezte. Ezt a negatív képet Takáts Sándor korrigálta egy 1922-ben írt tanulmányában, majd 1937-ben gazdag bécsi és zágrábi levéltári anyagot fölhasználva Emil Laszowski rajzolta meg Ádám gróf pályáját. A zágrábi Nacionalna i Sveucilisna Bibliotekában őrzött Zrínyi-könyvtár feldolgozása során előkerült adatok, valamint az újabb bécsi levéltári kutatások és a legfrissebb szakirodalom eredményei kiteljesítették portróját. Mindezek Zrínyi Ádámot – Széchy véleményétől eltérően – a família méltó sarjának mutatják.

Zrínyi Miklós horvát-szlavón bán »német feleségtől«, Marie Sophie Löbltől született fia folytatta atyja határon átívelő karrierjét. Az előkelő osztrák udvari arisztokrata származású anya közbenjárására már 1666-ban magyar királyi lovászmesterré (*agazonum regalium magister*) nevezték ki, majd 1673-1679 között Bécsben a jezsuitáknál végezte tanulmányait, ahol bejáratos lett az udvarba is. Tanulmányai lezárásaként 1680-81-ben nagy európai utazást (*Kavalierstour*) tett, amelynek során hosszabb időt töltött Leuvenben. Ott egyebek közt beiratkozott a jezsuita egyetem jogi karára, és hadmérnöki, erődépítészeti tanulmányokat folytatott. Hazatérése után ismereteit a megyei és a horvát közéletben, illetve légrádi és muraközi örökös kapitányként, 1684-től légrádi fizetéses főkapitányként a török elleni küzdelemben kamatoztatta.

Apjához hasonlóan Zrínyi Ádám is »német feleséget« választott, 1684 februárjában Linzben az egyik legelőkelőbb felső-ausztriai főúri családból származó Maria Katharina Gräfin von Lamberget vezette oltárhoz. I. Lipót király szinte ezzel egyidőben kinevezte udvari kamarásnak és tanácsosnak, és neki adományozta Zala és Somogy megye főispáni címét. Ezzel a Wesselényi-összeesküvést követően ért súlyos megpróbáltatások ellenére Zrínyi Ádám meg erősítette családjá helyét a Habsburg monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában.

Zrínyi Ádám a család katonai tradícióit is követte. 1683 után, a török elleni visszafoglaló háború megindulásával Zrínyi Miklós nagy álma valósult meg, s ebben fia az első pillanattól kezdve teljes odaadással vett részt, eleinte légrádi, muraközi, kottori népével, saját bandériuma élén, később pedig már egy reguláris lovasezred (a Caprara dragonyosezred) kötelékében. Az ezred szinte minden évben részt vett a délvidéki (boszniai és szerbiai) hadjáratokban, s Zrínyi Ádám e regiment alezredesként harcolt egyebek közt Belgrád 1688. évi elfoglalásánál, az 1689. augusztus 29-30-i grabováci-batocsini csatákban, majd szeptemberben Nisnél. 1690-ben a Thököly ellen küldött, Donat Heissler generális vezette sereggel az erdélyi hadszíntéren állomásozott. Meredeken emelkedő pályájának a szalánkeméni csatában (1691. augusztus 19.) bekövetkezett hősi halála vetett véget, amellyel méltán lépett úkapja, szigetvári Zrínyi Miklós örökébe.

Könyvgyűjtőként, a híres csáktornyai bibliotéka gyarapítójaként és mecénásként is folytatta Zrínyi Miklós törekvéseit. Az apja halálát követően rászállt könyvtárat több mint száz kötetrel gyarapította. Ezek között fennmaradt kéziratok és könyvbejegyzései hadtudományi és politikai érdeklődéséről tanúskodnak. Néhány könyvébe beragasztotta Zrínyi Miklós 1646-os

Nemo me impune lacesset és 1652-es *Sors bona nihil aliud* jelmondatú arcképes ex librisét is. Zrínyi Ádám a képzőművészeti reprezentáció eszközeivel és más művészetek nyelvén, mecénásként is dokumentálta ragaszkodását a családi hagyományokhoz. A könyvek, a könyvtár és a családi hagyományok kapcsolódnak össze például a Tobias Sadeler bécsi metsző által 1676-1679 között készített rézmetszeten, amely Zrínyi Ádámot könyvtárenteriőrben, könyvek és hadi trófeák között ábrázolja, *Arte et Marte* felirat alatt. 1684-ben pedig Zrínyi Ádám támogatásával, neki dedikálva jelent meg Pavao Ritter Vitezović horvát literátor *Oddilyenje Sigetsko* című reprezentatív verses műve, amely a Zrínyiek hősiességét énekelte meg, a török elleni harcra buzdítva.

(Prevela *Kristina Katalinić*)

János J. Varga

IVAN ANTUN ZRINSKI, KRALJEV ZATOČENIK

Na temelju analize vrela iz arhiva u Beču i Grazu autor razmatra biografiju, političku i vojnu ulogu carskog-kraljevskog konjaničkog kapetana i počasnog dvorskog komornika Ivana Zrinskog, sina hrvatskog bana Petra. Historiografija je već uočila neke faze u njegovoj političkoj i vojnoj angažiranosti: u početku njegovu odanost prema vladaru, poslije njegovu vezu sa šogorom, Imrom Thökölyjem, koji se pobunio protiv kralja, a koji je Ivanu Zrinskom obećao glavno zapovjedništvo Szatmára. Osobito se usredotočio na 1683. godinu kada je Ivan Zrinskom u Passau suđeno za izdaju pod optužbom da je poticao Kara Mustafu za napad na Beč te da je surađivao u međunarodnoj uroti protiv Leopolda, organiziranoj uz francusku potporu. Osuđen je na doživotni zatvor, a umro je 1703. Na koncu autor ističe da su u historiografiji stvorene različite ocjene Ivana Zrinskog, pa ga se tretiralo kao urotnika ili kao žrtvu, potencijalnog atentatora na cara ili vladaru vjernog aristokrata.

Ključne riječi: *Ivan Antun Zrinski, vojno-politička karijera, urota, Habsburgovci, Francuska, Kara Mustafa*

Nakon što je 6. srpnja 1683. veliki vezir Kara Mustafa sa 20.000 ratnika opkolio utvrđeni grad Győr, već je sutradan ujutro spakirao svoj šator i krenuo dalje, kako bi na čelu 140.000 ljudi prevalio i preostalu dionicu puta do Beča dugu 17,5 njemačkih milja (146 km).¹ Iza njega je ostala đurska tvrđava pod opsadom, kao i Komarno, koje je netom blokirao Imre Thököly sa svojim kurucima. Navečer mu u logoru na obali Rapce javljaju da su kod Petronelle, naselja na putu između Hainburga i Regelsbrunna, tatarske prethodnice uspješno potukle postrojbe na začelju vojske glavnoga carskog zapovjednika Karla Lotarinškog, koja se već povlačila s područja Rabe.²

Čuvši iste vijesti, rimsko-njemački car (1658-1705) i ugarski kralj (1657-1705) Leopold I. odmah je napustio Beč. Toga 7. srpnja događaji su na Dvoru

1 Kod preračunavanja udaljenosti kao mjernom jedinicom poslužio sam se velikom njemačkom miljom koja iznosi 8,35 km.

2 I. Karácson, *A török sereg átvonulása*, 344; J. v. Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 395.

- »Ein Tagebuch während der Belagerung von Wien im Jahre 1683.«, obj. Ferdinand Menčík, »Archiv für österreichische Geschichte«, sv. LXXXVI /1, Wien 1899.
- Feigius, Johann Konstantin. *Wunderbahrer Adlers-Schwung*, sv. 2, Wien 1694.
- Gerhartl, Gertrud. »Belagerung und Entsatz von Wien 1683.«, u: *Militärhistorische Schriftenreihe*, hrsg. vom Heeresgeschichtlichen Museum, H. 46, Wien ²1983.
- Gutkas, Karl. *Das Türkenjahr in Niederösterreich*, Wien 1982. (Wissenschaftliche Schriftenreihe Niederösterreich, sv. 61.).
- Hammer-Purgstall, Joseph von. »Geschichte des Osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven«, sv. VI, *Von der Grosswesierschaft Mohammed Köprili's bis zum Carlowiczzer Frieden, 1656-1699.*, Pest 1830.
- Karácson, Imre. »A török sereg átvonulása Magyarországon 1683-ban.«, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1896., 73-100.
- Klopp, Onno. *Das Jahr 1683 und der folgende grosse Türkenkrieg bis zum Frieden von Carlowitz 1699.*, Graz 1882.
- Köpeczi Béla. »Magyarország a kereszténység ellensége.« *A Thököly-felkelés az európai közvéleményben*, Budapest 1976.
- Közi Horváth, József. *XI. Ince pápa szerepe a török kiűzésében*, München 1986.
- Macek, Jaroslaw. »Kaspar Zdenko Kapliř von Sullowitz (1611-1686)«, u: *Studien zur Geschichte Wiens im Türkenjahr 1683. Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien*. ur. Péter Csendes, sv. 39. (1983), 7-68.
- Pannoniens Kriegs- und Friedens-Begebnisse (...) biß auf A. 1686.* continuiret von J. U. M., Nürnberg 1686.
- Schielen, Johann Georg. *Historische. Politische und Philosophische Krieg- und Friedens- Gespräch*, Ulm 1683.
- Sincerius, Fridericus. *Curieuser Staats-Mercurius*, bez. mj., 1684.
- Szalay, József. »Az 1683-iki hadviselés és irodalma«, III, »Századok«, 1884., 750-765.
- Theuer, Franz. *Verrat an der Raab: Als Türken, Tataren und Kuruzzen 1683 gegen Wien zogen*, Salzburg – Stuttgart – Zürich ²1977.

Sažetak

IVAN ANTUN ZRINSKI, KRALJEV ZATOČENIK

Paša Kara Mustafa, veliki vezir, 7. srpnja 1683. godine napustio je opkoljeni Győr i krenuo prema Beču sa 140.000 vojnika kako bi opsjeo carski grad. Leopold I. je istu večer otišao s pratnjom iz Burge prema Linzu. Njegovo putovanje je postalo pravo bježanje od Tatara, koji su četovali pokraj Dunava, jer je čuo priču o carsko-kraljevskom konjaničkom kapetanu i o počasnom dvorskom komorniku Ivanu Zrinskom, sinu hrvatskog bana Petra, kojega su pogubili 1671. optuživši ga za nevjerništvo, a koji je – u čemu se slažu svi tadašnji izvori – spašavajući na rijeci dvorsku riznicu, istu ponudio Tatarima u cilju uhićenja vladara. Zbog toga Leopold nije ostao u Linzu, nego je požurio s pratnjom u Passau. U potragu za Zrinskim poslali su jednu konjaničku jedinicu, i zapovjednik te jedinice uhitio ga je 17. srpnja. Uhićenog Zrinskog prebacili su u Passau i zatvorili ga u utvrđeni dvor biskupa Sebastiana von Pöttinga.

Prilikom ispitivanja Ivan Zrinski je negirao tešku optužbu. Dvorski kancelar Teodor Athlet Heinrich von Strattman, koji je vodio istragu, te predsjednik Dvorskog komornništva Christoph von Abel poznavali su prošlost mladoga grofa: u početku njegovu odanost prema vladaru, poslije njegovu vezu sa šogorom, Imrom Thökölyjem, koji se pobunio protiv kralja, a koji je Ivanu Zrinskom obećao glavno zapovjedništvo Szatmára, ako mu se pridruži. Uslijedio je iskaz jednog uhićenog osmanlijskog časnika, prema kojemu je Zrinski poticao Kara Mustafu za napad na Beč, a na koncu i međunarodnu urotu protiv Leopolda organiziranu uz francusku potporu, a u kojoj su sudjelovali visoko pozicionirani bečki dužnosnici i sam Ivan Zrinski. Međutim, nijednu optužbu, koje su sezale sve do 1680., nisu dokazali te je Ivan Zrinski za pripremani atentat protiv vladara ostao samo osumnjičenik. Ipak, ta su se nastojanja u dolini Dunava, kako svjedoče vrela, doista zbila pa je to, zajedno s ranijim istinitim i neistinitim tvrdnjama, poluistinama, te izgubljenim povjerenjem, koje je nastupilo zbog optužbi, bilo dovoljno da Strattman i Abele odbace mogućnost oslobađanja Ivana Zrinskog. Početkom studenoga donešena je odluka: »doživotni zatvor« za Ivana Zrinskog u utvrdi tirolskog Rattenberga.

U početku je, u skladu sa njegovom titulom, Ivan bio dostojno zbrinut od prihoda posjeda njegova oca, koji su bili oduzeti, a nakon toga jednim dijelom vraćeni i u Češkoj zamijenjeni. Kasnije, prema izvještaju zapovjednika utvrde, hrana i odjeća je bila »ispod kritike« zbog čega se i zdravstveno stanje Ivana Zrinskog pogoršalo. Prvo je postao depresivan, što se očitovalo u razdražljivosti, a kasnije je i tvrdoglavo ušutio.

Tijekom španjolskoga rata za baštinu, iz Tirola, koji su napadale bavarske jedinice, grupe zatočenika su prebacili u Graz. Zahvaljujući naredbama Leopolda, I. Zrinskom je posvećena veća pažnja te je dobio bolju skrb: kontinuirano su pokrivali njegove troškove, dobio je ispo- vjednika, liječnika, brijača, a odobren mu je i sluga. I. Zrinski umro je u 49. godini, 11. studeno- ga 1703. Sahrnili su ga u crkvi gradskih dominikanaca. Ekshumirao ga je Red hrvatskog zmaja 1944. te su njegovi posmrtni ostaci prebačeni u zagrebačku Katedralu.

Razlog stoljećima nerazjašnjene uloge Ivana Zrinskog 1683., njegova uhićenja i zatva- ranja, valja tražiti u skrivanju, propadanju, odnosno nepostojanju dokumentacije vezane uz optužbe iznesene u Passau, ali također i u nedovoljno objašnjenoj međunarodnoj zavjeri te u nedostatku izvora. Bez sigurnih dokaza stvorene su različite povijesne ocjene, pa ga je bilo moguće tretirati kao urotnika ili kao žrtvu, potencijalnog atentatora na cara ili vladaru vjerna aristokrata. Vrela pronađena u arhivima Beča i Graza približavaju nas, u određenoj mjeri, upo- znavanju jednog »zagonetnog« dijela životnog puta nesretnog velikaša, ali samo će daljnja istraživanja pripomoći pri uklanjanju godinama prisutnog povijesnog toposa.

Rezümé

ZRÍNYI JÁNOS, A KIRÁLY FOGLYA

Kara Musztafa pasa nagyvezír 1683. július 7-én maga mögött hagyta a körülzárt Gyórt, és nekivágott 140 ezer emberével a Bécsbe vezető útnak, hogy megostromolja a császárvárost. I. Lipót znap este távozott kíséretével a Burgból Linz irányába. Utazása meneküléssé vált a Duna mentén portyázó tatárok miatt, és a Zrínyi János császári-királyi lovaskapitányról és címzetes udvari kamarásról, az 1671-ben hűtlenség vádjával kivégzett Péter horvát bán fiáról szállongó hírek hallatán, aki – az egykorú források egybehangzó állítása szerint – a folyón menekített ud-

vari kincstárat kínálta fel a tatároknak az uralkodó elfogásáért. Ezért Lipót nem időzött Linzben, hanem továbbstietett kíséretével Passauba, Zrínyi felkutatására pedig kiküldtek egy lovas különítményt, amelynek parancsnoka július 17-én elfogta őt. A foglyot Passauba szállították, és Sebastian von Pötting püspök megerősített kastélyába zárták.

Kihallgatásakor tagadta a súlyos vádat. A vizsgálatot irányító Theodor Athlet Heinrich von Strattman udvari kancellár és Christoph von Abele az udvari Kamara elnöke ismerték az ifjú gróf múltját: kezdetben az uralkodó iránt mutatott lojalitását, majd kapcsolatát sógorával, a király ellen lázadó Thököly Imrével, aki átállása esetén a szatmári főkapitányságot ígérte neki, majd egy fogságba esett oszmán tiszt vallomását, amely szerint Zrínyi Bécs megtámadására bízta volna Kara Musztafát, végül a Lipót ellen irányuló, francia háttérű és magas rangú bécsi tisztviselők – köztük János gróf – részvételével szervezett nemzetközi összeesküvést. Azonban az 1680-ig visszanyúló vádak egyike sem igazolódott, miként az uralkodó ellen előkészített merényletnek is csak gyanúsítottja maradt. Mégis a Duna völgyi események dokumentálhatóan megtörténtek, és a korábbi valós vagy valótlan állításokkal, féligazságokkal, majd a nyomokban támadt bizalomvesztéssel együtt elegendőnek bizonyultak, hogy Strattman és Abele ne javasolják felmentését. November elején megszületett a döntés: »örökös rabság« a tiroli Rattenberg várában.

Kezdetben rangjához méltó ellátásban részesült az apjától elkobzott, de később részben visszaszerzett és Csehországban elcserélt birtokainak jövedelméből. Később – a várparancsnok jelentései szerint – élelmezése és felruházása is »kritikán aluli« volt, miként egészségi állapota is megromlott: előbb ingerlékenységbe hajló búskomorság vett erőt rajta, majd színlelt és macacs némaságba burkolózott.

A spanyol örökösödési háború elején – a bajor csapatoktól veszélyeztetett Tirolból – átszállították Grácba. Lipót intézkedésének köszönhetően több figyelemben, nagyobb gondoskodásban részesült: rendszeresen folyósították ellátásának költségét, gyóntatóatyát, orvost, borbélyt fogadhatott, és szolgát tarthatott.

Életének 49. évében, 1703. november 11-én hunyt el. A városbeli dominikánusok altplomában helyezték el földi maradványait. A horvát Sárkány Rend 1944-ben exhumáltatta, és átszállította a zágrábi dómba.

Zrínyi János 1683. évi szerepe, letartóztatása és bebörtönzése körül kialakult évszázados tisztázatlanság oka a Passauban lefolytatott vizsgálat iratainak lappangása, megsemmisülése vagy meg sem születése, és a nemzetközi összeesküvés kiderítetlensége, azaz a forráshiány. Biztos fogódzók híján eltérő historiai értékelések születhettek: minősíthették őt összeesküvőnek, áldozatnak, a császár potenciális merénylőjének és uralkodójához hű főúrnak. A bécsi és a gráci levéltárakból előkerült dokumentumok némileg közelebb vittek minket a szerencsétlen sorsú főúr »rejtélyes« életfejezetének megismeréséhez, ám a további kutatásoknak kell előmozdítaniuk a régóta magunk előtt görgetett történelmi toposz félre tételét.

(Prevela *Xenia Detoni*)

REKANONIZACIJA NIKOLE ZRINSKOG U MAĐARSKOJ KNJIŽEVNOSTI S KRAJA 18. I POČETKA 19. STOLJEĆA

Autor u radu razmatra pitanje dvaju najznačajnijih opusa epike u stihovima iz 17. stoljeća, pisanih na mađarskom jeziku (Nikola Zrinski i István Gyöngyösi /1629-1704/). Napominje da su u mađarskoj književnosti 18. stoljeća oba opusa poprimila značenje dviju tradicija. Zrinski se s jedne strane doživljavao kao skrivena tradicija, a s druge se strane nije činio u tolikoj mjeri prirodnim uzorom koji bi se mogao obdariti obilježjem »mađarstva«, kako se to događalo s Gyöngyösijevim djelom, stalno prisutnim u mnogobrojnim izdanjima. Tek se od izdanja Szizeti veszedelem (Sigetska opsada) iz 1817., koje je priredio Ferenc Kazinczy, Zrinski počeo smatrati najvećim mađarskim književnim likom 17. stoljeća, a takvu je kvalifikaciju učvrstila mađarska književna historiografija 19. stoljeća romantičkom usmjerenja, što je imalo utjecaja na kasnije razdoblje.

Ključne riječi: *Nikola Zrinski, István Gyöngyösi, mađarska epika, književna tradicija, Sigetska opsada*

Književnopovijesna svijest tumačila je epiku u stihovima 17. stoljeća pisanu na mađarskom jeziku u smislu dviju tradicija koje se jedna od druge značajno razlikuju, te je na taj način različita kanonska pozicija dviju najreprezentativnijih pjesničkih ličnosti i njihovih djela, Istvána Gyöngyösija i Nikole Zrinskog, postala temeljem za različitu interpretaciju književne tradicije. Najznatnija razlika bila je u tom što je Gyöngyösijevo djelo, trajno prisutno novim izdanjima, moglo postati primjerom organske tradicije te je tako moglo postati epskim uzorom koji se može i treba slijediti u versifikacijskom smislu; stihovana epika Józsefa Gvadányija to osobito dobro pokazuje. Umirovljeni general koji je kasno započeo karijeru se u predgovoru svojem djelu *Putovanje seoskog bilježnika u Budim* (1790) svjesno trudi svomemu djelu odrediti mjesto. Već izabrana forma stiha, odnosno objašnjenje zašto je određeni stih izabran, upućuje na svjesno promišljanje: naime, mađarske versifikacijske prepirke iz druge polovice 18. stoljeća (problemi vezani za takozvanu »obnovu« stiha) pokazuju da se nedvosmislen stav za prihvaćanje nekog stiha zauzimaio imajući u vidu interpretaciju književne tradicije. Gvadányiji se potpuno svjesno zalagao za četverostruko rimovani dvanaesterac i time je sebe

Izvori i literatura

- Békési, Gábor. »Csokonai megvalósult tervezete: Kazinczy Zrínyi-kiadása«, *Irodalomismeret*, sv. X. (1999), br. 1-2, 221-227.
- Clauser, Mihály. *A Zrínyász sorsa (1651–1859)*, Budapest 1934.
- Csokonai Vitéz, Mihály. *Dorottya, vagyis a' dámák' diadalma a' fárságon: Furtsa vitézi-versezet IV. könyvben*, Nagyváradon – Vác 1804.
- Csokonai Vitéz, Mihály. *Levelezés*, prir. i bilj. Attila Debreczeni, Budapest 1999. (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei)
- Csokonai Vitéz, Mihály. *Tanulmányok*, prir. Szilárd Borbély – Attila Debreczeni – Beáta Orosz, Budapest 2002. (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei)
- Ecsedy, Judit V. »Egy ismeretlen 'Syrena'-variáns és Kazinczy, Adalékok Zrínyi Miklós 'Adriai tengernek Syrenaia' c. művének kiadástörténetéhez«, *Irodalomtörténeti Közlemények*, sv. XCV. (1991), 235-251.
- Első folyóirataink: Magyar Museum*, sv. I, tekst i komentar Attila Debreczeni, Debrecen 2004.
- Kazinczy, Ferenc. *Levelezése*, objavljuje Dr. János Váczy, sv. I, Budapest 1890.
- Kiss Farkas, Gábor, »Kazinczy Zrínyi-jegyzetei«, *Irodalomismeret*, sv. X. (1999), br. 1-2, 217-220.
- Klanczay, Tibor. »Zrínyi olvasmányaihoz: Vittorio Siri«, *Irodalomtörténeti Közlemények*, sv. LXXIV. (1970), 684-689.
- Kölcsey, Ferenc. *Versék és versfordítások*, prir. Zoltán G. Szabó, Budapest 2001. (Kölcsey Ferenc Minden Munkái)
- Nagy, Levente. »Miért épp Somogyban lett Csokonai Zrínyi-rajongóvá?«, *Irodalomismeret*, sv. XVI. (2005.), br. 2., 5-7.
- Szörényi, László. »Zrínyi és Attila«, u: Isti. *Hunok és jezsuiták: Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből*, Budapest 1993., 11-14.

Sažetak

REKANONIZACIJA NIKOLE ZRINSKOG U MAĐARSKOJ KNJIŽEVNOSTI S KRAJA 18. I POČETKA 19. STOLJEĆA

Na povijest utjecaja pjesničkog životnog djela Nikole Zrinskog (1620–1664) značajno je utjecala činjenica da se svezak koji je sadržavao njegov ep i druga djela u stihovima (*Jadranskoga mora sirena*) nakon 1651. nije pojavljivao u tiskanom izdanju tijekom više od 150 godina. Zato su dva najznačajnija opusa epike u stihovima iz 17. stoljeća, pisana na mađarskom jeziku (Zrinski i István Gyöngyösi /1629–1704/), u mađarskoj književnosti 18. stoljeća poprimila značenje dviju tradicija. Zrinski se s jedne strane doživljavao kao skrivena tradicija, a s druge se nije činio u tolikoj mjeri prirodnim uzorom koji bi se mogao obdariti obilježjem »mađarstva«, kako se to događalo s Gyöngyösjevim djelom, stalno prisutnim u mnogobrojnim izdanjima.

Istodobno se pak ep Zrinskog, *Sigetska opsada*, koji je na suveren način reinterpetirao vergilijevski uzor, sve više procjenjivao kao početni model epa na mađarskom jeziku (krajem 18. stoljeća zabilješke Mihályja Csokonaija Vitéza pokazuju kako je umjesto Gyöngyösija Zrinski postao referentnom točkom), s druge je pak strane pored epa objavljeno i nekoliko epigrama (osobito onih koji spominju hunskog kralja Atilu), koji će postati važnim uzorom za epsku tradiciju na latinskom jeziku, koju su njegovali isusovci u 18. stoljeću, a koja će razraditi pogled na povijest u znaku identifikacije Mađara s Hunima. Ovi su momenti pokrenuli želju za što hitnijim ponovnim izdanjem Zrinskog. Izdanje Zrinskog, koje je svjetlo dana konačno ugledalo 1817., a koje je priredio Ferenc Kazinczy, u tom je obliku već odražavao temeljno preoblikovan književni kanon: od tada će se Zrinski smatrati najvećim mađarskim književnim likom 17. stoljeća, a takvu je kvalifikaciju mađarska književna historiografija 19. stoljeća, romantičkog usmjerenja, učvrstila, tako da je to imalo utjecaja na kasnije razdoblje.

Rezümé

ZRÍNYI MIKLÓS REKANONIZÁCIÓJA A 18. SZÁZAD VÉGI, 19. SZÁZAD ELEJI MAGYAR IRODALOMBAN

Zrínyi Miklós (1620–1664) költői életművének hatástörténetét jelentősen befolyásolta az a tény, hogy az eposzát és egyéb verses műveit tartalmazó kötete (*Az Adriai tengernek Syrenája*) 1651 után több, mint 150 évig nem jelent meg. Ezért a 17. századi, magyar nyelvű verses epikájának két legjelentősebb életműve (a Zrínyié és Gyöngyösi Istváné /1629–1704/) eltérő hagyományt jelentett a 18. századi magyar irodalomban. Zrínyi egyfelől rejtett hagyománynak minősült, másfelől pedig nem tűnt oly mértékben természetes, a »magyarosság« jellegével felruházható előképnek, mint a számos kiadásban, folyamatosan jelenlévő Gyöngyösi-életmű. Ugyanakkor viszont a vergiliusi előképet szuverén módon átértelmező Zrínyi-eposz, *A szigeti veszedelem* egyre inkább felértékelődött mint a magyar nyelvű eposz kezdeményező erejű mintája (a 18. század végén Csokonai Vitéz Mihály megjegyzései mutatják, miképpen válik Gyöngyösi helyett inkább Zrínyi hivatkozási ponttá), másrészt pedig az eposz mellett megjelent néhány epigramma (különösen az Attila hun királyt megidéző) fontos előképévé vált a 18. századi, jezsuiták művelte magyarországi latin nyelvű epikus tradíciónak, amely a hun-magyar azonosság tudat jegyében dolgozta ki történelemszemléletét. Ezek a mozzanatok alakították ki azt az igényt, amely egyre sürgetőbbnek látta a Zrínyi-újra kiadást. A végül 1817-ben, Kazinczy Ferenc gondozásában napvilágot látott Zrínyi-kiadás ilyenformán már alapvetően átalakult irodalmi kánont tükrözött: ettől kezdve Zrínyi minősült a 17. századi magyar irodalom legnagyobb alakjának, s ezt a beállítást a 19. századi, romantikus szemléletű magyar irodalomtörténet-írás nagy hatással rögzítette is.

(Preveo Boris Nikšić)

USKRSNUĆE SIGETSKOG JUNAKA (Mikszáth i njegov roman *Nova Zrinijada*)

Autor u radu razmatra roman Kálmána Mikszátha Nova Zrinijada iz 1898. kao najoriginalnije djelo mađarskoga povijesnog romana. U toj je političkoj satiri Nikola Zrinski, sigetski junak, postavljen kao glavni protagonist. Mikszáth je morao jako oprezno postupiti da publika, navikla na kult Zrinskog i obuzeta groznicom milenijskog samoslavljenja, prihvati satirički politički roman. Roman obiluje dnevnopolitičkim aluzijama, čak i konkretnim opredjeljenjima. Međutim, puno se toga u romanu pripovijeda i o Zrinskom i o njegovim vitezovima. Ne osporavajući junaštvo kao takvo, Mikszáth ga ipak prikazuje kao sklop osobina i uzora ponašanja koji u suvremenom kontekstu nije prihvatljiv. Zrinski je nedvojbeno junak, ali je ujedno i nasilan oligarh do čije svijesti ne mogu doprijeti čak ni ideje o nepovredivosti privatnog vlasništva i osobnoj slobodi, a kamoli o jednakosti ili ljudskom dostojanstvu. U pisanju romana Mikszáth se oslanjao na dostignuća tadašnje mađarske historiografije.

Ključne riječi: *Kálmán Mikszáth, Nova Zrinijada, mađarski povijesni roman, kult Nikole Zrinskog*

Kálmán Mikszáth, najznačajniji mađarski prozaik 90-ih godina 19. st., ali možda i cijelog prijelaza iz 19. u 20. stoljeće, ovako se prisjeća Kálmána Tisze, mađarskog premijera između 1875. i 1890.:

»Formalno bi me nerijetko ispitivao o onome što pišem. Morao sam mu ispričati svoje planove, kostur priče, njezin tijek, a on je pritom rado davao svoje komentare. Na ideju *Nove Zrinijade*, naprimjer, ovako je reagirao:

– Bit će teško. Sumnjam da ćeš to moći riješiti. Veoma je to delikatna stvar. Naša publika još nije na istoj razini kao Englezi. Ne razumije stvari, to jest razumije ih krivo. I mislim da je možda i nemoguća zadaća persifirati Zrinskog a da se ne povrijedi pijetet prema njemu.

Kad sam ipak napisao *Novu Zrinijadu* i upitao ga je li zadovoljan, lagano me udarivši svojom mršavom i koščatom rukom po koljenu, rekao je samo:

– Eh, baš si zvrjerka! (U smislu da je zadovoljan.)«¹

---

1 Mikszáth Kálmán, »Tisza Kálmán és az írók«, u: Isti, *Az én kortársaim*, 115.

Sebestyén, Gyula. *Zrínyi Miklós, a szigetvári hős*, Budapest 2¹⁸⁹⁶.

Szabó, T. Levente. *Mikszáth, a kételkedő modern: Történelmi és társadalmi reprezentációk Mikszáth Kálmán prózapoétikájában*, Budapest 2007.

Tournier, Michel. *Le roi des aulnes*, Paris 1970.

Sažetak

USKRSNUĆE SIGETSKOG JUNAKA (Mikszáth i njegov roman *Nova Zrinijada*)

Tema studije je roman Kálmána Mikszátha *Nova Zrinijada* iz 1898., u kojemu Nikola Zrinski i sigetski vitezovi uskrsavaju i pojavljuju se u tadašnjoj Mađarskoj. *Nova Zrinijada* je najoriginalnije djelo mađarskoga povijesnog romana, koje s fantastičnom okvirnom fikcijom na naročito uzbudljiv način prikazuje vezu prošlosti i sadašnjosti. Mikszáth je morao jako oprezno postupiti da publika, navikla na kult Zrinskog i obuzeta groznicom milenijskog samoslavljenja, prihvati satirički politički roman. Tako je problematičnu crtu figure Zrinskog, koju je tematizirala povijesna znanost 19. stoljeća, uklopio u sustavno povezan načina prikazivanja, kako bi rezultat ipak ostao bez deheroizacijskih gesta.

Rezümé

A SZIGETVÁRI HŐS FELTÁMADÁSA (Mikszáth és az *Új Zrínyiász*)

Az előadás témája Mikszáth Kálmán *Új Zrínyiász* című 1898-as regénye, melyben Zrínyi Miklós és a szigetvári hősök feltámadnak és megjelennek a korabeli Magyarországon. A mű a magyar történelmi regényirodalom legeredetibb alkotása, amely a fantasztikus keretfikció révén különösen izgalmas módon tudja tárgyalni múlt és jelen kapcsolatát. Mikszáthnak igen óvatosan kellett eljárnia, hogy satirikus politikai regényét elfogadja a Zrínyi-kultuszhoz szókott, a milleniumi ünneplés lázában égő közönség. Úgy sikerült Zrínyi alakjának a 19. századi történettudomány által feltárt problematikus vonásait az ábrázolás szerves összefüggésébe illeszteni, hogy az eredmény mentes maradt a deheroizáló gesztusoktól.

(Prevela *Orsolya Žagar-Szentesi*)

BARTOLIĆEVE KNJIŽEVNO-ZRINSKE TEME

Autor ukratko razmatra višegodišnji intenzivan rad Zvonimira Bartolića vezan uz književno djelovanje pojedinih pripadnika obitelji Zrinski, pri čemu se osobito ističu likovi Nikole i Katarine Zrinski. Također govori o Bartolićevom znanstvenom radu vezano uz djelovanje hrvatske tiskare u Nedelišću te napominje da je Zvonimir Bartolić književni doprinos Zrinskih smjestio u tzv. ozaljsko-čakovečki krug hrvatskih pisaca. Donosi i cjelovit popis radova u kojima se Bartolić bavi književno-zrinskim temama.

Ključne riječi: *Zvonimir Bartolić, književnopovijesna djela, obitelj Zrinski*

U opsežnom književnopovijesnom opusu Zvonimira Bartolića (1930-2009) zapaženo mjesto imaju njegove književno-zrinske teme koje su ujedno integralan dio, također njegovih, *Sjevernohrvatskih tema*.

Stoga upravo u prvoj knjizi tih tema (1980) nalazimo tekst pod naslovom: »Hrvatska tiskara u Nedelišću u doba Zrinskih«. Taj tekst je prvi put bio objavljen u *Zborniku Pedagoške akademije* u Čakovcu 1972.¹ Bartolić u objema verzijama toga teksta osvjetljava povijesne okolnosti oko putujuće tiskare Rudolfa Hofhaltera u Nedelišću kamo ga je, iz Donje Lendave, pozvao Juraj Zrinski. Bartolić ga prikazuje, uz ostalo, u novom svjetlu u vezi s njegovim protestantskim uvjerenjem.² Bartolić se u tome prilogu (1972. i 1980) predstavio kao respektabilni istraživač, koji ne ispušta iz vida izvore kao jedini i najbolji tumač svega onoga o čemu je riječ u njegovim temama. Stoga je posve razumljivo i logično da je u drugoj verziji spomenutog priloga (1980), u knjizi *Sjevernohrvatske teme*³, predočio najstariji poznati hrvatski pisani dokument pisan na tlu Međimurja – tekst obveznice Jurja Zrinskog od 4. svibnja 1568., kao i njegov darovni list s nadnevkom 1. veljače 1574., koji je Juraj Zrinski pisao u Čakovcu. Sve je to poslije uklopio u novi tekst pod naslovom: »Hrvatski književni i neknjiževni tekstovi na tlu Međimurja

1 Autor je taj prilog objavio iznova u svojoj knjizi: *Sjevernohrvatske teme*, 5-24, te opet u monografiji *Nedelišće* (1993) i konačno u pogovoru uz pretpisak Pergošićeva *Dekretuma* iz 2004.

2 Vidi također: G. S. Whiting, *Zrinski*.

3 Z. Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, I, Čakovec 1980., 100-101.

- »Čakovečka knjižnica Nikole Zrinskog«, »Podravina«, I, br. 1, Koprivnica 2002., str. 137-162.
- Majka Katarina. Biografski i književno-povijesni kolaž o Ani Katarini Frankopan-Zrinski & Putni tovaruš*, Čakovec 2004.
- Triptih Zriniana*: Katarina Zrinski, knj. I. *Putni tovaruš*, pretisak, knj. II. *Putni tovaruš*, transkripcija, knj. III. *Majka Katarina*, Zagreb – Čakovec 2005., 22006.
- Sibila. Knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu* (pogovor uz pretisak iste knjige i autorovu transkripciju), Čakovec – Zagreb 2007., str. 203-222.
- Čakovečka knjiga gatalica Sibila*, Povijest obitelji Zrinski, ur. Zoran Ladić i Đuro Vidmarović, Zagreb 2007., str. 265-279.
- Kaudinski jaram*, Čakovec 2007.

Izvori i literatura

- Bartolić, Zvonimir. »Sjetimo se hrvatske banice, književnice i mučenice Katarine Zrinski«, »Hrvatski kajkavski kalendar«, Čakovec 2003., 70-77.
- Ivančan, Ljudevit. »Knjiga gatalica Katarine Zrinske«, »Vjesnik Hrvatskoga kr. zemaljskoga arkiva«, VIII, Zagreb 1906., 42-102.
- Jembrih, Alojz. *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi*, Čakovec 1997., 30-31.
- Jembrih, Alojz. »Tollius kod Zrinskoga u Čakovcu«, *Reči rieč*, Čakovec 1998., 99-104.
- Jembrih, Alojz. »Još o gatalici za čas kratiti Katarine Zrinski«, *Hrvatskozagorski književni zbornik*, ur. Vladimir Poljanec, Klanjec 2007., 262-272.
- Jembrih, Alojz. »Doprinos zrinsko-frankopanskoga književnojezičnoga kruga hrvatskoj leksikografiji«, *Politička, kulturna i društvena djelatnost Zrinskih i Frankopana u Hrvatskoj* (zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Čakovcu 6. i 7. listopada 2010.), Čakovec 2011.
- Kajkaviana Croatica – Hrvatska kajkavska riječ*, gl. ur. Alojz Jembrih, Zagreb 1996., 26-28.
- Skok, Joža. »Autobiografsko troknjižje Zvonimira Bartolića«, »Kaj«, XLIII, br.1-2, Zagreb 2010.
- Whiting, Gene S. *Zrinski, Međimurje i reformacija. Prilozi poznavanju Zrinskih, Međimurja i reformacije u drugoj polovici 16. stoljeća*, Zagreb 2009.

Sažetak

ZVONIMIR BARTOLIĆ ON LITERARY WORKS OF THE MEMBERS OF ZRINSKI FAMILY

Autor ukratko razmatra višegodišnji intenzivan rad Zvonimira Bartolića vezan uz književno djelovanje pojedinih pripadnika obitelji Zrinski, pri čemu se osobito ističu likovi Nikole i Katarine Zrinski. Bartolić se posebice bavio analizom i kritičkim izdavanjem djela. Priredio je pretisak *Putnog tovaruša* i pretisak gatalice *Sibila* Katarine Zrinski s transkripcijom, pretisak

Pergošićeva *Dekretuma*, te detaljno razmotrio bogatu ostavštinu čakovečke knjižnice Nikole Zrinskog. Govori se i o Bartolićevom znanstvenom radu vezanom uz djelovanje hrvatske tiskare u Nedelišću te se napominje da je sam Bartolić književno nasljeđe Zrinskih smjestio u tzv. ozaljsko-čakovečki krug hrvatskih pisaca. Autor napominje kako se može reći da je hrvatska književna historiografija, u koju je involvirana književna dionica Zrinskih i Frankopana, postala i ostala mnogo bogatija nego što je bila prije Bartolićevih radova.

Rezümé

BARTOLIĆ HOZZÁJÁRULÁSA A ZRÍNYI-IRODALOMHOZ

Bartolić foglalatосkodása a Zrínyiek irodalmi örökségével már a Csáktornyai Pedagógiai Akadémia emlékkönyvében közölt 1972-es írásával megkezdődött. A tanulmány, Bartolić könyvei, cikkei és különnyomatokban hozzáférhető, különböző kötetekhez készült kísérőtanulmányai alapján mutatja be a kutató hozzájárulását a horvát irodalomtörténet azon szegmenseinek megvilágításához és újraértékeléséhez, amelyek más szerzők érdeklődésének peremvidékére szorultak, s ugyanakkor a Zrínyiekkel kapcsolatos irodalmi motívumokhoz köthetők. Ezzel egyszersmind kísérletet tesz arra, hogy felmérje Bartolić hozzájárulását a szó szélesebb értelmében vett horvát irodalomtörténethez.

(Preveo *Sándor Bene*)

Drago Miletić

PRIJEDLOG ZA PROJEKT: BANOVINA – POSTOJBINA BABONIĆA I ZRINSKIH

Autor upozorava na vrlo loše stanje u kojem se nalazi povijesna spomenička baština na području Banovine te ukazuje na izuzetnu povijesnu vrijednost brojnih fortifikacijskih spomenika, kao što su sisački Stari grad, plemićki gradovi Zrin i Pedalj ili srednjovjekovni kašteli Zrinskih. Na ovom su prostoru i neki od najljepših primjera industrijske arheologije, zatim protuturske biskupске utvrde Klinac grad, Pecki, Čuntić, sakralni objekti kao što su kompleks cistercijske opatije u Topuskom i templarska ranogotička crkva u Gori. Na području Banove rođeni su ili djelovali neki od značajnih intelektualaca i časnika koji su obilježili hrvatsku povijest, a u Topuskom je održano Treće zasjedanje ZAVNOH-a. Autor predlaže i načine na koje ovo područje, zbog izuzetno bogate povijesne baštine, može postati gospodarski perspektivna i razvijena regija Hrvatske.

Ključne riječi: Banovina, arheološka i kulturna baština, fortifikacijski i sakralni objekti, gospodarska iskoristivost

Rasprostranjenost, gustoća i vrsnoća kulturne baštine, posebice baštine srednjovjekovnog graditeljstva i graditeljstva ranog razdoblja novoga vijeka, iz više su razloga neravnomjerno zastupljeni na prostoru kontinentalne Hrvatske. Kroz stoljeća u kojima su se oblikovale europska i hrvatska povijest i kultura, spomenici srednjovjekovnog graditeljstva, bilo da su to plemićki gradovi, samostanske i župne crkve, kapele, bili su, napose u Hrvatskoj, mjesta unutar kojih, ili uz koja su nastajala uglavnom sva druga umjetnička ostvarenja. Prostorne značajke, uz više ili manje burna povijesna događanja, te društveni procesi tijekom srednjega vijeka i prvih dvaju stoljeća novoga vijeka doveli su ne samo do neravnomjerne urbanizacije prostora kontinentalnog dijela Hrvatske i unutar njega do nejednolikog ostvarivanja pojedinačnih graditeljskih djela nego i njihova nejednolikog očuvanja.

Osim što je kulturna baština nejednoliko rasprostranjena, svjedoci smo i našeg neujednačenog poznavanja, i kroz to neujednačenog zanimanja za očuvanje hrvatske spomeničke baštine. Posebno je neprimjeren odnos prema nekim njezi-

Izvori i literatura

- Frangješ, Ivo. *Povijest Hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana 1987.
- Horvat, Zorislav. »Utvrde grada Zrina«, u: »Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske«, br. 3-4, Zagreb 1974.
- Horvat, Zorislav. »Stari Zrin«, u: *Zrinski zbornik*, sv. 2, Hrvatska Kostajnica 1997.
- Klaić, Vjekoslav. *Povijest Hrvata*, V, Zagreb 1981.
- Kruhek, Milan. *Gvozdansko, kaštel Zrinskoga srebra*, Split 2007.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. *Zrin grad i njegovi gospodari*, Zagreb 1883.
- Maroević, Ivo. *Konzervatorsko novo iverje*, Petrinja 2000.
- Miletić, Drago. »Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori«, u: »Godišnjak zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj«, 22-23, Zagreb 1996–1997.
- Miletić, Drago. »Baština i baštinici. Perspektive zaštite frankopanske kulturne baštine s gledišta dosadašnje prakse i prijedlog za temeljne promjene odnosa prema plemićkim gradovima«, u: *Modruški zbornik*, 3, Modruš 2009., 307-350
- Miletić, Drago – Valjato Fabris, Marija. *Sokolac. Frankopanski plemićki grad u Brinju*, Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture, Zagreb 2003.
- Mirnik, Ivan. *Srebra Nikole Zrinskog*, Zagreb 1992.
- Odgovor tajnika Kabineta ministra obrane Gordana Kolaka, od 4. svibnja 2004.
- Pismo Drage Miletića ministru obrane Republike Hrvatske Berislavu Rončeviću, od 29. siječnja 2004.
- »Razgovor s ministrom kulture mr. Božom Biškupićem«, u: »Vjesnik«, 28. i 29. studenoga 2009., 22-23
- Trešić Pavičić, Ante. *Gvozdansko*, Zagreb 2000.

Sažetak

PRIJEDLOG ZA PROJEKT. BANOVINA – POSTOJBINA BABONIĆA I ZRINSKIH

Dok je u srednjovjekovnom razdoblju prostor Banovine imao izuzetno značenje, danas je to prometno slijepo crijevo, prostor koji stanovnici ostalog dijela Hrvatske rijetko, ili nikako ne posjećuju, stoga ga ni ne poznaju, niti za njega mare. Takav se naš odnos prema Banovini najbolje odražava na stanje u kojem se nalaze njezini spomenici kulture.

U prostoru međuriječja donjih tokova rijeke Kupe na sjeveru i rijeke Une na jugu, te Posavine na istoku i Korduna na zapadu, razmješten je razmjerno njegovoj veličini velik broj iznimno značajnih spomenika kulture. Tu se mora prvo spomenuti sisački Stari grad (iako on zemljopisno ne pripada Banovini, ali stoji neposredno uz njezin rubni dio, kojim se najčešće ulazi na Banovinu), zatim na drugom kraju kostajnički Stari grad i između, ali iznad svih sred-

njovjekovni plemićki gradovi Zrin i Pedalj, te srednjovjekovni Zrinski kašteli – Gvozdansko i Prevršac. Gvozdansko, sa svojom iznimno visoko očuvanom arhitekturom i prije svega herojskom epizodom, kao ni jedno drugo mjesto u Hrvatskoj, zavrjeđuje da postane *mjesto sjećanja na hrabrost hrvatskog vojnika*, mjesto koje će rado individualno i organizirano posjećivati generacije budućih naraštaja.

Rudarenje i metalurgija razvijala se na tom prostoru od pretpovijesti do naših dana, a u doba Zrinskih te dvije grane postale su osnov njihove gospodarske i političke moći. Nedaleko Gvozdanskog sačuvana je visoka peć iz tridesetih godina 19. stoljeća, koju se namjerava rekonstruirati i predstaviti u okviru teme o Zrinscima i njihovoj kulturnoj baštini, a koja je i najstariji i izuzetno dobro očuvan primjer industrijske arheologije kod nas.

Zatim tu su protuturske biskupske utvrde Klinac grad, Pecki, Čuntić, arheološki kompleks stare Hrastovice, spomenimo samo one koji se ističu svojom očuvanošću i potencijalno jakom prisutnošću u prostoru. Ako njima priključimo niz iznimno značajnih sakralnih spomenika, kao što je kompleks cistercitske opatije u Topuskom i templarsku ranogotičku crkvu u Gori, zatim franjevačku kasnogotičku crkvu sv. Marije Magdalene u Zrinu, te uz njih sve ostale spomenike ranijeg i kasnijeg razdoblja na Banovini, onda moramo biti svjesni visoke koncentracije spomenika kulture izuzetnog značenja na razmjerno malom prostoru, kakvu možda ne susrećemo ni na jednom drugom području kontinentalnog dijela Hrvatske. Tu se kao nigdje drugdje može ispričati srednjovjekovna povijest Hrvatske, koja je na tom prostoru najčvršće vezana uz Baboniće i Zrinske, ispričati stoljetna borba protiv Turaka, objasniti funkcioniranje Vojne Krajine i doprinos općem napretku koji je donijela francuska vlast kroz kratko razdoblje postojanja Ilirskih provincija. Stoga ne iznenađuje da se na tom prostoru rodio felmaršal Svetozar Borojević, nedvojbeno najuspješniji austrougarski vojskovođa u Prvome svjetskom ratu. Konačno, na tom su se prostoru dogodila tri događaja iznimno značajna za današnji identitet Hrvatske. Tu je u kući trgovca Petra Peleša u Glini Josip Runjanin uglazbio Mihanoviće-*vu Horvacku domovinu*, koja je prvi puta izvedena 1846. Stotinu godina nakon tog ugodnog komornog događaja u užem krugu istomišljenika, u Topuskom je održano *Treće zasjedanje ZAVNOH-a*, na kojem su se ustavnim aktima uspostavili temelji konstituiranja državnosti Hrvatske, a mjesec dana kasnije tu je održan *Prvi kongres kulturnih radnika Hrvatske*, prvi takav skup na teritoriju okupirane Europe. Povijesne odluke donesene na zasjedanju u Topuskom u teškim danima Drugoga svjetskog rata dobile su iznimnu važnost tijekom procesa osamostaljenja Republike Hrvatske, štoviše, na njima se temeljila odluka o osamostaljenju Republike Hrvatske 1991. godine.

Istraživanjem i predstavljanjem tog niza izuzetnih spomenika kulture stvara se temeljna kulturna infrastruktura za turističko otvaranje tog sada posve zapostavljenog, ali iznimno atraktivnog prostora Banovine. Krajnje je vrijeme da se odlučnije poradi na prelasku s jedva tromjesečne intenzivne turističke sezone vezane isključivo uz našu jadransku obalu, na cjelogodišnju turističku aktivnost na svim prostorima *Lijepa naše*. Uz prirodne ljepote Banovine, upravo su spomenici kulture ti koji mogu postati zamašnjak njezinog gospodarskog oživljavanja. Prethodno bi oni koji su zaduženi za osmišljavanje i provođenje kulturnog i gospodarskog razvoja države trebali prepoznati potencijal Banovine i jednog takvog programa, te na temelju razrađenog projekta osigurati sustavno financiranje i koordinirano provesti njegovu realizaciju kroz nekoliko Ministarstava te uz pomoć međunarodnih pristupnih fondova.

Rezümé

JAVASLAT A »BANOVINA-PROJEKTRE«, BABONIČOK ÉS A ZRÍNYIEK SZÜLŐFÖLDJE

Míg a középkor során a báni Horvátország (Banovina) területe rendkívüli jelentőséggel bírt, ma kiesik a közlekedés főáramából, Horvátország többi részeinek lakói ritkán vagy egyáltalán nem látogatják, így aztán nem ismerik, nem éreznek iránta semmit, és nem is törődnek vele. Ez a viszonyulás a báni Horvátországhoz a legszembetűnőbben a műemlékeken látszik. Azon a folyóközi vidéken, amelyet északról a Kupa, délről az Una alsó folyása, keletről a Száva-vidék, nyugatról pedig Kordun térsége határolnak, a terület nagyságához képest igen jelentős számú, rendkívül fontos műemlék található. Mindenekelőtt a sziszeki óvárost kell említeni (amely jóllehet földrajzilag nem tartozik a báni Horvátországhoz, de közvetlenül annak határán helyezkedik el, ott, ahol a leggyakrabban lépünk be Banovinára), azután a terület másik végén a kostajnicai óvárost, közöttük pedig, főként és első sorban, Zrin és Pedalj középkori nemesi városait, valamint a Zrínyiek középkori kastélyait Gvozdanskon és Prevršacon. Gvozdansko, a maga különös gonddal megóvott építészeti emlékeivel, és főként a hozzá fűződő hősi történettel, minden más horvátországi helynél alkalmasabb, hogy a horvát katonai bátorság emlékhelyévé váljon: olyan hely, ahova mind egyénileg, mind szervezett látogatások során visszatérhetnek a jövő generációi.

A bányászat és a fémfeldolgozás ezen a vidéken a történelem előtti időktől napjainkig folyamatosan fejlődött; a Zrínyiek uralma idején a család gazdasági és politikai befolyásának alapját alkották. Gvozdanskótól nem messze fennmaradt egy fémolvasztó kemence a 19. század 30-as éveiből, amelyet szükséges volna ismét működőképes állapotba hozni és a Zrínyiek és kulturális örökségük témájának keretében bemutatni, lévén ez a legrégebbi és különösen jó állapotban megőrzött ipari műemlék Horvátországban. Itt vannak továbbá a török elleni védelemre épült püspöki erődök: Klinac városa, Pecki, Čuntić, a Hrastovicán található műemlék-épületegyüttes, hogy csak azokat említsük, amelyek kiemelkednek jó állagukkal és a térségben érezhető erős jelenlétükkel. Ha ezekhez hozzá számítjuk a különösen jelentős szakrális emlékhelyeket, mint a topuskai cisztercita apátság, a templomosok Gorán fennmaradt koragótikus temploma, vagy a ferencesek későgótikus Mária Magdaléna templomát Zrinen, s velük együtt a báni Horvátország korai és későbbi korszakainak többi emlékét, világosan láthatóvá válik, hogy a nagy jelentőségű kulturális emlékek olyan koncentrációjáról beszélhetünk viszonylag kis területen, amelynek nincs párja a kontinentális Horvátország egyetlen más vidékén sem. Egyetlen másik hely sem lehet ennyire alkalmas a középkori horvát történelem közel hozására (amely itt a leggyakrabban a Baboničokhoz és a Zrínyiekhez kapcsolódik), a török elleni több évszázados harc bemutatására, a katonai határóvidék működésének megvilágítására, valamint annak érzékeltetésére, hogy milyen mértékben járult hozzá a fejlődéshez a francia hatalom az »Illír Tartományok« rövid fennállásának idején. Korántsem meglepő, hogy ezen a vidéken született Svetozar Borojević tábornagy, az első világháború kétségkívül legsikeresebb osztrák-magyar hadvezére. Végezetül, e vidékhez kapcsolható három, a jelenkori horvát identitástudat szempontjából döntő jelentőségű esemény. Josip Punjanin itt, Petar Peleš kereskedő glinai házában szerzett zenét Mihanović *Horvát hazájához (Horvacka domovina)*, amelyet először 1846-ban mutattak be. Mintegy száz évvel e kedves kamaraesemény után, a másként gondolkodók szűk körében, Topuskán tartották a ZAVNOH (Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske – Horvát Országos Antifasiszta Népi Felszabadító Tanács) harmadik

ülését, amely alkotmányjogilag megvetette a horvát államiság alapjait, egy hónappal később pedig itt került megrendezésre *Horvátország Kulturális Dolgozóinak Első Kongresszusa*, az első ilyen jellegű konferencia Európa megszállt területein. A topuskai gyűlésen a második világháború nehéz napjaiban született történelmi jelentőségű döntések különösen fontossá váltak a későbbiekben, a független Horvát Köztársaság létrejötte során, sőt, éppen ezeken alapult a Horvát Köztársaság függetlenségének 1991-i deklarációja.

Ezen kiemelkedő jelentőségű történelmi emlékek kutatása és bemutatása megteremtheti a kulturális infrastruktúrát ahhoz, hogy a báni Horvátország máig teljesen elhanyagolt, ám különösen vonzó vidéke megnyíljon a turizmus számára. A legfőbb ideje, hogy határozottabb lépéseket tegyünk abba az irányba, hogy a három hónapos intenzív, de kizárólag az Adriai tengerparthoz kapcsolódó turistaszezont felváltsuk az ország egész területére kiterjedő egész éves turisztikai tevékenységgel. A báni Horvátország természeti szépségei mellett éppenséggel a kulturális emlékhelyekre irányuló turizmus válhat a térség gazdasági fejlődésének fellendítőjévé. Előzetesen az állam kulturális és gazdasági fejlődésének előmozdításáért felelős tisztségviselőknek kellene megismerniük a »báni Horvátország« programjában rejlő lehetőségeket, hogy azután a kidolgozott projekt alapján biztosíthassák a rendszeres finanszírozást és a minisztériumi koordináció mellett történő kivitelezést.

(Preveo Sándor Bene)